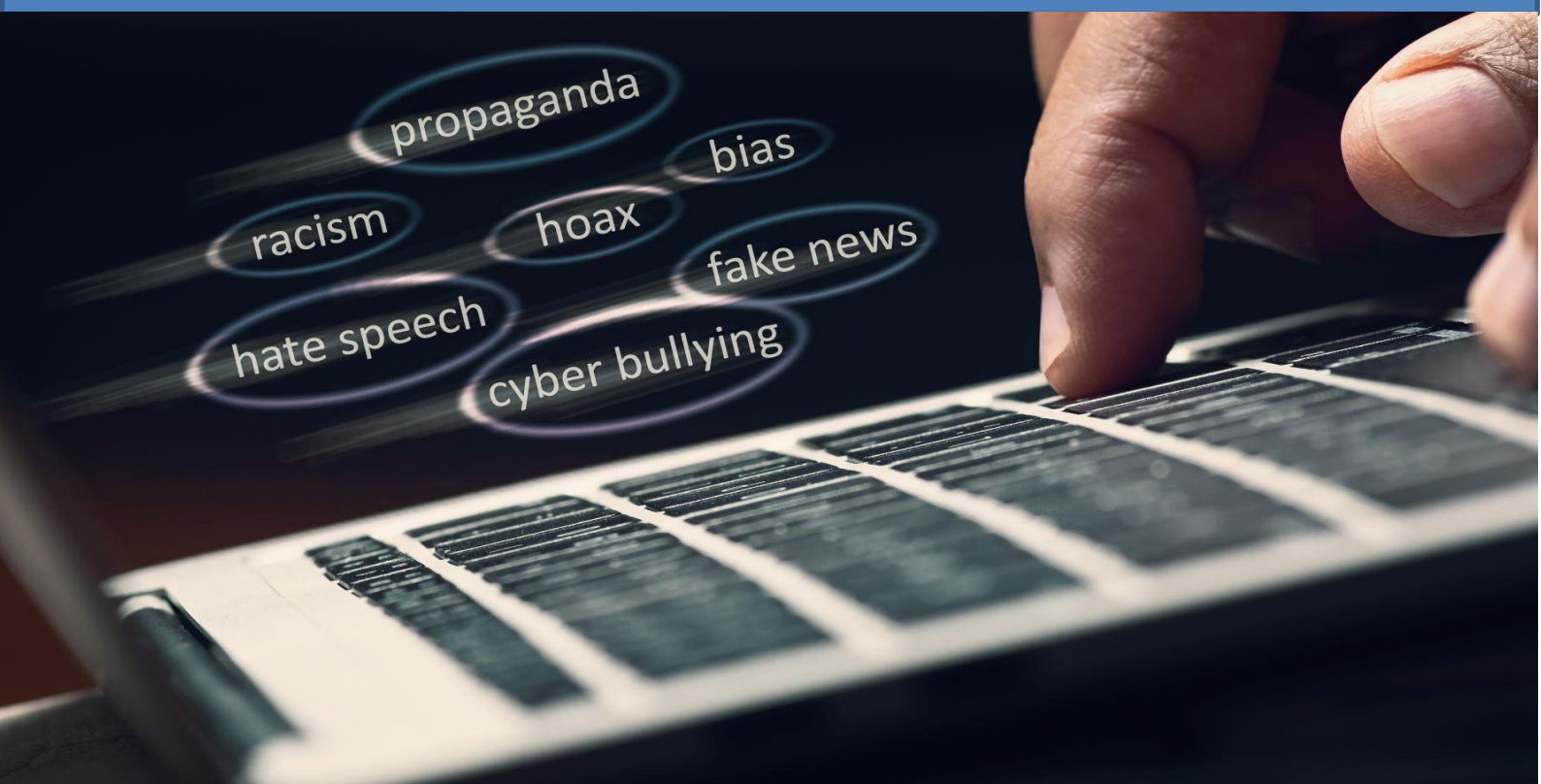

KOREGULACIJA ŠTETNOG ONLINE SADRŽAJA U BOSNI I HERCEGOVINI ?

Mapiranje evropskih standarda i koregulatornih
praksi u borbi protiv štetnih online sadržaja

DEIRDRE KEVIN i ASJA ROKŠA- ZUBČEVIĆ

Ekspertice Vijeća Evrope

Sufinansira
Evropska unija

EVROPSKA UNIJA

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

Sufinansira i
implementira Vijeće Evrope

Ova studija je pripremljena uz finansijsku podršku Evropske unije i Vijeća Evrope u okviru programa "Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku". Pripremljena je uz podršku zajedničkog programa "Sloboda izražavanja i sloboda medija u Bosni i Hercegovini (JUFREX)" (2019-2022), a objavljena u okviru programa "Zaštita slobode izražavanja i slobode medija u Bosni i Hercegovini (PRO-FREX)" (2023-2026)

Sadržaj je isključiva odgovornost autora / autorke i ni u kom slučaju ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije ili Vijeća Evrope.

Reprodukcija odlomaka (do 500 riječi) je odobrena, osim u komercijalne svrhe, sve dok se čuva cjelovitost teksta, odlomak se ne koristi izvan konteksta, ne pruža nepotpune informacije ili ne dovodi na drugi način u obmanu čitaoca u pogledu prirode, opsega ili sadržaja teksta. Izvorni tekst uvijek mora biti priznat na sljedeći način „© Vijeće Evrope, 2023“.

Svi ostali zahtjevi koji se tiču reprodukcije/prevoda cijelog ili dijela dokumenta, trebaju se uputiti Direktoratu za komunikacije Vijeća Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na e-mail publishing@coe.int).

Sva ostala prepiska koja se odnosi na ovu publikaciju treba biti upućena na adresu Directorate General Human Rights and Rule of Law, Information Society Department, Avenue de l'Europe F-67075 Strasbourg Cedex, France, Tel. +33 (0)3 88 41 20 00 23, E-mail: Horizontal.Facility@coe.int.

© Vijeće Evrope, 2023. Sva prava zadržana. Licencirano Evropskoj uniji pod uvjetima.

Ova studija je proizvedena u decembru 2022. godine i odražava tadašnji pravni okvir i praksu

Photo: ©Shutterstock

KOREGULACIJA ŠTETNOG ONLINE SADRŽAJA U BOSNI I HERCEGOVINI ?

Mapiranje evropskih standarda i koregulatornih praksi u borbi
protiv štetnih sadržaja online

Autorice:

Deirdre Kevin

Asja Rokša-Zubčević

Ekspertice Vijeća Evrope

decembar, 2022. godine

Sadržaj

1. REZIME	5
2. UVOD I KONTEKST ISTRAŽIVANJA	6
2.1. Kontekst istraživanja.....	6
2.2. Metodologija i pristup	6
3. ŠTETNI SADRŽAJ NA INTERNETU: VIJEĆE EVROPE I EVROPSKA UNIJA.....	7
3.1. Pregled koncepata vezanih za štetni sadržaj	8
3.2. Borba protiv dezinformacija	10
3.3. Pristupi štetnom sadržaju (uključujući nezakoniti sadržaj).....	12
3.4. Borba protiv govora mržnje	15
3.5. Zaštita integriteta izbora.....	17
3.6. Platforme za razmjenu videozapisa i novi pristupi u regulaciji	19
4. BOSNA I HERCEGOVINA: KONTEKST I DOKAZI O POSTOJANJU ŠTETNOG SADRŽAJA	21
4.1. Internet kao glavni izvor informacija.....	21
4.2. Sektor online medija: pregled.....	21
4.3. Izazovi vezani za sektor online medija (uključujući informativne portale).....	22
4.4. Postojeći zakonodavni okvir, regulacija i samoregulacija	23
4.5. Viđenje Regulatorne agencije za komunikacije	25
4.6. Izazovi vezani za rješavanje problema štetnog sadržaja	27
5. PRONALAZENJE RJEŠENJA: REGULATORNI TRENDovi I PRISTUPI U DRUGIM ZEMLJAMA	32
5.1. Transparentnost sektora online medija	32
5.2. Legislativni pristupi štetnom sadržaju na internetu	32
5.3. Izbori, političke debate i dezinformacije.....	37
5.4. Samoregulatorni i koregulatorni pristupi u oblasti online medija	39
5.5. Značaj saradnje	41
5.6. Regionalni modeli tretiranja fenomena dezinformacija	45
6. ZAKLJUČNI KOMENTARI I PREPORUKE.....	46
6.1. Rad na zakonodavnom i regulatornom okviru	46
6.2. Saradnje između aktera	49
6.3. Osnaživanje aktera.....	51
6.4. Strategija za borbu protiv dezinformacija i govora mržnje.....	51
6.5. Regionalna saradnja	52
6.6. Potencijalno učešće Vijeća Evrope	52
BIBLIOGRAFIJA	54

1. REZIME

Cilj ove studije je bio da se izvrši procjena postojećeg zakonskog i regulatornog okvira i pristupa u Bosni i Hercegovini u vezi sa štetnim sadržajem na internetu te da se predlože konkretni koraci i mjere za unapređenje postojećeg pristupa sa posebnim osvrtom na mogućnosti i načine uspostavljanja funkcionalnog i sveobuhvatnog mehanizma implementacije zasnovanog na koregulaciji i saradnji.

Imajući to u vidu, na samom početku studije predstavljen je kontekstualni okvir globalnog problema štetnog sadržaja na internetu i njegove distribucije, uključujući pristupe koji se primjenjuju na evropskom nivou sa posebnim naglaskom na najnovije zakonodavne inicijative Evropske unije (EU). Izvršena je komparativna analiza pojmova nezakonitog i štetnog sadržaja uz poseban osvrt na kategorije koje su najspornije i najproblematičnije u kontekstu online medija, a to su dezinformacije – također u kontekstu izbora - i govor mržnje.

U studiji se dalje daje pregled postojećeg zakonskog okvira, praksi i problematike u oblasti štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini. Izvještaji i empirijski dokazi ukazuju na to da su online mediji vodeći izvor dezinformacija i govora mržnje te kao takvi predstavljaju poseban izazov za demokratske procese. Ovaj problem dodatno produbljuje uloga globalnih online platformi u distribuciji ovog sadržaja. Zbog nepostojanja prijeko potrebnog zakonskog okvira i strategije, ova oblast je u velikoj mjeri neregulirana, a pristupi u borbi protiv štetnog sadržaja na internetu vrlo fragmentirani. U tom kontekstu, studija daje pregled relevantnih aktera i njihovih stavova u pokušaju pronalaženja sistemskog rješenja za utvrđene izazove.

Ponudeno je više primjera dobre prakse i inspirativnih pristupa, kao što je pristup zemalja iz regije u registraciji online medija te pristupi nekolicine evropskih zemalja u rješavanju problema štetnog sadržaja na internetu, kako na online platformama tako i u online medijima, zasnovani na principima koregulacije i međuinstitucionalne saradnje. Studija također obrađuje određene kontroverzne pokušaje reguliranja ove problematike na državnom nivou koji pokazuju da jednostrana i polovična rješenja složenog i višedimenzionalnog problema nisu održiva te da zapravo mogu biti problematična sa aspekta zaštite slobode izražavanja. Na osnovu prikupljenih mišljenja aktera analizirana je ideja koregulacije i/ili kooperativne regulacije uzimajući u obzir realnu situaciju u kojoj dati akteri rade.

Na samom kraju dat je skup preporuka uz isticanje potrebe za usklađenim i sveobuhvatnim mjerama kojim bi se obuhvatila oba izazova analizirana u ovoj studiji: štetni sadržaj u online medijima i štetni sadržaj koji se distribuira putem online platformi. Neke od datih preporuka odnose se na izradu zakonodavnog i regulatornog okvira u skladu sa nedavno donesenim propisima EU u oblasti online usluga i medija, kao i propisima koji su u pripremi, te na usklađivanje inicijativa za borbu protiv štetnog online sadržaja u Bosni i Hercegovini radi izbjegavanja provizornih i polovičnih rješenja. Imajući u vidu mehanizam koordinacije predviđen Aktom o digitalnim uslugama EU, kao i evidentan zaokret ka sistemskoj regulaciji i koregulaciji, predlaže se model zasnovan na formalnoj saradnji između različitih aktera koji imaju neku ulogu u digitalnom ambijentu.

2. UVOD I KONTEKST ISTRAŽIVANJA

2.1. Kontekst istraživanja

Projekat JUFREX¹ ima za cilj pružanje podrške regulatornom tijelu za medije u izradi regulatornog okvira u skladu sa evropskim standardima (naročito kada je riječ o usklađivanju sa izmijenjenom evropskom direktivom o audiovizuelnim medijima te sa paketom propisa EU u oblasti digitalnih usluga koji uskoro treba da budu doneseni). Zajedničko regulatorno tijelo za komunikacije u Bosni i Hercegovini (BiH) -Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) - ukazalo je Vijeću Evrope na potrebu da se u okviru ovog projekta provede studija o regulaciji online medija.

Online mediji u Bosni i Hercegovini, osim društvenih mreža, djelimično podliježu sistemu medijske samoregulacije pošto postoji određeni broj digitalnih medijskih kuća koje su se odlučile na samoregulaciju. Prema važećim zakonima RAK nije nadležan za sadržaj digitalnih medijskih kuća. RAK je 2021. godine predložio izmjenu i dopunu pravila o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija kako bi se odgovornost korisnika dozvola Agencije proširila na sadržaje koje objavljuju na internetu - sav sadržaj koji se objavljuje na zvaničnoj internet stranici radiodifuznih emitera ili internet stranicama pod njihovim logom bi podlijegao istim pravilima koja se primjenjuju na radiodifuzni sadržaj, a koja se odnose na zabranu podstrekivanja nasilja, mržnje i diskriminacije, ugrožavanje zdravlja i sigurnosti ljudi, zaštitu maloljetnika i njihove privatnosti te pravo na odgovor. Područje regulacije bi se efektivno proširilo na sprečavanje štetnog sadržaja u online aktivnostima pružatelja medijskih usluga, ali njime ne bi bio obuhvaćen ogroman broj online medija koji nisu povezani sa radiodifuznim emiterima. Stoga je ova studija pokrenuta kako bi se analizirali potencijalni modeli koregulacije medija kao mehanizma za borbu protiv štetnog online sadržaja.

2.2. Metodologija i pristup

Glavni ciljevi ove studije su kako slijedi:

- Postaviti studiju u kontekst globalnog problema štetnog sadržaja na internetu i dati pregled definicija i pojmova štetnog sadržaja te pristupa, obaveza, standarda i principa na evropskom nivou.
- Mapirati lokalne aktere u Bosni i Hercegovini (državne institucije, nevladine organizacije i/ili strukovna udruženja) koji bi, zbog svojih nadležnosti, logično imali ulogu u upravljanju ekosistemom online medija te procijeniti njihove kapacitete i spremnost za preuzimanje ove zajedničke odgovornosti;
- Na osnovu vodećih studija stanja u zemlji te nakon diskusija sa širokim spektrom prethodno identificiranih aktera (sloboda medija, predstavnici nadležnih državnih institucija, civilnog društva i medijske struke²), definirati specifične izazove u Bosni i Hercegovini po pitanju štetnog sadržaja na internetu;
- Dati pregled evropskih praksi samoregulacije i koregulacije medija i/ili platformi za saradnju u kontekstu borbe protiv štetnog sadržaja na internetu i njihovu procjenu, kao i mišljenje da li bi se neki od tih pristupa mogao iskoristiti kao model u Bosni i

¹Projekat zajednički realiziraju Vijeće Evrope (VE) i Evropska unija (EU)

²Studija je, kao jedan od glavnih elemenata, uključivala intervjue sa akterima radi prikupljanja njihovih mišljenja. U postupku intervjuisanja korišten je unaprijed pripremljeni obrazac ankete radi ujednačenosti.

Hercegovini. Ta procjena uključuje komentare i prijedloge aktera za rješavanje ovog problema.

3. ŠTETNI SADRŽAJ NA INTERNETU: VIJEĆE EVROPE I EVROPSKA UNIJA

Svrha ovog poglavlja je postavljanje studije u kontekst Vijeća Evrope (VE), Evropske unije (EU) i drugih međunarodnih pravila, propisa, smjernica, preporuka, rezolucija i kodeksa od značaja za problematiku štetnog i nezakonitog sadržaja – sa posebnim osvrtom na dezinformacije i govor mržnje. Opšte je prihvaćeno da postoji znatan problem sa dezinformacijama, naročito u online svijetu. Osiguravanje rezilijentnosti institucija, medija, građana i civilnog društva u borbi protiv štetnog sadržaja je složen zadatak kojem treba pristupiti sa više nivoa. Važno je napomenuti da je izazov borbe protiv dezinformacija također povezan sa potrebom za medijskim pluralizmom, borbom protiv govora mržnje i diskriminacije, promoviranjem tolerancije, inkluzije, različitosti i društvene kohezije, garantiranjem nezavisnosti javnih medijskih servisa i regulatornih tijela za medije te promoviranjem i zaštitom kvalitetnog novinarstva.³

Prema anketi građana evropskih država koju je 2018. godine proveo Eurobarometar⁴, 83% ispitanika smatra da lažne vijesti predstavljaju opasnost po demokratiju. Građani su naročito zabrinuti zbog smišljenog plasiranja dezinformacija radi uticaja na izbore i imigracionu politiku. Anketa također ističe značaj kvalitetnih medija: ispitanici smatraju da su tradicionalni mediji najpouzdaniji izvor vijesti (radio 70%, TV 66%, štampani mediji 63%). Online izvori vijesti i internet stranice za video hosting se smatraju najmanje pouzdanim sa 26% i 27%.

Postoje određeni izazovi koji su karakteristični za zemlje Jugoistočne Evrope. Fenomen porasta broja online medija je mnogo zastupljeniji u ovoj regiji nego u većini ostalih zemalja Evropske unije. U skorašnjoj studiji Odbora za vanjske poslove Evropskog parlamenta navodi se:

„Dezinformacije predstavljaju značajan problem na cijelom Zapadnom Balkanu i sredstvo koje domaći i strani akteri sve češće koriste za ostvarivanje svojih političkih ciljeva. Smišljena proizvodnja i plasiranje „lažnih vijesti“ – potpunih ili djelimičnih neistina koje se predstavljaju kao novinarstvo – postala je dominantan način osporavanja izbora, mijenjanja državnih politika i obračunavanja između poslovnih rivala. Pored toga, zbog svoje rasprostranjenosti u regiji, dezinformacije ometaju uspostavljanje demokratskih medijskih sistema pa samim tim i demokratsko upravljanje u širem smislu te usložnjavaju izazove post-konfliktnog pronalaženja rješenja i tranzicione pravde“.⁵

Autori su predstavili zanimljivu tipologiju prirode dezinformacija: u zemljama (kao što su Srbija i Crna Gora), u kojima politikom dominira jedna grupa, dezinformacije uglavnom slijede „stranačku liniju“ i služe interesima moćnih, a podrivaju opoziciju; u konkurentnijim političkim ambijentima (kao što su Albanija, Kosovo i (u određenoj mjeri) Sjeverna Makedonija) dezinformacije se uglavnom koriste oportunistički i to rade sve strane koje imaju kratkoročne ciljeve umjesto dugoročnih strategija; postojanje dubokih etničkih i/ili vjerskih podjela (kao što je to slučaj u Bosni i Hercegovini i Sjevernoj Makedoniji) pogoduje ksenofobnim kampanjama

³Vijeće Evrope, Preporuka CM/Rec(2022)4 Odbora ministara državama članicama o promoviranju povoljnog ambijenta za kvalitetno novinarstvo u digitalnom dobu; <https://tinyurl.com/yjbd6rrk>

⁴ Anketa objavljena u martu 2018, provedena na zahtjev DG CONNECT: Fake news and disinformation online. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>

⁵ Evropska unija (2021): Mapiranje lažnih vijesti i dezinformacija na Zapadnom Balkanu i pronalaženje efikasnih načina borbe protiv njih. Pripremljeno za potrebe Odbora za vanjske poslove (AFET) Evropskog parlamenta, [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/653621/EXPO_STU\(2020\)653621_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2020/653621/EXPO_STU(2020)653621_EN.pdf)

dezinformiranja i domaćih i stranih aktera; u državama koje su tek stekle nezavisnost ili se njihova nezavisnost osporava (kao što je to slučaj sa Bosnom i Hercegovinom, Kosovom i Sjevernom Makedonijom, a u manjoj mjeri, i sa Crnom Gorom), politika je naročito osjetljiva na geopolitički motivirano uplitanje.⁶

3.1. Pregled koncepata vezanih za štetni sadržaj

Pošto ova studija ima za cilj analizu pravila, smjernica, pristupa i najboljih praksi u vezi sa štetnim sadržajem – uključujući poseban osvrt na pitanja kao što su dezinformacije i govor mržnje, na samom početku treba dati kratak pregled stanja po pitanju konceptualizacije ovih problema. Evropska regulatorna grupa za audiovizuelne medijske usluge (ERGA) objavila je 2021. godine veoma koristan dokument za raspravu o pojmu dezinformacija u kojem je konstatala da ne postoji „usaglašena definicija“ dezinformacija te da se drugi pojmovi, kao što su lažne vijesti i lažne informacije, vrlo često koriste kao „različiti nazivi za isti koncept“.⁷

Treba imati na umu i konstataciju Specijalnog izvijestitelja UN-a za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja koji je, 2020. godine, rekao da su dezinformacije „koncept koji je izuzetno teško zakonski definirati“ te da to „izvršnim organima ostavlja preveliku slobodu u odlučivanju o tome šta je dezinformacija, šta je greška, a šta istina“.⁸ Neke od trenutno šire prihvaćenih definicija dezinformacija sadrže određene ograničavajuće faktore, kao što je namjera osobe koja te informacije plasira – pri čemu se te informacije „smišljeno kreiraju i plasiraju radi nanošenja štete“.⁹

O pojmu „lažnih vijesti“, koji može podrazumijevati sve od „šaljivih prevara do ratoborne propagande ili podstrekivanja nasilja“¹⁰, vođene su brojne diskusije. Sa stanovišta Evropske radiodifuzne unije „pojam 'informacijski poremećaj' bolje oslikava punu razmjernu postojećeg problema u kojem su 'lažne vijesti' samo vrh ledenog brijega“.¹¹

Lažne vijesti, dezinformacije i govor mržnje često se u različitim pokušajima regulacije i zakonodavstvu (o čemu će biti riječi u nastavku) povezuju sa problematikom klevete i uvrede. Kao što je rečeno, „...izraz 'lažne vijesti' se koristi i zloupotrebljava u političkoj debati te da bi se odbacili navodi koji se političarima jednostavno ne sviđaju“.¹² Uticaj ovog „informacijskog poremećaja“ na politički govor, političku debatu i integritet izbora je također jedno od ključnih pitanja kojim se moraju pozabaviti institucije (o čemu se detaljnije govori u nastavku). Dezinformacije se sve češće koriste i u izbornim i referendumskim kampanjama, pri čemu se plasiraju ne samo iz unutrašnjih izvora već vrlo često i putem stranog uplitanja.¹³

Jedno od ograničenja slobode izražavanja je govor kojim se raspiruje mržnja. Koncept „govora mržnje“ je također složen. U svojoj nedavno donesenoj preporuci o govoru mržnje¹⁴ (koja je detaljnije analizirana u nastavku) Vijeće Evrope daje definiciju govora mržnje, ali također ističe

⁶ Ibid

⁷ ERGA (2020). NOTIONS OF DISINFORMATION AND RELATED CONCEPTS. Dostupno na: <https://tinyurl.com/2ctth8mc>

⁸ UN, Izvještaj Specijalnog izvijestitelja za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, Pandemije bolesti i sloboda mišljenja i izražavanja, A/HRC/44/49, 23. april 2020, paragraf 42. Dostupno na: <https://undocs.org/A/HRC/44/49>

⁹ Vijeće Evrope, Preporuka CM/Rec(2022)11 Odbora ministara državama članicama o principima upravljanja medijima i komunikacijom (Usvojio Odbor ministara 6. aprila 2022. godine na 1431. sjednici zamjenika ministara). https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a61712

¹⁰ McGonagle, T. (2017). "Fake news": False fears or real concerns? Netherlands Quarterly of Human Rights, tom 35, br.4, 2017.

¹¹ EBU (2018). Mišljenje: "Fake news" and the Information Disorder. Dostupno na: <https://tinyurl.com/jhw4hdpy>

¹² McGonagle, T. (2017)

¹³ Globalni indeks dezinformacija je nedavno objavio procjenu da se na online oglašavanje na domenama putem kojih se šire dezinformacije godišnje troši 235 miliona dolara. Dostupno na: <https://disinformationindex.org/>

¹⁴ Vijeće Evrope, K (Usvojio Odbor ministara 20. maja 2022. godine na 132. sjednici Odbora ministara). Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=0900001680a67955

značaj razlikovanja stepena težine govora mržnje: govor mržnje koji je zabranjen krivičnim zakonom; govor mržnje koji po svojoj težini ne ispunjava uslove za krivičnopravnu odgovornost, ali ipak povlači građanskopravnu i upravnu odgovornost; i uvredljivi ili štetni vidovi izražavanja koji nisu dovoljno ozbiljni da bi se mogli opravdano zabraniti Evropskom konvencijom o ljudskim pravima.

Izmijenjena direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama (AVMS direktiva) iz 2018. zabranjuje nezakoniti sadržaj poput podstrekivanja mržnje, podstrekivanja nasilja, podstrekivanja terorizma i distribucije dječije pornografije. Ove zabrane su istaknute u vezi sa obavezama platformi za razmjenu videozapisa (VSP). Direktiva se također bavi sadržajima štetnim za maloljetnike u smislu njihovog fizičkog, psihičkog ili moralnog razvoja. Više zemalja je zabrinuto zbog štetnog sadržaja kao što je onaj koji potiče štetno ponašanje ili samoubistvo. U tabeli u nastavku dat je pregled ovih definicija.

TABELA 1: DEFINICIJE I POJMOVI ŠETNOG SADRŽAJA I DEZINFORMACIJA	
	Dezinformacije/pogrešne informacije/zlonamjerne informacije
Izveštaji Vijeća Evrope ¹⁵	Dezinformacije: Informacije koje su lažne i smišljeno kreirane kako bi se izazvala šteta po osobu, društvenu grupu, organizaciju ili zemlju. Neistine informacije: Informacije koje su lažne, ali nisu kreirane s namjerom da se nanese šteta. Zlonamjerne informacije: Informacije utemeljene na stvarnosti, koje se koriste da se naštetiti osobi, organizaciji ili zemlji.
Preporuke Vijeća Evrope ¹⁶	Dezinformacije podrazumijevaju provjerljivo lažne, netačne ili obmanjujuće informacije koje se smišljeno kreiraju i plasiraju radi nanošenja štete ili ostvarivanja nekog političkog ili ekonomskog cilja kroz obmanu javnosti
Dokumenti o politici Evropske komisije ¹⁷	Dezinformacije podrazumijevaju provjerljivo lažne ili obmanjujuće informacije koje se kreiraju, predstavljaju i distribuiraju radi ekonomske dobiti ili obmanjivanja javnosti, a koje mogu izazvati društvenu štetu
Studija ERGA-e o poimanju dezinformacija ¹⁸	Prijedlog jedinstvenog pristupa u definiranju dezinformacija: - a) lažne ili obmanjujuće informacije, - (b) plasirane sa određenom namjerom (zlonamjerno) - (c) koje mogu izazvati određenu društvenu štetu.
Mreža za etičko novinarstvo ¹⁹	Lažne vijesti informacije koje su svjesno izmišljene i plasirane sa namjerom da se drugi obmanu ili navedu da vjeruju u neistine ili da sumnjaju u provjerljive činjenice
	Govor mržnje
Preporuka Vijeća Evrope o borbi protiv govora mržnje ²⁰	Pod govorom mržnje se podrazumijeva svaki vid izražavanja kojim se podstrekuje, promovira, širi ili opravdava nasilje, mržnja ili diskriminacija prema nekoj osobi ili grupi, odnosno kojim se neka osoba ili grupa omalovažava, zbog neke stvarne ili pretpostavljene lične karakteristike kao što je rasa, boja kože, jezik, vjeroispovijest, nacionalnost, nacionalna ili etnička pripadnost, starosna dob, invaliditet, pol, rodni identitet i seksualna orijentacija.
Preporuka Vijeća Evrope o borbi protiv govora mržnje	Potreba za razlikovanjem a.- i. govora mržnje koji je zabranjen krivičnim zakonom; i ii. govora mržnje koji po svojoj težini ne ispunjava uslove za krivičnopravnu odgovornost, ali ipak povlači građanskopravnu i upravnu odgovornost; i

¹⁵Na primjer, Wardle, C. & Derakhshan, H. (2017): Information Disorder : Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Strasbourg: Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://tinyurl.com/9cdpjjdx>

¹⁶Vijeće Evrope (2022b)

¹⁷Kao što je Zajedničko saopštenje Evropske komisije i Evropske službe za vanjske poslove, poznato i kao Akcioni plan za borbu protiv dezinformacija, JOIN(2018) 36 final, dostupno na: <https://tinyurl.com/5n774xtk>

¹⁸ERGA (2020)

¹⁹Mreža za etičko novinarstvo. Dostupno na: <http://ethicaljournalismnetwork.org/tag/fake-news>

²⁰Vijeće Evrope (2022c)

	b.uvredljivih ili štetnih vidova izražavanja koji nisu dovoljno ozbiljni da bi se mogli opravdano zabraniti Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, ali iziskuju neki drugi vid djelovanja
	Štetni sadržaj
U kontekstu AVMS direktive - zakonodavstvo EU u oblasti audiovizuelnih usluga	Sadržaj koji može naštetiti fizičkom, psihičkom ili moralnom razvoju maloljetnika
U kontekstu domaćih zakonodavstava (UK i Irska) ²¹	Štetni sadržaj na internetu: sadržaj koji podstiče štetno ponašanje, kao što je samopovređivanje, anoreksija, samoubistvo, kao i štetno ponašanje na internetu, kao što je uhođenje, maltretiranje i objavljivanje intimnih slika itd.
	Nezakoniti sadržaj
U kontekstu AVMS direktive - zakonodavstvo EU u oblasti audiovizuelnih usluga	<ul style="list-style-type: none"> - podstrekivanje nasilja ili mržnje prema nekoj grupi ili članu grupe po bilo kom osnovu definiranom u članu 21. Povelje; -javno pozivanje na izvršenje krivičnog djela terorizma - krivična djela vezana za dječiju pornografiju - krivična djela vezana za rasizam i ksenofobiju

3.2. Borba protiv dezinformacija

Vijeće Evrope

Važan doprinos debati o dezinformacijama dala je studija Vijeća Evrope iz 2017. godine pod nazivom „Informacijski poremećaj: Ka interdisciplinarnom okviru za istraživanje i kreiranje sektorske politike“ (eng. Information Disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy-making).

U ovom izvještaju date su vrlo korisne definicije (navedene u tabeli gore) u kojima se utvrđuju različiti vidovi problematičnih informacija: dezinformacije kao informacije koje su lažne i smišljeno kreirane kako bi se izazvala šteta po osobu, društvenu grupu, organizaciju ili zemlju; neistinite informacije kao informacije koje su lažne, ali nisu kreirane s namjerom da se nanese šteta; i zlonamjerne informacije kao informacije utemeljene na stvarnosti, koje se koriste da se naštetiti osobi, organizaciji ili zemlji.

Pored toga, u izvještaju se ističe potreba za preispitivanjem različitih „agenata“ koji kreiraju dezinformacije, način njihovog plasiranja, kao i primanja i tumačenja. Izvještaj sadrži i opširan odjeljak sa preporukama za različite aktere.

Državama članicama se u izvještaju preporučuje (između ostalog) mapiranje informacijskog poremećaja, regulacija transparentnosti oglašavanja te podrška kvalitetnom novinarstvu.

Evropska unija

Evropska komisija je 2018. godine objavila izvještaj o lažnim vijestima i informacijskom poremećaju u kojem je dat niz preporuka te istaknuta potreba za: „većom transparentnošću vijesti na internetu, uključujući davanje odgovarajućih podataka, uz poštovanje obaveza zaštite privatnosti, o sistemima koji omogućavaju njihovu cirkulaciju na internetu; unapređenjem medijske i informacijske pismenosti radi suzbijanja dezinformacija i pomoći korisnicima u lakšem snalaženju u digitalnom medijskom prostoru; izradom instrumenata za osnaživanje

²¹Zakon o sigurnosti na internetu, UK, dostupno na: <https://bills.parliament.uk/bills/3137> i Zakon o sigurnosti na internetu i regulaciji medija, Irska, dostupno na: <https://tinyurl.com/3fm2cjjd>

korisnika i novinara da se lakše uhvate u koštac sa dezinformacijama i razviju pozitivan odnos prema informacijskim tehnologijama koje se brzo razvijaju; zaštitom diverziteta i održivosti evropskog ekosistema informativnih medija i podržavanjem kontinuiranih istraživanja o uticaju dezinformacija u Evropi radi procjene mjera koje preduzimaju različiti akteri i stalnog prilagođavanja potrebnog djelovanja”.²²

Glavna inicijativa koja je iz ovog proistekla bio je Kodeks EU o dezinformacijama (Kodeks) koji je objavljen 2018. godine.²³ Kodeks je nastao kao inicijativa na nivou EU da se odgovori na problem dezinformacija. U pratećem akcionom planu objavljenom u decembru 2018. godine zatražena je pomoć ERGA-e u praćenju primjene ovog kodeksa. Kodeksom je definirano 5 glavnih stubova djelovanja: kontrola oglašavanja (u cilju demonetizacije snabdjevača dezinformacijama); transparentnost u političkom i tematskom oglašavanju (u cilju omogućavanja korisnicima da jasno prepoznaju političke oglase; integritet usluga (u cilju identifikacije i zatvaranja lažnih naloga i korištenja odgovarajućih mehanizama za otkrivanje interakcije putem botova); osnaživanje potrošača (s jedne strane u cilju smanjivanja rizika od „eho komora“ na društvenim medijima kroz pomaganje korisnicima da otkriju i pristupe različitim izvorima vijesti koji predstavljaju drugačije stavove, a s druge radi planiranja i provođenja kampanja medijske pismenosti u borbi protiv dezinformacija); osnaživanje istraživačke zajednice (s ciljem da se istraživačima omogući pribavljanje podataka o platformama koji su neophodni za stalno praćenje dezinformacija na internetu).

Evropska komisija je 16. juna 2022. objavila „Unaprijeđeni kodeks dobre prakse u suzbijanju dezinformacija 2022”.²⁴ Prema internet stranici EK i saopštenju za javnost: novi kodeks udružuje najraznovrsnije aktere do sada osnažujući ih za učesće u sveobuhvatnom unapređenju stanja kroz preuzimanje preciznih obaveza u svom području djelovanja. U te obaveze spadaju demonetizacija plasiranja dezinformacija; garantiranje transparentnosti političkog oglašavanja; unapređenje saradnje sa provjeravateljima činjenica; omogućavanje istraživačima da lakše dođu do podataka.

Paralelno s tim, Evropska komisija je 2020. godine osnovala Evropsku opservatoriju za digitalne medije (EDMO)²⁵ s ciljem „stvaranja i podrške radu nezavisne multidisciplinarnе zajednice koja može doprinijeti boljem razumijevanju fenomena dezinformacija i jačanju društvene rezilijentnosti”. U decembru 2020. godine Komisija je donijela i Evropski akcioni plan za zaštitu demokratije (EDAP).²⁶ EDAP je povezan sa drugim aspektima politike EU u oblasti dezinformacija (uključujući prethodno pomenuti kodeks, DSA, kao i druge propise, na primjer o političkom oglašavanju i slobodi medija, o kojima će ukratko biti riječi u nastavku). EDAP ima za cilj osnaživanje građana i razvijanje rezilijentnijih demokratskih društava u cijeloj EU kroz promoviranje slobodnih i pravičnih izbora, jačanje medijske slobode (uključujući sigurnost novinara) i borbu protiv dezinformacija.

²²Na primjer, Evropska komisija (2018): Konačni izvještaj Ekspertske grupe na visokom nivou o lažnim vijestima i dezinformacijama na internetu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/53yzapmk>

²³Kodeks EU o dezinformacijama (2018). Dostupno na: <https://tinyurl.com/2s43n4j3>

²⁴Unaprijeđeni kodeks dobre prakse u suzbijanju dezinformacija (2022), Dostupno na: <https://tinyurl.com/3ty8mx6m> Saopštenje za javnost: <https://tinyurl.com/746f3vwa>

²⁵Evropska opservatorija za digitalne medije (EDMO).Dostupno na: <https://edmo.eu/>

²⁶Evropska komisija, Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija o Evropskom akcionom planu za zaštitu demokratije. Dostupno na <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0790&from=EN>

3.3. Pristupi štetnom sadržaju (uključujući nezakoniti sadržaj)

Vijeće Evrope

Vijeće Evrope je u svojoj preporuci iz 2018. godine o ulozi i odgovornostima internetskih posrednika prepoznala složenost izraza „internetski posrednik“. U Preporuci se kaže da: „rastući broj različitih aktera poznatih pod nazivom „internetski posrednici“ omogućava interakciju na internetu između fizičkih i pravnih lica nudeći i izvršavajući različite funkcije i usluge“.²⁷

Između ostalog, posrednici su obavezni da poštuju ljudska prava i primjenjuju odgovarajuće mjere bez obzira na veličinu, sektor, kontekst poslovanja, vlasničku strukturu ili prirodu. Što je veći uticaj i potencijalna šteta po predmete pravne zaštite te što je veća vrijednost usluga za ostvarivanje ljudskih prava, posrednici bi trebali primjenjivati veće mjere predostrožnosti pri izradi i primjeni uslova pružanja usluga, standarda i etičkih kodeksa naročito radi sprečavanja korištenja uvredljivih izraza i slika, širenja mržnje i podstrekivanja nasilja.

U Preporuci se kaže da bi internetski posrednici trebali (između ostalog):

- redovno vršiti procjenu poštovanja svoje obaveze poštovanja ljudskih prava i osnovnih sloboda, kao i izvršavanja svojih dužnosti;
- voditi računa da svi ugovori o uslovima pružanja usluga i politike u kojima su definirana prava korisnika, kao i svi ostali strukovni standardi i prakse za moderiranje sadržaja i otkrivanje korisničkih podataka budu javno dostupni u pristupačnom formatu i napisani jasnim i jednostavnim jezikom;
- preduzimati opravdane i srazmjerne mjere radi garantiranja dosljedne primjene svojih ugovora o uslovima pružanja usluga, strukovnih standarda i etičkih kodeksa te poštovanja važećih proceduralnih mehanizama zaštite;
- pružati javne informacije o korištenju tehnika automatizirane obrade podatka u svojim aktivnostima, uključujući korištenje algoritama koji omogućavaju pretraživanje na osnovu profiliranja korisnika ili distribuciju algoritamski odabranog i personaliziranog sadržaja, kao što su vijesti;
- te redovno objavljivati izvještaje o transparentnosti sa informacijama o bilo kakvom ograničavanju slobodnog i neometanog protoka informacija i ideja i svim zahtjevima za to ograničavanje.

U preporuci se nadalje ističe da kod provođenja mjera ograničavanja pristupa (uključujući blokiranje ili uklanjanje sadržaja) po nalogu ili zahtjevu državnih organa treba koristiti najmanje restriktivna sredstva uz informiranje javnosti o sadržaju koji se ograničava i po kojoj pravnoj osnovi.

Ostale preporuke se odnose na: korištenje ličnih podataka, praćenje i profiliranje korisnika; postojanje efikasne pravne zaštite i mehanizama ulaganja prigovora. Preporučuje se da se posrednici uključe u dijalog sa udruženjima potrošača, zagovornicima ljudskih prava i drugim organizacijama koje zastupaju interese korisnika i predmetnih strana, kao i sa organima nadležnim za zaštitu podataka i drugim nezavisnim administrativnim ili regulatornim

²⁷Vijeće Evrope, Preporuka CM/Rec(2018)2 Odbora ministara državama članicama o ulozi i odgovornostima internetskih posrednika (Usvojio Odbor ministara 7.marta 2018. na 1309. sjednici zamjenika ministara). Dostupno na: <https://tinyurl.com/twej268t>

organima, kako bi se planiranje, uvođenje, ocjena i unapređenje njihovih mehanizama ulaganja prigovora odvijalo kroz participatorne procese.

Evropska unija

Direktiva o elektronskoj trgovini iz 2000. godine²⁸ je svojevremeno bila glavni instrument EU za reguliranje nezakonitog sadržaja na internetu i njome je bilo propisano da pružatelji usluga moraju onemogućiti pristup pohranjenim informacijama odmah po saznanju da su date informacije uklonjene sa mreže, da im je onemogućen pristup ili da je nadležni organ naložio njihovo uklanjanje. Direktiva se primjenjivala na „usluge informacijskog društva“ koje su definirane kao „bilo koja usluga koja se u pravilu pruža za naknadu, na daljinu, elektronskim sredstvima na lični zahtjev korisnika usluga.

Direktivom o elektronskoj trgovini propisano je postojanje ograničene odgovornosti pružatelja usluga. Da bi bile izuzete od odgovornosti, platforme ne smiju biti upoznate sa nezakonitom aktivnošću ili informacijom i/ili sa činjenicama ili okolnostima koje jasno ukazuju na postojanje date nezakonite aktivnosti ili informacija te odmah po saznanju za to moraju nezakoniti sadržaj ukloniti ili mu onemogućiti pristup (član 14 Direktive o elektronskoj trgovini).

Postojanje različitih posredničkih usluga je prepoznato i u Evropskom aktu o digitalnim uslugama (DSA) koji je usvojio Evropski parlament 5. juna 2022.²⁹ U DSA se govori o pasivnoj prirodi određenih posrednika i izuzeću od odgovornosti pružatelja posredničkih usluga (slično kao u Direktivi o elektronskoj trgovini, pogledati gore) – tj. o uslovima pod kojima posrednici koji pružaju samo uslugu prenosa informacija (član 3), privremene pohrane informacija /eng. caching/ (član 4) i pohrane informacija na poslužitelju/eng. hosting/ (član 5) mogu biti izuzeti od odgovornosti za informacije treće strane koje prenose ili pohranjuju.

Pored toga, u ovom aktu je prepoznato i to da određeni broj posredničkih usluga ima veći uticaj na sadržaj koji je dostupan korisniku: „imajući u vidu poseban uticaj izrazito velikih online platformi na našu privredu i društvo, u ovom prijedlogu se postavlja viši standard transparentnosti i odgovornosti u vezi sa moderiranjem sadržaja, oglašavanjem i algoritamskim procesima na tim platformama“.

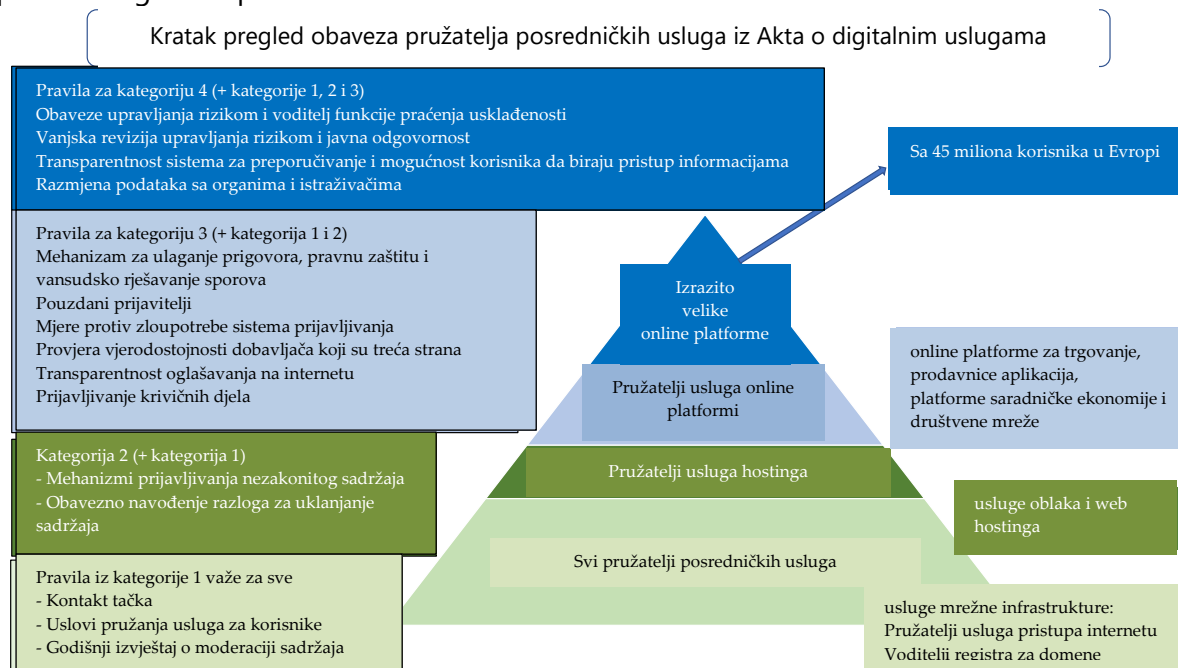
Akt o digitalnim uslugama je dio takozvanog Paketa propisa EU o digitalnim uslugama. Drugi propis iz ovog paketa je Akt o digitalnim tržištima koji nije analiziran u kontekstu ove studije pošto se odnosi na problematiku tržišta i konkurencije i primjenjuje se isključivo na izrazito velike tehnološke kompanije koje su prepoznate kao „nadzornici pristupa“, a za njegovu primjenu će biti zadužena Evropska komisija. DSA ima za cilj modernizaciju pravila propisanih Direktivom o elektronskoj trgovini koja se odnose na transparentnost oglašavanja i dezinformacije na internetu.

Prema internet stranici Evropske komisije ciljevi ovih pravila su: „bolja zaštita potrošača i njihovih osnovnih prava na internetu; uspostavljanje efikasnog i jasnog okvira za transparentnost i odgovornost internetskih platformi; podsticanje inovacija, rasta i konkurentnosti na jedinstvenom tržištu“.

²⁸Direktiva 2000/31/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 8. juna 2000. o određenim pravnim aspektima usluga informacijskog društva na unutrašnjem tržištu, posebno elektronske trgovine ("Direktiva o elektronskoj trgovini"). Dostupno na <https://tinyurl.com/ypkmrvpp>

²⁹Evropska komisija, Prijedlog uredbe Evropskog parlamenta i Vijeća o jedinstvenom tržištu digitalnih usluga (Akt o digitalnim uslugama) i izmjeni Direktive 2000/31/EZ. Dostupno na: <https://tinyurl.com/yd935ccv>

DSA klasificira posrednike u takozvanu „piramidu“, a odgovornosti i obaveze zavise od kategorije. Odgovornosti su, međutim, kumulativne pri čemu svaki nivo ima obaveze prethodnog nivoa plus dodatne obaveze.

Slika 1: Obaveze uvedene Aktom o digitalnim uslugama

U kategoriju na samom dnu označenu svijetlo zelenom bojom spadaju svi pružatelji posredničkih usluga koji moraju objaviti podatke o kontakt tački. Ovi posrednici moraju objaviti uslove pružanja usluga korisnicima te podnositi izvještaj o aktivnostima vezanim za moderiranje sadržaja. Kao podgrupa svih posrednika, pružatelji hostinga (oblak i web hosting) imaju ove obaveze plus obaveze uvođenja mehanizama putem kojih mogu biti obaviješteni o nezakonitom sadržaju. Obavezni su da korisnicima daju obrazloženje za uklanjanje sadržaja.

Sljedeću podgrupu (označenu svijetlo plavom bojom na piramidi) čine pružatelji usluga internetskih platformi (online platforme za trgovanje, prodavnice aplikacija, platforme za saradničku ekonomiju, platforme za društvene mreže). Oni su obavezni ispunjavati sve prethodno navedene obaveze, a uz to moraju: uvesti mehanizam za ulaganje prigovora i pravnu zaštitu te vansudsko rješavanje sporova; moraju saradivati sa pouzdanim prijaviteljima po pitanju prijavljivanja nezakonitog sadržaja; moraju uvesti mjere zaštite od zloupotrebe sistema prijavljivanja; pružatelji ovih usluga (naročito u slučaju online platformi za trgovanje i elektronskog trgovanja) bi trebali provjeravati vjerodostojnost dobavljača koji su treća strana; moraju osigurati transparentnost online oglašavanja; te moraju prijavljivati krivična djela.

Pouzdan prijavitelj su organizacije kojima status pouzdanog prijavitelja, na zahtjev, dodjeljuje Koordinator za digitalne usluge u državi članici. Pouzdani prijavitelj bi trebao: biti subjekt koji posjeduje posebnu stručnost i kompetencije neophodne za otkrivanje, identificiranje i prijavljivanje nezakonitog sadržaja; zastupati kolektivne interese i biti nezavisan od svih online platformi; aktivnosti vezane za prijavljivanje sadržaja provoditi blagovremeno, savjesno i objektivno (član 19 DSA).

Posljednju podgrupu na vrhu piramide čine takozvane izrazito velike online platforme (VLOP) poput Amazona, Googla, Facebooka i drugih. U DSA se koristi još jedan termin - izrazito veliki pretraživači (VLOSE) koji se odnosi na usluge poput Googlea. Ova posljednja grupa ima niz

dodatnih obaveza - moraju imati procedure za upravljanje rizikom i voditelja funkcije praćenja usklađenosti. Ove kompanije moraju provoditi reviziju upravljanja rizikom i odgovarati javnosti za mjere smanjivanja rizika koje provode. Moraju uvesti transparentnost u pogledu svojih sistema preporučivanja i korisnicima omogućiti izbor po pitanju pristupa informacijama. Pored toga, moraju davati podatke organima i provjerenim istraživačima.³⁰

Sve države članice će morati imenovati Koordinatora za digitalne usluge (DSC), nezavisni organ zadužen za praćenje pružatelja usluga osnovanih u datoj državi članici. Postojeće pravo ulaganja prigovora DSC-u u vlastitoj ili nekoj drugoj zemlji. Izrazito velike online platforme (VLOP) će biti pod direktnim nadzorom Evropske komisije, a reguliraće ih Evropska komisija u koordinaciji sa nacionalnim DSC.

3.4. Borba protiv govora mržnje

Vijeće Evrope

Drugu preporuku Vijeća Evrope o govoru mržnje, Preporuku CM/Rec(2022)16[1] Odbora ministara državama članicama o borbi protiv govora mržnje, Odbor ministara je usvojio 20. maja 2022.³¹

U Preporuci se kaže da: „govor mržnje podrazumijeva svaki vid izražavanja kojim se podstrekuje, promovira, širi ili opravdava nasilje, mržnja ili diskriminacija prema nekoj osobi ili grupi, odnosno kojim se neka osoba ili grupa omalovažava, zbog neke stvarne ili pretpostavljene lične karakteristike kao što je „rasa“, boja kože, jezik, vjeroispovijest, nacionalnost, nacionalna ili etnička pripadnost, starosna dob, invaliditet, pol, rodni identiteti seksualna orijentacija.“

Kao što će se vidjeti u nastavku (u odnosu na druge evropske propise i politike, kao i nacionalne pristupe), u Preporuci se također ističe princip razlikovanja između:

a. govora mržnje koji je zabranjen krivičnim zakonom; i ii. govora mržnje koji po svojoj težini ne ispunjava uslove za krivičnopravnu odgovornost, ali ipak povlači građanskopravnu i upravnu odgovornost; te

b. uvredljivi ili štetni vidovi izražavanja koji nisu dovoljno ozbiljni da bi se mogli opravdano zabraniti Evropskom konvencijom o ljudskim pravima, ali iziskuju neki drugi vid djelovanja, kako je opisano u nastavku, kao što je: kontragovor i druge kontramjere; mjere kojima se njeguje međukulturalni dijalog i razumijevanje, uključujući putem medija i društvenih medija; kao i odgovarajuće edukativne aktivnosti, aktivnosti razmjene informacija i podizanja svijesti.

Što se tiče zakonodavnog okvira, regulativa podrazumijeva krivični zakon, zakon o parničnom i upravnom postupku te propise o govoru mržnje na internetu. Što se tiče ovog posljednjeg, zakonodavstvom treba propisati blagovremeno i efikasno uklanjanje govora mržnje na internetu koji je zabranjen krivičnim zakonom, zakonom o parničnom ili upravnom postupku. U Preporuci se također ponovo ističe potreba za definiranjem uloge i odgovornosti posrednika (kako je prethodno analizirano).

³⁰Da bi se smatrali provjerenima, istraživači moraju biti povezani s akademskim ustanovama, nezavisni od komercijalnih interesa, dokazano stručni u područjima povezanim s rizicima koji se istražuju ili povezanim istraživačkim metodologijama te se moraju obavezati na poštovanje posebnih uslova vezanih za zaštitu i povjerljivost podataka koji odgovaraju pojedinom zahtjevu i biti sposobni poštovati ih (DSA, član 31, stav 4).

³¹Vijeće Evrope (2022c)

Treba istaći i preporuku da nositelji javnih funkcija, izabrana tijela i političke stranke izbjegavaju korištenje, podržavanje ili širenje govora mržnje te da umjesto toga promoviraju kulturu poštovanja ljudskih prava i odlučno i blagovremeno osuđuju govor mržnje.

U preporukama za medijski sektor između ostalog se ističe da bi domaći nezavisni regulatorni organi i tijela za koregulaciju i/ili samoregulaciju medija trebali igrati pozitivnu ulogu u borbi protiv govora mržnje. Oni bi trebali biti nezavisni od države, javno odgovorni i transparentni u svom radu. Organizacije civilnog društva treba podsticati na međusobnu saradnju i koordinaciju, kao i saradnju i koordinaciju sa drugim akterima, po pitanju govora mržnje.

Konačno, postoji niz preporuka koje se odnose na: podizanje svijesti, edukaciju, obuku i korištenje kontragovora i alternativnog govora; podršku žrtvama govora mržnje; kao i praćenje i analizu govora mržnje. Jedno od ključnih pitanja je i nacionalna koordinacija i međunarodna saradnja, pri čemu bi države članice trebale učestvovati u redovnim, inkluzivnim i transparentnim konsultacijama, saradnji i dijalogu sa svim odgovarajućim akterima. Države članice bi također trebale međusobno saradivati radi ostvarivanja veće usklađenosti pravnih standarda i pristupa u sprečavanju i borbi protiv govora mržnje, u skladu sa odredbama ove preporuke. Pored toga, države članice bi trebale poštovati i efikasno primjenjivati odgovarajuće evropske i međunarodne instrumente, saradivati sa međuvladinim organizacijama i razmjenjivati informacije i dobre prakse.

Evropska unija

Sve države članice Evropske unije su inkriminirale govor mržnje i krivična djela počinjena iz mržnje po osnovama utvrđenim u Okvirnoj odluci Vijeća iz 2008. godine br. 2008/913/JHA.³² Govor mržnje je u EU inkriminiran uglavnom kao „samostalno krivično djelo“ (određeno postojanjem motiva pristrasnosti) ili kao otežavajuća okolnost kod izvršenja bilo kog djela ili niza određenih djela.³³

U svojoj rezoluciji iz novembra 2020. godine (Rezolucija (2020/2009(INI)),³⁴ Evropski parlament je zaključio da se govor mržnje i dezinformacije sve češće koriste u političke svrhe kao sredstvo produblivanja društvene polarizacije. Parlament je prepoznao vezu između poslovnog modela platformi društvenih mreža, koji se zasniva na mikrociljanom oglašavanju, i širenja i jačanja govora mržnje putem tih platformi, što može dovesti do nasilnog ekstremizma. Parlament je ponovo apelovao na države članice da donesu i provedu mjere za sprečavanje, osudu i suzbijanje govora mržnje i krivičnih djela počinjenih iz mržnje.

³²Vijeće Evropske unije, Okvirna odluka Vijeća 2008/913/JHA od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih vidova i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima. Dostupno na: <https://tinyurl.com/59998yd3>

Odlukom se zabranjuje "javno podstrekivanje nasilja ili mržnje prema nekoj grupi ili članu te grupe po osnovu rase, boje kože, vjeroispovijesti, porijekla ili nacionalne ili etničke pripadnosti". Parlament i Komisija rade na proširivanju ovih osnova. Pored toga, Komisija radi na proširivanju spiska "krivičnih djela u EU" iz člana 83 Sporazuma o funkcioniranju Evropske unije (TFEU) kako bi se uključili govor mržnje i krivična djela počinjena iz mržnje.

³³Evropski parlament, Skraćeni izvještaj: Borba protiv govora mržnje i krivičnih djela počinjenih iz mržnje u EU. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4swvyzXu>

³⁴Evropski parlament, Rezolucija od 25. novembra 2020. o jačanju slobode medija: zaštita novinara u Evropi, govor mržnje, dezinformacije i uloga platformi (2020/2009(INI)). Dostupno na: <https://tinyurl.com/2fxpsrt>

3.5. Zaštita integriteta izbora

Vijeće Evrope

Parlamentarna skupština Vijeća Evrope (PACE) usvojila je 2020. godine Rezoluciju u kojoj se daju smjernice u vezi sa dezinformacijama u kontekstu izbora³⁵ i konstatira sljedeće:

„Pošto internet i društvene mreže prodiru u sve više aspekata političkog života, Skupština ukazuje na potrebu za unapređenjem sadržaja i arhitekture interneta, jačanjem rezilijentnosti evropskih demokratskih sistema i društava, suzbijanjem dezinformacija, ulaganjem u kvalitetno novinarstvo i očuvanjem slobode izražavanja, medija i političkog pluralizma, naročito u kontekstu izbora“.³⁶

Konkretni detalji iz Rezolucije dati su u tabeli u nastavku.

TABELA 2: REZOLUCIJA PACE-a- Hakirana demokratija? Kako odgovoriti?

PACE, između ostalog, poziva države članice na rješavanje problema dezinformacija u kontekstu demokratskih izbora. Ukratko, da bi to ostvarile, države članice bi (između ostalog) trebale

- promovirati medijsku edukaciju i vještine digitalne pismenosti;
- podsticati i podržavati zajedničke inicijative za provjeru činjenica i druga unapređenja sistema moderacije i priređivanja i dijeljenja sadržaja;
- osigurati odgovarajuće finansiranje nezavisnih javnih medijskih servisa kako bi oni mogli izdvojiti dovoljno sredstava za inovaciju sadržaja, forme i tehnologije da bi zadržali svoju ulogu glavnih aktera u suzbijanju dezinformacija i propagande;
- jačati transparentnost političkog oglašavanja na internetu, plasiranja informacija, algoritama i poslovnih modela operatera platformi;
- garantirati političkim strankama i kandidatima pravo na zakup oglašivačkog prostora za potrebe izbora, jednak tretman u pogledu uslova i cijena;
- pripremiti posebne regulatorne okvire za sadržaj na internetu u vrijeme izbora te uključiti odredbe o transparentnosti u vezi sa sponzoriranim sadržajem na društvenim mrežama tako da javnost bude upoznata sa izvorom koji finansira izbornu oglašavanje ili bilo koju drugu informaciju ili mišljenje;
- pozabaviti se implikacijama mikrociljanja u političkom oglašavanju radi promoviranja odgovornijeg političkog ambijenta koji je manje podložan manipulacijama;
- podržati pristup istraživača podacima, uključujući skupove podataka s izbrisanim nalozima i sadržajem, radi analize uticaja strateškog dezinformiranja na demokratsko odlučivanje i izborni proces;
- razmotriti mogućnost donošenja domaćih i međunarodnih propisa kojim bi se omogućila razmjena dobrih praksi i veća saradnja između službi sigurnosti, na primjer uvođenjem posebnog mehanizma za praćenje, upravljanje krizom i postkriznu analizu te razmjenu resursa koji već postoje u različitim zemljama;
- apelovati na stručnjake i organizacije u medijskom sektoru da razviju okvire samoregulacije sa profesionalnim i etičkim standardima vezanim za izvještavanje o izbornim kampanjama, uključujući veću tačnost i pouzdanost vijesti i poštovanje ljudskog dostojanstva i principa nediskriminacije;
- pokrenuti reformu pravosuđa i osnovati posebna odjeljenja u sudovima i tužilaštvima zadužena za dezinformacije i govor mržnje.

Evropska unija

Nakon objavljivanja Evropskog akcionog plana za zaštitu demokratije Evropske komisije³⁷ 2020. godine, EU je započela niz aktivnosti na promoviranju jedne od glavnih tema plana, a to je jačanje demokratske rezilijentnosti. U planu je predstavljen jači okvir politike EU i posebne

³⁵Vijeće Evrope, Rezolucija Parlamentarne skupštine 2326 (2020): Hakirana demokratija? Kako odgovoriti? Dostupno na: <https://tinyurl.com/47jjz5ka>

³⁶Ibid, paragraf 3

³⁷Evropska komisija (2020a)

mjere za: promoviranje slobodnih i pravičnih izbora i jakog demokratskog učešća; podržavanje slobodnih i nezavisnih medija; i suzbijanje dezinformacija.

Planom je predviđeno i garantiranje transparentnosti političkog oglašavanja. Evropska komisija je u novembru 2021. donijela Prijedlog uredbe o transparentnosti političkog oglašavanja.³⁸

Predloženom uredbom utvrđuju se:

- (a) usklađene obaveze transparentnosti pružatelja usluga političkog oglašavanja i sličnih usluga po pitanju čuvanja, otkrivanja i objavljivanja informacija vezanih za pružanje tih usluga;
- (b) usklađena pravila o primjeni tehnika ciljanja i isticanja u kontekstu objavljivanja, distribucije ili promoviranja političkog oglašavanja koje podrazumijeva korištenje ličnih podataka.

Prijedlogom nisu obuhvaćeni drugi aspekti regulirani na državnom nivou kao što su zakonitost sadržaja političkog oglašavanja i periodi u kojima je oglašavanje dozvoljeno ili priroda učesnika u demokratskim procesima. Uredba se primjenjuje na političko oglašavanje u svim medijima (ne samo na internetu) i ima za cilj da dopuni Akt o digitalnim uslugama kojim je već propisana transparentnost u oglašavanju. Dok DSA propisuje obavezu transparentnosti za online platforme, ovom inicijativom obuhvaćen je cijeli spektar političkih oglašivača, kao i drugih relevantnih pružatelja usluga uključenih u pripremu, plasman, promociju, objavljivanje i distribuciju političkog oglašavanja. U Prijedlogu je data i definicija „političkog oglašavanja“: „*političko oglašavanje podrazumijeva pripremu, plasiranje, promociju, objavljivanje ili distribuciju, bilo kojim sredstvima, poruke: (a) od strane, za ili u ime nekog političkog aktera, osim ako je isključivo privatne ili isključivo komercijalne prirode; ili (b) koja bi mogla uticati na ishod izbora ili referenduma, zakonodavnog ili regulatornog procesa ili na ponašanje glasača.*“

Propisane su stroge obaveze u pogledu transparentnosti u političkom oglašavanju, uključujući (između ostalog) obavezu pružatelja usluga oglašavanja da od sponzora i pružatelja usluga oglašavanja koji postupaju u ime sponzora traže da se izjasne o tome da li usluga oglašavanja koju traže od pružatelja usluga predstavlja uslugu političkog oglašavanja (član 5).

Pružatelji usluga političkog oglašavanja dužni su čuvati sljedeće informacije koje prikupljaju pri pružanju svojih usluga: (a) informacije o političkom oglasu ili političkoj oglašivačkoj kampanji na koju se usluga ili usluge odnose; (b) informacije o konkretnoj usluzi ili uslugama koje su pružene u vezi sa političkim oglašavanjem; (c) informacije o iznosima naplaćenim za pruženu uslugu ili usluge i vrijednosti drugih naknada primljenih djelimično ili u potpunosti u zamjenu za pruženu uslugu ili usluge; i (d) ako je relevantno, informacije o identitetu sponzora i njegove kontakt podatke (član 6).

Važno je pomenuti i skorašnji prijedlog Evropske komisije za donošenje Evropskog akta o slobodi medija iz septembra 2022. godine. Ukratko, uredbom se, između ostalog, propisuju mjere zaštite od nadzora i političkog uplitanja u uredničke odluke. U prvom su planu nezavisnost i stabilno finansiranje javnih medijskih servisa te transparentnost vlasništva nad medijima i raspodjele državnih sredstava za oglašavanje. Također se propisuju mjere zaštite nezavisnosti urednika i obaveza prijavljivanja sukoba interesa. Konačno, Aktom će se nastojati riješiti pitanje koncentracije medija te osnovati novi nezavisni Evropski odbor za medijske usluge sastavljen od nacionalnih tijela za medije.³⁹ Ove nove prijedloge propisa će, nakon njihovog stupanja na snagu, trebati uključiti u zakonodavni okvir za medijski sektor, kao i u zakonodavni okvir kojim se reguliraju izbori.

³⁸Evropska komisija (2021). Prijedlog UREDBE EVROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o transparentnosti i ciljanju u političkom oglašavanju. Dostupno na: <https://tinyurl.com/49wy2ckx>

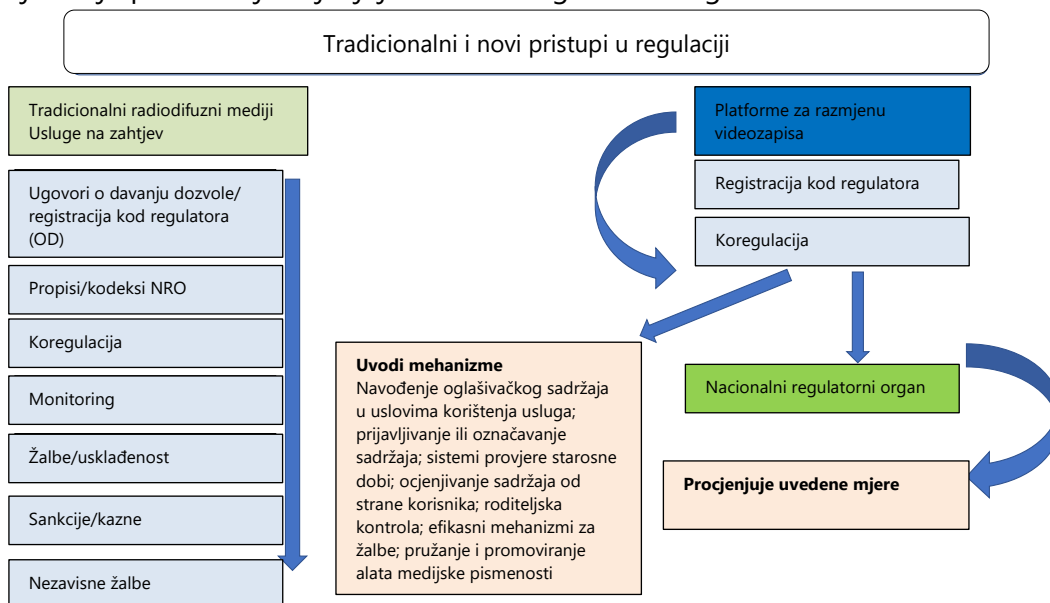
³⁹Evropska komisija (2022). Evropski akt o slobodi medija: Komisija predložila pravila za zaštitu medijskog pluralizma i nezavisnosti u Uniji. Dostupno na: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_5504

3.6. Platforme za razmjenu videozapisa i novi pristupi u regulaciji

Platforme za razmjenu videozapisa (VSP) su uključene u područje primjene Direktive o audiovizuelnim medijskim uslugama iz 2018. godine u svjetlu „promjenjivog stanja na tržištu“.⁴⁰

Kao što je prethodno rečeno, VSP su dužni da štite: maloljetnike od programa, korisnički generiranih videozapisa i audiovizuelnih komercijalnih komunikacija koji bi mogli loše uticati na njihov fizički, mentalni ili moralni razvoj; širu javnost od programa, korisnički generiranih videozapisa i audiovizuelnih komercijalnih komunikacija koje sadrže podstrekivanje nasilja ili mržnje; širu javnost od podstrekivanja terorizma i krivičnih djela u vezi sa dječjom pornografijom, rasizmom i ksenofobijom. Prema članu 4.a Direktive o audiovizuelnim medijima iz 2018. države članice bi trebale podsticati primjenu koregulacije i promociju samoregulacije kroz kodekse ponašanja. Ti kodeksi bi trebali biti široko prihvaćeni od strane glavnih aktera u predmetnim državama članicama. U njima bi se trebalo jasno i nedvosmisleno definirati njihovi ciljevi i predvidjeti redovno, transparentno i nezavisno praćenje i procjena ostvarivanja zacrtanih ciljeva, kao i efikasna primjena, uključujući djelotvorne i srazmjerne sankcije.

To je dovelo do promjene u pristupu regulaciji i uvođenja takozvanog sistemskog pristupa. Regulirane usluge postaju odgovorne za ostvarivanje reguliranih ciljeva kroz niz preporučenih mjera čiju provođenje ocjenjuje nadležni regulatorni organ.

Slika 2: Sistemski pristup pregulaciji online medija

Ovo je prirodna posljedica činjenice da NRO nije u mogućnosti da prati sadržaj i aktivnosti na internetu. Regulatorni organ tako ima ulogu procjene mjera koje pružatelji usluga preduzimaju kako bi dokazali ostvarivanje regulatornih ciljeva. Ovo je primjer koregulatornog pristupa gdje, u ovom slučaju, zakonodavstvo propisuje ciljeve regulacije i sa NRO definira načine njihovog ostvarivanja. Pružatelji usluga zatim provode mjere za ostvarivanje ovih ciljeva u skladu sa predloženom strukturom. Oni podnose izvještaje o aktivnostima i rezultatima. NRO ima ovlaštenja za procjenu pravilnog funkcioniranja postojećeg sistema. Ovaj sistemski pristup, u

⁴⁰Direktiva (EU) 2018/1808 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. novembra 2018. o izmjeni Direktive 2010/13/EU o koordinaciji određenih odredbi zakona i drugih propisa u državama članicama o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama) u svjetlu promjenjivog stanja na tržištu. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj>

kojem se od operatera zahtijeva uvođenje niza mjera radi smanjenja rizika od štete te podnošenje izvještaja regulatornom tijelu, je također predviđen Aktom o digitalnim uslugama (koji je prethodno analiziran).

4. BOSNA I HERCEGOVINA: KONTEKST I DOKAZI O POSTOJANJU ŠTETNOG SADRŽAJA

U ovom dijelu dat je pregled zakonodavnog okvira, praksi i problematike vezane za online medije u Bosni i Hercegovini. Analiza je zasnovana na nizu skorijih izvještaja o istraživanjima u kojima su dati ključni podaci o tržištu, ali i uvid u ponašanje potrošača i zabrinutost građana zbog štetnog sadržaja. Pored toga, u analizu su uključeni i stavovi ključnih aktera o problematici štetnog sadržaja i glavnim izazovima u rješavanju ovog problema.

4.1. Internet kao glavni izvor informacija

Kao i drugdje u svijetu, digitalne tehnologije su radikalno uticale na način na koji se sadržaj proizvodi, distribuira i konzumira. Sve što se može konstatirati u svijetu prisutno je i u Bosni i Hercegovini: broj korisnika interneta je u stalnom porastu (prema Godišnjem izvještaju Regulatorne agencije za komunikacije (RAK) za 2021. godinu pokrivenost internetom je dostigla skoro 96%).⁴¹ U porastu je i korištenje online izvora informacija. Prema istraživanju medijskih navika odraslih u Bosni i Hercegovini iz 2021. godine devet od deset odraslih koristi internet, dok društvene mreže koristi njih osam od deset.⁴² Premda je za većinu odraslih televizija i dalje glavni izvor informacija o zbivanjima u zemlji i svijetu (78%), odmah nakon toga slijede društvene mreže (52%) i online informativni portali (45%). Platforme za razmjenu videozapisa poput YouTube-a koristi 42% odraslih. Značajan procenat odraslih (35%) navodi da su bili izloženi potencijalno štetnom sadržaju u medijima i IK okruženju – pri čemu je govor mržnje na vrhu spiska (48%).⁴³

Stiče se slika da u javnosti u Bosni i Hercegovini postoji velika podrška regulaciji sadržaja na internetu: 17% smatra da se na društvenim mrežama/online platformama svoje mišljenje treba moći iznositi bez ograničenja, 33% smatra da trebaju postojati ograničenja u pogledu nezakonitog ili štetnog sadržaja, 23% podržava korištenje ograničenja ukoliko izneseno mišljenje negativno utiče na druge, dok 19% misli da postoje stavovi i mišljenja koje uopšte ne bi trebalo iznositi na društvenim mrežama/online platformama. Istovremeno, 71% odraslih podržava moderaciju/brisanje neprimjerenih komentara korisnika portala/platformi za razmjenu videozapisa/društvenih mreža. Međutim, samo petina njih (19%) navodi da su nekada prijavili neprimjeren sadržaj kojem su bili izloženi u medijima i IK okruženju.⁴⁴

4.2. Sektor online medija: pregled

Medijski sektor u Bosni i Hercegovini načelno karakterizira veliki broj medija, ali posljednjih godina bilježi se nagli porast broja online medija i informativnih portala. Budući da za osnivanje i rad ovih medija nije potrebna nikakva registracija (za razliku od štampanih i elektronskih medija), nije tačno poznato koliko ovakvih vrsta internet stranica zapravo postoji i pruža sadržaj. Mnoge takve stranice su anonimne, nemaju impresume (tj. zakonom obavezne podatke o vlasniku/osnivaču, sjedištu, glavnom uredniku/odgovornoj osobi i kontakt

⁴¹Godišnji izvještaj RAK-a za 2021, <https://docs.rak.ba/documents/9a2a8a6b-dced-4008-b2cf-6de15c7fb172.pdf>

⁴²Hasanagić, Snježana, Maja Papović i Erna Lević.(2021). Istraživanje o medijskim navikama odraslih u BiH.Vijeće Evrope i RAK.Dostupno na internet stranici VE u BiH [English, B/C/S](#)

⁴³Ostale vrste prijavljenog štetnog sadržaja su: psovke (45%), neželjeno kontaktiranje (43%), prikazivanje nasilja (33%), sadržaji koji su diskriminatorni (32%), online zlostavljanje i vrijeđanje drugih (27%), prikazivanje nagosti (24%), podstrekivanje nasilja i pornografija (22%), podstrekivanje ekstremizma i/ili terorizma (18%), promocija ekstremističkih svjetonazora i ideologije (18%) i promocija štetnog ponašanja (18%). Isti procenat (18%) navodi da su i sami bili zlostavljani ili vrijeđani na internetu.

⁴⁴Hasanagić, Snježana i saradnici (2021).

podacima) i nisu registrirane kao poslovna djelatnost – ovi mediji se naročito masovno pojavljuju u predizbornom periodu i objavljuju podobne vijesti o političkim strankama.⁴⁵

Ne postoji zvanični registar online medija. Neke od istaknutiji medijskih kuća su prihvatile samoregulatorni mehanizam koji vodi Vijeće za štampu i online medije u Bosni i Hercegovini, ali oni su za sada u manjini. Na spisku online medija koji je dostupan na internet stranici Vijeća za štampu i online medije⁴⁶ nalazi se ukupno 105 online medijskih kuća čiji su izdavači, urednici i kontakt podaci poznati.

Međutim, prema studiji „Mapiranje web portala u Bosni i Hercegovini“ provedenoj 2021. godine postoji najmanje 615 web portala - a taj broj nije konačan pošto je online medijska scena „jako dinamična, nedovoljno vidljiva i netransparentna“.⁴⁷ Ovim mapiranjem potvrđeno je postojanje problema koji se često ističe, odnosno problema „divljih“, anonimnih portala bez impresuma koji čine većinu portala identificiranih u okviru studije – 270 ili 44%. Djelimični impresum ima 29%, a potpuni samo 27% portala. Među ostalim značajnim nalazima je i činjenica da 41% identificiranih portala ima mogućnost ostavljanja komentara, kao i da su skoro svi (95%) zastupljeni na najmanje jednoj platformi društvenih mreža – Facebooku, Twitteru ili Instagramu. Također, 25% portala je izvedeno iz drugih medija, tj. televizije, radija ili štampe zbog intencije online prezentacije medija u svrhu samopromocije, interakcije sa publikom i oglašavanja

4.3. Izazovi vezani za sektor online medija (uključujući informativne portale)

U istraživanju razmjera i opsega dezinformacija u online medijima u Bosni i Hercegovini provedenom 2019. godine utvrđeno je da su anonimni portali glavni izvor i prenosilac dezinformacija i propagande u online prostoru: „Njihova aktivnost stvara virtuelni “ekosistem” u kom dezinformacije velikom brzinom dolaze do široke publike, s obzirom na njihovu proliferaciju, intenzivnu proizvodnju sadržaja i značajan domet na društvenim medijima. Anonimni online portali su izvori dvije trećine dezinformacija identificiranih u ovom istraživanju. U najvećem broju slučajeva, njihov primarni motiv za proizvodnju takvog sadržaja je komercijalna dobit koju ostvaruju putem online oglasa. Sa druge strane, nalazi ukazuju na to da su neki od ovih portala uspostavljeni od strane političkih aktera kao sredstvo napada na političke protivnike putem plasiranja netačnih informacija i optužbi na njihov račun. Anonimnost se u ovim slučajevima koristi kao način da se izbjegne javna kritika i odgovornost za takvo postupanje.“⁴⁸

Još jedan značajan zaključak ovog istraživanja odnosi se na postojanje takozvanih „dezinformacijskih hubova“ koje formiraju mediji iz okolnih država koje se u uzorku pojavljuju kroz svoje veze sa *domaćim* medijima, a koji koriste jedni druge kao izvore i prenosnike dezinformacija. Dezinformacije koje proizvode ovi „hubovi“ odnose se kako na politička pitanja u Bosni i Hercegovini tako i na geopolitička pitanja i zbivanja u regiji.

U razgovorima sa akterima pokazalo se da su oni saglasni po pitanju identifikacije glavnih izazova prisutnih u online medijima u Bosni i Hercegovini. Šteta koju nanose određeni elementi online medija je ogromna. To se prvenstveno odnosi na uticaj na čitatelje i javno mnijenje koje

⁴⁵ Sokol, Anida (2020). Modeli propagande, dezinformacija i mržnje medijima i komunikacijama u Bosni i Hercegovini. SEENPM, Mirovni institut i fondacija Mediacentar. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4nct6rvf>

⁴⁶ <https://www.vzs.ba/index.php/vijece-za-stampu/internet-portali-u-bosni-i-hercegovini>

⁴⁷ Osmančević, Enes i saradnici (2021). Mapiranje medijskih web portala u Bosni i Hercegovini. CPCD. Dostupno na: <https://tinyurl.com/nsew5ukn>

⁴⁸ Cvjetičanin, Tijana i saradnici (2019). Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH. Zašto ne? Dostupno na: <https://tinyurl.com/ywsw298a>

postaje sve prijemčivije za pogrešne informacije i teorije zavjere kojima online mediji obiluju, a koje u konačnici ugrožavaju zdravlje, pa čak i živote građana. Kod mlađih generacija to dovodi do potpunog gubitka interesovanja za vijesti. Urednici i vlasnici medija su prinuđeni da značajno revidiraju svoje etičke standarde i norme, dok novinari rade u ambijentu koji im onemogućava očuvanje profesionalnog integriteta. Neki od vidova štete su nevjerodostojno medijsko izvještavanje, veći udio i uticaj teorija zavjere i dezinformacija, pristrasnost i izvještavanje, kao i uticaj kredibiliteta medija na raspodjelu medijskih resursa.

Neki od problema koje su akteri istakli, a koji su prisutni u značajnom dijelu online medijskog sektora su ukratko:

- Nepostojanje profesionalnih standarda iz uredničke ili vlasničke strukture;
- Upitni poslovni modeli društvenih mreža;
- Prekomjerne dnevne norme objavljivanja sadržaja koje utiču na to da se ogroman procenat sadržaja na online medijima objavljuje bez provjere tačnosti činjenica i verifikacije;
- Politički i drugi uticaji koji dovode do dezinformacija i autocenzure;
- Neadekvatno funkcioniranje strukovnih udruženja, kao i mehanizama samoregulacije;
- Postojanje velikog broja anonimnih portala i farmi klikova koje imaju veliki uticaj na raspodjelu marketinških resursa u online prostoru.⁴⁹

Veliki broj problema je vezan za lošu primjenu postojećih zakona, uz brojne utvrđene nedostatke, naročito kada su u pitanju online mediji, a naročito propisa koji se odnose na klevetu i krivičnih zakona, što direktno utiče na rad medija.

Akteri su istakli potrebu za reformom zakonodavstva te ukazali na nekolicinu zakonskih akata koji su od presudnog značaja za rješavanje postojeće situacije, a u koje spadaju propisi koji se odnose na transparentnost vlasništva nad medijima, a samim tim i na uspostavljanje registra online medija.

4.4. Postojeći zakonodavni okvir, regulacija i samoregulacija

Što se tiče mogućnosti različitih organa vlasti da rade na rješavanju problema gore navedenih problema, u nastavku je dat kratak pregled relevantnog zakonodavnog okvira u Bosni i Hercegovini:

Audiovizuelne medijske usluge: Zakon o komunikacijama Bosne i Hercegovine usvojen je 2002. godine i njime su obuhvaćeni samo radiodifuzni mediji. Inicijative za izmjenu i dopunu ovog zakona za sada nisu dale nikakve rezultate (o čemu će detaljnije biti riječi u nastavku). Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama (AVMSD 2010/13/EU) iz 2010. godine preuzeta je kroz podzakonske akte čime je regulacija proširena na audiovizuelne medijske usluge na zahtjev te preuzet tehnološki neutralan pristup iz Direktive što znači da su obuhvaćene i one audiovizuelne medijske usluge koje se pružaju na internetu. Preuzimanje izmijenjene Direktive (2018/1808/EU) je u toku čime će biti uključena (ko)regulacija platformi za razmjenu videozapisa.

Govor mržnje: Krivični zakoni zabranjuju određene vidove govora mržnje.⁵⁰ Govor mržnje je također zabranjen podzakonskim aktima Regulatorne agencije za komunikacije koji se

⁴⁹ Darko Brkan, NVO Zašto ne.

⁵⁰ Pogledati član 145a Krivičnog zakona BiH

primjenjuju na sadržaj na internetu ako data medijska usluga ispunjava uslove iz definicije audiovizuelne medijske usluge.⁵¹

Izbori: Centralna izborna komisija je u maju 2022. godine ažurirala Pravilnik o medijskom predstavljanju političkih subjekata u periodu od dana raspisivanja izbora do dana održavanja izbora, dokument kojim se dalje preciziraju odredbe Izbornog zakona koje se odnose na medije u predizbornoj kampanji. Online mediji su Pravilnikom definirani kao „internet portali i druge online platforme koje predstavljaju sredstvo komunikacije“, ali se oni pominju samo jednom u tekstu gdje se kaže da će politički subjekti svoje primjedbe na sadržaj u štampanim i online medijima u vezi s praćenjem izborne kampanje upućivati Vijeću za štampu i online medije. Odredbe vezane za plaćeno političko oglašavanje (zabranu takvog oglašavanja u periodu od dana raspisivanja izbora do dana održavanja) i izbornu šutnju samo se implicitno odnose na online medije.

Samoregulatorni okvir

Vijeće za štampu i online medije zaprima sve veći broj žalbi i to uglavnom na sadržaj u online medijima, a posebno na komentare korisnika na tekstove objavljene na internet stranicama. Posljednjim izmjenama i dopunama Kodeksa iz 2021. godine posebno su razrađene odredbe koje se odnose na online medije pri čemu su online mediji definirani kao „sve vrste medija koji objavljuju na internetu putem različitih platformi u cilju prikupljanja, obrade i objavljivanja informacija, kroz organizirani i stalni rad, u skladu sa principima novinarstva, o različitim sferama života i na različitim nivoima, uključujući lokalni, državni i globalni“⁵². Izmijenjenim kodeksom se između ostalog:

- Proširuje urednička odgovornost na cjelokupan sadržaj internet stranice, uključujući korisničke komentare. Online mediji su dužni da uklanjaju korisničke komentare koji predstavljaju govor mržnje, podstrekivanje nasilja, provokacije, netrpeljivost, uvrede, prijetnje i bilo koji vid neprimjerene i društveno neprihvatljive komunikacije.
- Suzbijaju dezinformacije, naročito kroz tako što propisuje da urednici nisu oslobođeni odgovornosti kod širenja dezinformacija iz drugih medija ili izvora.
- Uvodi odredbe o transparentnosti štampanih i online medija koji se obavezuju da objavljuju kontakt informacije, uključujući odgovornog izdavača i urednika koji zaprimaju žalbe na objavljeni sadržaj.

Raspoloživi statistički podaci⁵³ o žalbama ukazuju na problematičnost rubrika za komentare u online medijima u BiH: u 2021. godini broj žalbi na korisničke komentare (505) bio je tek nešto manji od broja žalbi na članke u štampanim i online medijima zajedno (563). Ovaj problem je posebno izražen kada je u pitanju govor mržnje: od 509 žalbi na govor mržnje, samo 4 se odnose na članke, a 505 na korisničke komentare. Ovi brojevi ukazuju da su se sve žalbe na korisničke komentare koje je Vijeće za štampu i online medije zaprimilo u 2021. godini odnosile na (navodni) govor mržnje.

Međutim, nadležnosti Vijeća kao samoregulatornog tijela su ograničene na medijaciju i donošenje neobavezujućih odluka o sadržajima koji su u suprotnosti sa Kodeksom za štampu i online medije, uključujući govor mržnje. Uticaji samoregulacije su posebno ograničeni u

⁵¹U skladu sa članom 4 - Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i uslugama radija iz 2015.

⁵²<https://www.vzs.ba/index.php/vijece-za-stampu/kodeks-za-stampu-i-online-medije>

⁵³<https://www.vzs.ba/index.php>

slučaju anonimnih internet stranica koje su najveći izvori dezinformacija, propagande i sadržaja koji šire mržnju, a nemaju odgovornost za sadržaj koji proizvode ili distribuiraju⁵⁴.

Regulatorni okvir

Regulatorna agencija za komunikacije (RAK) ima nadležnost nad audiovizuelnim medijskim uslugama, uključujući i one koje se pružaju na internetu. Očekuje se da će do kraja 2022. godine RAK usvojiti novi komplet podzakonskih akata kojima će biti preuzeta izmijenjena AVMSD čime će se nadležnost Agencije proširiti na platforme za razmjenu videozapisa.

Kao konvergirani regulator RAK je također nadležan za izdavanje dozvola davaocima pristupa internetu (ISP). Prema uslovima pružanja usluge pristupa internetu⁵⁵ ISP ne smiju ograničavati pristup javno dostupnom sadržaju i uslugama koje se nude na internetu, osim ako se posebnim propisima ili odlukom nadležnog organa u Bosni i Hercegovini određeni sadržaj ne oglasi štetnim ili nezakonitim. Do sada nije donesen nijedan propis ili odluka kojom se ISP u Bosni i Hercegovini nalaže da blokira pristup određenoj internet stranici. To svakako predstavlja nedostatak u zakonodavstvu koji bi sada trebao biti riješen u svjetlu Akta o digitalnim uslugama (o kojem je prethodno bilo riječi).

Početak 2021. godine Vijeće RAK-a je usvojilo nacrt izmjena i dopuna Pravila o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija kako bi se odgovornost korisnika dozvola Agencije proširila na sadržaje koje objavljuju na internetu. Predloženo je da sav sadržaj koji se objavljuje na zvaničnoj internet stranici radiodifuznih emitera ili internet stranicama pod njihovim logom podliježe istim pravilima koja se primjenjuju na radiodifuzni sadržaj, a koja se odnose na zabranu podstrekivanja nasilja, mržnje i diskriminacije, ugrožavanje zdravlja i sigurnosti ljudi, zaštitu maloljetnika i njihove privatnosti te pravo na odgovor. Prijedlog je došao kao odgovor na praksu emitera da na svojim internet stranicama objavljuju sadržaj koji je izveden iz emitiranog programa (naročito vijesti), ali datu temu tretiraju na način koji nije u skladu sa profesionalnim standardima - Cilj predloženih izmjena i dopuna je stoga da se regulacija proširi na sprečavanje najštetnijeg sadržaja u online aktivnostima pružatelja medijskih usluga. Nacrti su prošli dva kruga javnih konsultacija, a predstavnici medija su imali podijeljena mišljenja. Premda su pokušaji regulacije sfere online medija uglavnom pozdravljeni, izražena je zabrinutost da bi ovim rješenjem ogroman broj medija koji nisu vezani za radiodifuzne medije ostao van regulacije.

4.5. Viđenje Regulatorne agencije za komunikacije

U razgovoru sa autorima ove studije predstavnici RAK-a⁵⁶ su istakli da su neki od glavnih problema vezanih za online medije jasan nedostatak regulative u ovoj oblasti, odnosno propisa o transparentnosti i oglašavanju, kao i nepostojanje registra online medija.

Pored toga, ova problematika se u strategijama tretira parcijalno što daje nepotpune rezultate, bez jasnog pristupa pronalaženju trajnih rješenja.

Ono što je također primjetno je da ne postoji definicija online medija, što predstavlja dodatne probleme. Čak i ako RAK-u bude data nadležnost za online medije, ne postoje osnove za ovo

⁵⁴Sokol, Anida (2020).

⁵⁵Propisano u Pravilu 60/2012 RAK-a o obavljanju djelatnosti davaoca pristupa internetu. Dostupno na: <https://rak.ba/en/articles/60>

⁵⁶Treba napomenuti da u ovom slučaju nismo koristili obrazac za intervju već je sa predstavnicima RAK-a, Amelom Odošić, direktoricom Područja za emitovanje, Azrom Maslo, rukovoditeljicom Sektora za programske sadržaje i prigovore, i Maidom Čulahović, rukovoditeljicom Odsjeka za prigovore i analizu, održan sastanak 3. juna 2022. godine na kojem je razgovarano o predmetu ove studije.

proširenje nadležnosti, a sudeći po dosadašnjim iskustvima, to će vjerovatno rezultirati nekim parcijalnim rješenjima.

Po mišljenju RAK-a neki od glavnih izazova u sferi onlajn medija su govor mržnje, dezinformacije i nepoštovanje profesionalnih novinarskih standarda što, u nekim područjima, čak spada u problematiku vezanu za diskriminaciju migranata.⁵⁷

Kada je riječ o kvalitetu novinarstva, jedna od preovlađujućih praksi na velikom broj portala online medija je „*copy-paste*“ novinarstvo koja je praćena praksom neuklanjanja korisničkih komentara koji očigledno predstavljaju govor mržnje uz pasivno i neefikasno stvaranje i distribuciju kontranarativa. RAK je također primijetio da neki nositelji dozvole poštuju propise u programu koji emitiraju, ali ih očigledno krše na svojim internet stranicama. Studija RAK-a o medijskim navikama odraslih u Bosni i Hercegovini⁵⁸ ukazuje na vrlo nizak stepen medijske i informacijske pismenosti u zemlji praćen opštom desenzitizacijom društva za pitanja poput govora mržnje, ratove itd.

Pravna i regulatorna politika u vezi sa online medijima može se, po mišljenju RAK-a, smatrati nepostojećom. RAK je mišljenja da treba usvojiti medijsku strategiju na državnom nivou kojom bi se obuhvatili svi postojeći izazovi, čak i ako bi to bilo u vidu pokušaja ostvarivanja kratkoročnih ciljeva za početak sa tendencijom daljeg razvoja. U to je neophodno uključiti civilno društvo, uključujući aktere koji su već aktivni spremni da se još više angažiraju. Međutim, evidentno je da u vladajućim strukturama ne postoji interes za rješavanje mnogih izazova vezanih za online medije, a čak kada se neke inicijative i preduzmu, to se radi na ad hoc osnovi bez konceptualizacije problematike i pokušaja pronalaženja ozbiljnih rješenja.

Jedna od oblasti koju bi, po mišljenju RAK-a, trebalo detaljnije analizirati jeste pomenuta odredba Pravila 60/2012 o obavljanju djelatnosti davaoca pristupa internetu (ISP).

Član 8 propisuje da je ISP dužan na osnovu posebnih propisa ili odluke nadležne institucije u Bosni i Hercegovini kojom se određeni sadržaji oglašavaju nezakonitim, primjenom odgovarajućih tehničkih mjera onemogućiti pristup internet adresama za koje je takvim posebnim propisima ili odlukama nadležnih institucija u Bosni i Hercegovini utvrđeno da su štetni i nezakoniti, a posebno ukoliko se tim sadržajima:

- širi dječija pornografija i slični štetni sadržaji,
- omogućava nezakonito on-line kockanje,
- šire kompjuterski virusi ili opasni program,
- nezakonito pribavljaju lični podaci,
- ugrožava opća sigurnost, javni red i mir,
- omogućava protivpravna upotreba kompjuterskih programa i aplikacija,
- kao i druge opasnosti po sigurno korištenje interneta.

Ovo je solidna osnova za rješavanje problema najozbiljnijih primjera online sadržaja pomoću koje nadležne institucije, odnosno organi za provođenje zakona i pravosudni organi, mogu efikasno smanjiti njihovo prisustvo na internetu.

Što se tiče mogućih rješenja za prilično sumornu sliku situacije u odnosu na online medije, RAK ističe da je iluzorno oslanjati se isključivo na mehanizme samoregulacije te da su neophodne

⁵⁷Primjer internet stranice Anti-migrant, sa brojnim pitanjima vezanim za diskriminaciju, predstavlja jasan pokazatelj nivoa problematičnih pitanja koja postoje i mogu biti prisutna na internetu. Protiv autora članaka i video snimaka objavljenih na ovoj stranici podignuta je i optužnica zbog raspirivanja nacionalne i vjerske mržnje, koja je naknadno odbačena,

⁵⁸Hasanagić, Snježana i saradnici (2021).

koregulatorne i regulatorne strukture. Pitanja na koja u vezi sa tim treba odgovoriti su područje primjene, zakonska osnova, identifikacija aktera i jasni mehanizmi saradnje, sa konkretno i jasno utvrđenim zadacima, ovlaštenjima itd. Također je istaknuto da bi postojeće strukture Vijeća za štampu i online medije u Bosni i Hercegovini i drugih aktera, kao već postojećih mehanizama, trebalo razvijati, restrukturirati i ojačati. RAK smatra da mehanizam saradnje, uz uključivanje svih relevantnih aktera, može efikasno odgovoriti na izazove vezane za online medije, naglašavajući potrebu za osiguravanjem odgovarajućih kadrovskih, tehničkih i finansijskih resursa svim učesnicima.

S tim u vezi, potrebno je osigurati održivost aktera sa kojima treba uspostaviti neophodnu saradnju u oblasti samoregulacije, koregulacije i regulacije online medija.

RAK je također pomenuo inicijativu određenih poslanika u Parlamentu Bosne i Hercegovine iz 2020. godine za usvajanje Zakona o sprečavanju govora mržnje na internetu koju su prihvatili Ministarstvo transporta i komunikacije i Ministarstvo pravde i donijeli odluku o osnivanju radne grupa koja bi radila na izradi nacrtu zakona u koju RAK nije bio uključen. Po dobijanju informacije o osnivanju ove radne grupe RAK je tražio da bude uključen u njen rad ističući potrebu za uključivanjem zakonodavnih inicijativa EU, npr. izmijenjene AVMSD, koja se trenutno preuzima u pravila i propise RAK-a, DSA, DMA itd. Trenutno se čeka početak rada ove radne grupe i uključivanje RAK-a.

4.6. Izazovi vezani za rješavanje problema štetnog sadržaja

Štetni sadržaj na internetu

U skorašnjoj studiji o štetnom sadržaju na internetu u Bosni i Hercegovini⁵⁹ procijenjeno je da je količina štetnog sadržaja na internetu u zemlji „zabrinjavajuća“: „Različiti akteri koriste internet i društvene mreže za širenje govora mržnje, negiranje ratnih zločina i veličanje ratnih zločinaca, dezinformiranje, politički i etnonacionalno pristrasno medijsko izvještavanje i kampanje diskreditacije protiv pojedinaca iz različitih motiva, što se može negativno odraziti na slobodu izražavanja i demokratske procese“.⁶⁰

U studiji se također ističe da ne postoje strateški naponi u borbi protiv dezinformacija: „Naponi usmjereni na suzbijanje dezinformacija uglavnom su ograničeni na samoregulatorne okvire, pojedinačne medijske kuće, platformu za provjeru činjenica i društvene mreže“⁶¹.

U „Izveštaju o Bosni i Hercegovini za 2021.“ Evropska komisija⁶² konstatira da samoregulacija internetskih medija ima ograničen učinak, a internetske platforme se i dalje koriste za širenje mržnje i dezinformacija. Krivično gonjenje je ograničeno na krivično djelo izazivanja vjerske i nacionalne mržnje putem interneta ili društvenih mreža.

Integritet izbora i uticaj na javni diskurs

Po mišljenju intervjuiranih aktera pogrešne informacije / zlonamjerne informacije / dezinformacije u online sferi utiču na gotovo svaki aspekt života građana, uključujući „dezinformacije i lažne informacije u vezi sa izbornim procesom i nadležnostima i radom

⁵⁹Sokol, Anida i Maja Čalović (2022). [Regulation of Harmful Content Online in Bosnia and Herzegovina: Between Freedom of Expression and Harms to Democracy](#). Mediacentar Sarajevo.

⁶⁰Ibid, str.11.

⁶¹Ibid, str. 91.

⁶²Evropska komisija (2021). Izveštaj o Bosni i Hercegovini za 2021. Dostupno na: <https://tinyurl.com/knr33ptp>

Centralne izborne komisije (CIK)⁶³, što ozbiljno dodatno ugrožava nedovoljno razvijenu i krhku demokratiju u zemlji.

Pominje se poplava propagande i lažnih vijesti, kako slučajno tako i smišljeno kreiranih, sa „sveprisutnom ratnohušakačkom propagandom, prvenstveno kreiranom od strane političara, koja kontinuirano izaziva strah i napetost među građanima, a koju dodatno komplicira (ruska, prim. aut.) invazija koja je kod građana pokrenula svojevrsni PTSP“.⁶⁴

Alarmantna količina tendencioznog i senzacionalističkog izvještavanja, uključujući slučajeve govora mržnje – koja najčešće potiče od izabranih nositelja javnih funkcija i političara, ali i od političkih botova prisutna u rubrikama za komentare na informativnim portalima. Neki od njih su „sezonski“ portali koji se pojavljuju pred izbore i rade bez impresuma ili ikakvih provjerljivih podataka o svom porijeklu. Online mediji nerado brišu ili odbijaju da brišu takav korisnički generirani sadržaj i click-bait sadržaj. Prisutan je i veliki problem sa komentarima u kojima se govori o „konstantnim prijetnjama odcjepljenjem Republike Srpske uz poređenja i izjave u kojima se povlače paralele između situacije u Ukrajini i Bosni i Hercegovini što dodatno povećava tenzije, pri čemu ova situacija može biti naročito opasna s obzirom na to da je izborna godina...posebno zbog svih ovih vanjskih uticaja koji mogu biti opasan okidač u Bosni i Hercegovini.“⁶⁵

Glavna opasnost od prisustva govora mržnje u javnom diskursu je u tome što kada su „govor koji može podstaći mržnju, seksističke i šovinističke izjave prisutni u komentarima u online medijima, njihova količina normalizira ovu vrstu komunikacije“.⁶⁶

Sa relativno malim stepenom odgovornosti za javni diskurs koji se objavljuje na internetu „dolazi do porasta senzacionalizma, click-bait sadržaja i površne zabave kojima se odvlači pažnja javnosti, uključujući razne probleme vezane za prijetnje, govor mržnje, objavljivanje negativnog sadržaja, pogrešnih informacija... koji se vrlo često generiraju na informativnim portalima predstavlja negativan fenomen koji dugoročno može uticati na funkcioniranje demokratskih procesa u najširem smislu“.⁶⁷

Konstatira se da glavni izazovi cvjetaju u „i u formatu 1.0 i u formatu 2.0, što se tiče prostora 1.0, odnosno internet portala, glavni izazov predstavlja nemogućnost kontroliranja odjeljka za komentare koji obiluje govorom mržnje i neprimjerenim govorom, dok u internet prostoru 2.0 glavni izazov predstavlja govor mržnje i ciljanje pojedinaca i ugroženih grupa na profilima botova i trolova povezanim sa političkim strankama“⁶⁸.

S ovim problemom je povezana i sve veća aktivnost političkih botova i trolova koji doprinose polarizaciji, širenju negativnog sadržaja, huškanju itd. što je posebno izraženo u predizbornim kampanjama. Također, Ministarstvo komunikacija i transporta je identificiralo kršenje autorskih prava na internetu, kao i pitanja zaštite maloljetnika na internetu i njihove izloženosti štetnom sadržaju.⁶⁹

Svi mediji, a posebno online mediji, osim medijskih kuća pod političkom kontrolom, suočavaju se sa zaoštrenim odnosima sa državnim institucijama, pri čemu postoje brojni primjeri

⁶³ Maksida Pirić, Centralna izborna komisija.

⁶⁴ Maida Bahto – Kestendžić, Vijeće za štampu i online medije.

⁶⁵ U skladu sa Dejtonskim mirovnim sporazumom za Bosnu i Hercegovinu i njegovim Aneksom IV, Ustavom Bosne i Hercegovine, država se sastoji od dva entiteta: Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske. Ocjena političke retorike i aktivnosti vezanih za prijetnje odcjepljenjem Republike Srpske data je npr. u [Izveštaju o misiji NATO-a u Bosni i Hercegovini](#) iz juna 2022.

⁶⁶ Anida Sokol, Mediacentar Sarajevo.

⁶⁷ Vuk Vučetić, Univerzitet u Istočnom Sarajevu.

⁶⁸ Lejla Turčilo, Univerzitet u Sarajevu.

⁶⁹ Milanka Sudžum, Ministarstvo transporta i komunikacija.

djelimičnog ili potpunog uskraćivanja prava na slobodan pristup informacijama i užasni primjeri krizne komunikacije itd. To je praćeno brojnim problemima vezanim za finansiranje online medija, kao što su nedostatak kvalitetnog sadržaja, pandemija Covid-19, što je dodatno zakomplicirano ruskom invazijom na Ukrajinu, kada su mediji već bili u teškoj finansijskoj situaciji koja je sada pogoršana usljed teških ekonomskih prilika, sa sve češćim primjerima otpuštanja uposlenika i prisilnim promjenama u načinu rada. Suočeni sa izazovima etičkog izvještavanja čak i prije ovih kriza, mediji se sada uveliko muče sa ovim izazovima uz brojne „političke pritiske...gdje su posebno online mediji mnogo izloženiji i u daleko nepovoljnijem položaju“.⁷⁰

Konačno, istaknuto je da je „online medije moguće osnovati sa malim kapitalom, sa jednim ili dva uposlenika, i tako obavljati veoma ozbiljan posao – uticati na mase lažnim vijestima, što u Bosni i Hercegovini, takva kakva jeste, svakodnevno donosi nove turbulentne izazove“.⁷¹

Nepostojanje zakonskih obaveza za online medije

Administrativni i pravni uslovi za osnivanje i rad online medija su potpuno neregulirani. Online mediji nisu u obavezi da se registriraju, kao što je to, na primjer, slučaj u susjednim zemljama.⁷² Ovo pitanje je detaljnije razmatrano u nastavku sa aspekta rješenja.

Transparentnost vlasništva

S tim je povezan nedostatak transparentnosti u pogledu vlasništva nad medijima. Brojni izvještaji navode nepostojanje zakona o vlasništvu nad medijima, kao i o oglašavanju u medijima, kao izrazito problematično. Vlasništvo nad online medijima je naročito netransparentno zbog pomenutog nepostojanja obaveze registracije.

S tim u vezi, u Izvještaju Evropske komisije za 2021. istaknuto je: „Nisu preduzeti nikakvi koraci za usvajanje propisa o transparentnosti vlasništva nad medijima kako bi se osigurala transparentnost i spriječila skrivena koncentracija medija, niti propisa o oglašavanju ili kriterijima za raspodjelu subvencija. Oglašivačke prakse javnih preduzeća, kao što su telekomunikaciona preduzeća, i marketinških agencija koje su u vezi sa političkim strankama također štetno djeluju na integritet medija. Lokalni emiteri koji dobijaju sredstva od lokalnih vlasti i dalje su podložni političkom pritisku i uticaju. (...) Samoregulacija internetskih medija ima ograničen učinak, a internetske platforme se i dalje koriste za širenje mržnje i dezinformacija. Krivično gonjenje je ograničeno na krivično djelo izazivanja vjerske i nacionalne mržnje putem interneta ili društvenih mreža“.⁷³

Ugrožavanje slobode izražavanja

Pored dezinformacija i govora mržnje na internetu, skriveno političko oglašavanje, algoritamska pristrasnost, korištenje botova i trolova u manipulativne svrhe, štetni sadržaj i netransparentno i nelegitimno uklanjanje sadržaja na društvenim mrežama su pitanja koja također predstavljaju prijetnju slobodi izražavanja.⁷⁴ Međutim, istraživači ukazuju na

⁷⁰ Maida Bahto – Kestendžić, Vijeće za štampu i online medije.

⁷¹ Elvir Švrakić, Hayat TV.

⁷² Zakon o javnom informisanju i medijima u Srbiji propisuje uspostavljanje Registra medija kojeg vodi Agencija za privredne registre Srbije. U Hrvatskoj, Agencija za elektroničke medije vodi registar elektroničkih publikacija u skladu sa Zakonom o elektroničkim medijima. U Crnoj Gori, kao i u Sloveniji, mediji – uključujući i online medije – se moraju registrirati pri ministarstvu kulture.

⁷³ [Evropska komisija, Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2021.](#)

⁷⁴ Sokol, Anida i Maja Čalović (2022), str. 28.

nepostojanje svijesti organa i medija o ovim prijetnjama, uključujući slabo prepoznavanje ili ulogu velikih internetskih/digitalnih kompanija i potrebu Bosne i Hercegovine/regije da vode kontinuirane razgovore sa ovim subjektima.⁷⁵

Fragmentiranost pristupa i nepostojanje strategije

Evidentno je da u vladajućim strukturama ne postoji interes za rješavanje brojnih izazova vezanih za online medije, a čak kada se neke inicijative i preduzmu, to se radi na ad hoc osnovi bez konceptualizacije problematike i pokušaja pronalaženja ozbiljnih rješenja. O ovom ad hoc pristupu svjedoče inicijative za donošenje Zakona o elektronskim medijima i Zakona o elektronskim komunikacijama, koje je preduzelo Ministarstvo transporta i komunikacija.

Na inicijativu poslanika u Zastupničkom domu Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine u decembru 2020. godine osnovana je radna grupa zadužena za pripremu Nacrta zakona o sprečavanju nezakonitog govora mržnje na internetu koji bi odražavao rješenja nekih država članica EU, poput njemačkog NetzDG (o kojem će biti riječi u narednom poglavlju). Radna grupa još nije pripremila nacrt.

Neki parlamentarci⁷⁶ smatraju da treba izmijeniti Zakon o komunikacijama tako da se RAK-u da jasna nadležnost za reguliranje sadržaja u online medijima (informativni portali), kao što je to slučaj u Hrvatskoj.

U septembru 2021. godine zastupnik u Parlamentu Federacije Bosne i Hercegovine je podnio inicijativu da se internet platforme i društvene mreže u ovom bosanskohercegovačkom entitetu proglase „javnim mjestom“ te da se u skladu s tim izmijeni Zakon o javnom redu i miru kako bi se omogućilo kažnjavanje podstrekivanja nasilja i mržnje⁷⁷.

Izazovi vezani za globalne online platforme

Facebook je ubjedljivo najčešće glavna društvena mreža stanovnika BiH na kojoj aktivan profil imaju skoro tri četvrtine (73%) stanovnika. Znatno rjeđe se koriste Instagram (39%) i YouTube (38%). Sve ostala društvene mreže koristi manje od 10% stanovnika ipak, TikTok i SnapChat se koriste češće od Twittera, Pinteresta i LinkedIna (9% i 8% naprema 4%, 2% i 2%)⁷⁸. S druge strane, 95% djece uzrasta od 7-18 godina koristi YouTube, a 85% njih koristi barem jednu društvenu mrežu.⁷⁹

Prema istraživanju BIRN-a o kontroli sadržaja od strane Facebooka i Twittera na Balkanu⁸⁰ alati koje kompanije koriste da bi zaštitili svoje smjernice podbacuju, naročito kada je riječ o malim jezičkim grupama po broju korisnika poput jezika u regiji Zapadnog Balkana, pošto „ne postoji podsticaj ni dovoljan pritisak javnosti i političkih lidera da ulažu u ljudsko moderiranje“. Prema istraživanju BIRN-a, 43% sadržaja prijavljenog kao govor mržnje ostalo je na mreži, dok je samo 57% onih koji su prijavili govor mržnje reklo da su obaviješteni da prijavljeni post/nalog krši pravila.

⁷⁵ Cvjetičanin, Tijana i saradnici (2019), str. 9.

⁷⁶ Tomić, Slađan (2021). Regulacija sadržaja internet stranica televizijskih i radijskih emitera. Dostupno na bosanskom jeziku na: <https://www.media.ba/bs/magazin-novinarstvo/regulacija-sadrzaja-internet-stranica-televizijskih-i-radijskih-emitera>

⁷⁷ ZaštoNe?(2021). Šta bi za građane i građanke FBiH značilo proglašavanje interneta javnim mjestom? Dostupno na bosanskom jeziku na: <https://zastone.ba/sta-bi-za-gradane-i-gradanke-fbih-znacilo-proglasavanje-interneta-javnim-mjestom/>

⁷⁸ Hasanagić, Snježana i saradnici (2021).

⁷⁹ Hasanagić, Snježana, Maja Papović i Slađana Kovačević.(2020). Medijske navike djece i stavovi roditelja. Unicef i RAK. <https://www.unicef.org/bih/media/5861/file/Medijske%20navike%20djece%20i%20stavovi%20roditelja.pdf>

⁸⁰ Jeremić, Ivana i Milica Stojanovic (2021). Muke Fejsbuka i Tvitera u borbi protiv kršenja pravila na Balkanu. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2021/02/16/facebook-twitter-struggling-in-fight-against-balkan-content-violations/>

Uloga Facebooka je naročito važna u distribuiranju sadržaja anonimnih portala: budući da je Facebook i dalje dominantna platforma društvenih medija u Bosni i Hercegovini i regionu, kompletan poslovni model anonimnih portala je zasnovan na ovoj društvenoj mreži. Ove anonimne internet stranice, fenomen koji se naziva „farme portala“⁸¹, javljaju se kao mreže internet stranica i Facebook grupa koje usmjeravaju posjetitelje/ke jedna na drugu kako bi povećale vidljivost i domet sadržaja koje objavljuju i smatraju se glavnim multiplikatorima dezinformacija.

Kao najraširenija platforma društvenih medija u Bosni i Hercegovini, Facebookova pravila značajno utiču na civilno društvo i medije. Najčešće pritužbe na funkcioniranje platforme uključivale su poteškoće u kontaktiranju predstavnika platforme, nedovoljnu jasnoću procedura za uklanjanje sadržaja ili suspenziju stranica i naknadne žalbe, kao i opadanje organskog doseg njihovog sadržaja.⁸²

⁸¹ Cvjetičanin, Tijana i saradnici (2019), str. 25.

⁸² Sokol, Anida i Maja Čalović (2022), str. 76.

5. PRONALAZENJE RJEŠENJA: REGULATORNI TRENDovi I PRISTUPI U DRUGIM ZEMLJAMA

5.1. Transparentnost sektora online medija

Pitanje transparentnosti sektora online medija, a posebno onih koji prenose vijesti i informacije, često je pominjano u izvještajima i razgovorima sa domaćim akterima. Kao što je ranije navedeno, postoje dobri primjeri uključivanja online medija u nacionalne registre medija u drugim zemljama u regionu. U Srbiji je Zakonom o javnom informisanju i medijima⁸³ propisano uspostavljanje Registra medija koji vodi Agencija za privredne registre Srbije. U Hrvatskoj, područje primjene Zakona o elektroničkim medijima (EMA)⁸⁴ obuhvata usluge elektroničkih publikacija putem elektroničkih komunikacijskih mreža (član 1), a Agencija za elektroničke medije u Hrvatskoj vodi registar elektroničkih publikacija u skladu sa (EMA).

U Crnoj Gori⁸⁵ i Sloveniji⁸⁶, mediji – uključujući i online medije – se moraju registrirati pri ministarstvu kulture. U Sloveniji je, prema Zakonu o masovnim medijima, svaki izdavač/medij dužan da se registrira u Ministarstvu kulture prije početka svoje obavljanja djelatnosti.⁸⁷ Registar sadrži podatke kao što su adresa osnivanja ili sjedišta, imena odgovornih osoba, ime glavnog urednika, izvori i način finansiranja, kao i podaci o vlasnicima sa minimalno 5% vlasništva/većinskog udjela/udjela s pravom glasa.

U Hrvatskoj je „Pravilnikom o uvjetima za upis u upisnik pružatelja elektroničkih publikacija“⁸⁸, koji je donijelo Vijeće za elektroničke medije u aprilu 2022. godine, propisano da se, u skladu sa Zakonom o elektroničkim medijima iz 2021. godine u upisnik koji AEN upisuju pružatelji elektroničkih publikacija kao „urednički oblikovanih, proizvedenih ili prikupljenih medijskih sadržaja koje putem interneta objavljuju u svrhu javnog informiranja, zabave ili obrazovanja“ u skladu sa odredbama pomenutog zakona.

Neki od uslova za registraciju su postojanje statuta, obavezan upis u sudski ili drugi odgovarajući registar u zemlji, sjedište ili redakcija elektroničke publikacije u Hrvatskoj. Pravilnikom se dalje propisuju uslovi za rad elektroničkih publikacija, uključujući uslove koji se odnose na transparentnost samih elektronskih publikacija (kao što je naziv pružatelja, adresa sjedišta i redakcije, registarski broj, ime i prezime glavnog urednika i ostalih odgovornih osoba te urednika rubrika, ako glavni urednik nije jedini urednik, a u skladu s unutrašnjom organizacijom redakcije te kontakt podatke). Pored toga, Pravilnikom se propisuje i transparentnost autora sadržaja koji se objavljuju, osim kada autori insistiraju na anonimnosti. Audio i audiovizuelni sadržaji tretiraju se kao dopuna objavljenom tekstualnom sadržaju.

5.2. Legislativni pristupi štetnom sadržaju na internetu

U ovom dijelu dat je kratak pregled skorašnjih domaćih pristupa u izradi propisa za reguliranje štetnog i/ili nezakonitog sadržaja na internetu.

⁸³[Zakon o javnom informisanju i medijima \(paragraf.rs\)](#)

⁸⁴[Zakon o elektroničkim medijima \(EMA\)](#)

⁸⁵[Zakon o elektronskim medijima](#), Ministarstvo kulture Crne Gore

⁸⁶[Zakon o masovnim medijima Slovenije](#)

⁸⁷<https://tinyurl.com/4ucs85mz>

⁸⁸Agencija za elektroničke medije Hrvatske AEM, [Pravilnik o uvjetima za upis u upisnik pružatelja elektroničkih publikacija](#)

Propisi za reguliranje nezakonitog sadržaja i govora mržnje na internetu

Bilo je nekoliko kontroverznih pristupa reguliranju online medija, naime u Njemačkoj i Francuskoj. Njemačka je 2017. godine donijela Zakon o društvenim mrežama - NetzDG⁸⁹ koji je imao za cilj da se društvene mreže obavežu na brže i sveobuhvatnije rješavanje prigovora, naročito korisnika, na govor mržnje i drugi sadržaj koji predstavlja krivično djelo. Zakonom se definira relevantni krivični/nezakoniti sadržaj, propisuje uklanjanje tog sadržaja u kratkom roku te novčane kazne u slučaju nepoštovanja propisa. Usluge koje ne spadaju u područje primjene ovog zakona također su bile obavezne da izvještavaju o prigovorima i načinu njihovog rješavanja. Zakon je izazvao veliku debatu o potencijalnom ograničavanju slobode izražavanja. Jedno od posebnih pitanja je bilo nepostojanje mehanizma ulaganja žalbi.

Pored toga, zakon je naišao na veliku kritiku organizacija civilnog društva, kao i medijskih organizacija i tijela za zaštitu ljudskih prava⁹⁰ zbog ugrožavanja slobode izražavanja i podsticanja neopravdane cenzure. Komitet Ujedinjenih nacija za ljudska prava je izrazio zabrinutost da bi Zakon, dajući tehnološkim kompanijama ovlaštenja da odlučuju o tome koji govor (nije) dozvoljen, mogao imati negativan uticaj na slobodu izražavanja na internetu i preporučio da Njemačka razmotri njegovu doradu „kako bi se garantirali sudski nadzor i mehanizmi pravne zaštite u slučajevima kada je priroda materijala na internetu sporna”.^{91,92}

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o društvenim mrežama⁹³ u Njemačkoj je stupio na snagu 28. juna 2021. godine.⁹⁴ Izmjene i dopune imaju za cilj povećanje informativnog sadržaja i uporedivost izvještaja o transparentnosti pružatelja usluga društvenih mreža, kao i pristupačnosti kanala za prijavljivanje nezakonitog sadržaja. Pored toga, izmjene i dopune su odgovorile na kritiku uvođenjem procedure za žalbe na mjere koje pružatelj usluga društvenim mrežama preduzima.

U skorašnjoj presudi u postupku koji su pokrenule podružnice Googlea i Mete u Irskoj Upravni sud u Kelnu je zaključio da su glavne odredbe NetzDG u suprotnosti sa zakonima Evropske unije, tačnije sa principom zemlje porijekla iz Direktive o elektronskoj trgovini prema kojem se na pružatelje elektronskih usluga primjenjuju zakonske odredbe države EU u kojoj se on nalazi.⁹⁵ Sudbina ovog zakona je trenutno predmet rasprave, a jedna od mogućnosti je i njegovo ukidanje.

Francuska skupština je u julu 2019. godine usvojila nacrt zakona o borbi protiv govora mržnje na internetu.⁹⁶ Predloženim zakonom bi se propisala obaveza internetskih platformi i pretraživača da nezakoniti sadržaj uklone ili blokiraju u roku od 24 sata od njihovog prijavljivanja. Za neispunjavanje ove obaveze propisana je novčana kazna u iznosu od 1,25 miliona eura. Obaveza se odnosi na sadržaj kojim se narušava ljudsko dostojanstvo, opravdavaju zločini ili koji predstavlja izazivanje ili podstrekivanje mržnje i nasilja, kao i uvrede po osnovu porijekla, rase, vjeroispovijesti, seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Tu spada

⁸⁹ Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (NetzDG), dostupno na engleskom jeziku na: <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=1245>

⁹⁰ Pogledati, na primjer, Human Rights Watch: <https://tinyurl.com/2j3wu7rz>

⁹¹ Baghdasaryan Meri i Karen Gullo (2021).). Komitet UN za ljudska prava kritizira njemački NetzDG zbog dozvoljavanja platformama društvenih mreža da kontroliraju govor na internetu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/47uf7v26>

⁹² [Izveštaj UN o stanju ljudskih prava u Njemačkoj](#)

⁹³ [Zakon o društvenim mrežama](#)

⁹⁴ Noyan, Oliver (2022). Velike tehnološke kompanije protiv novog njemačkog zakona o govoru mržnje. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5dvct7j5>

⁹⁵ IRIS 2022-4:1/23: [DE] Upravni sud u Kelnu: Nove odredbe Zakona o društvenim mrežama u suprotnosti sa zakonodavstvom EU. Dostupno na: <https://merlin.obs.coe.int/article/9442>

⁹⁶ Prijedlog zakona o govoru mržnje na internetu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/mr2r4umc>

i seksualno uznemiravanje, dječija pornografija i sadržaj koji se odnosi na vrbovanje ili trgovinu ljudima.⁹⁷ Zakonom bi se također (kao u slučaju NetzDG) platforme obavezale da imenuju pravnog zastupnika u Francuskoj i uvedu mehanizme za označavanje nezakonitog sadržaja. Regulator za medije (u to vrijeme CSA) osmišljen je kao organ zadužen za regulaciju platformi sa aspekta sadržaja koji širi mržnju i imao bi ovlaštenja za izricanje novčanih kazni platformama. Zakon je na kraju blokiralo Ustavno vijeće 18. juna 2020.⁹⁸ Zakonodavac je u međuvremenu usvojio dodatne odredbe koje su bolje usklađene sa DSA koji treba da bude usvojen. Time je također data nadležnost Tribunal Judiciaire de Paris (Sud u Parizu) za postupanje u slučajevima psihološkog i seksualnog uznemiravanja na internetu diskriminatorne prirode počinjenim na francuskom tlu i prijavljenim na internetu.⁹⁹

Pokušaji regulacije sadržaja online medija i informativnih portala

Vlada Albanije je 2019. godine predstavila nacrt izmjena i dopuna Zakona o medijima koji je imao za cilj reguliranje pružatelja usluga elektronskih publikacija (EPSP). Ovim izmjenama i dopunama, poznatim kao „paket protiv klevete“, željela se proširiti nadležnost Tijela za audiovizuelne medije (AMA) i Vijeća za prigovore (CC) te dati AMA-i nova administrativna ovlaštenja u ovoj oblasti. Ove izmjene i dopune su naišle na kritiku u zemlji, a također su kritizirane u nekoliko stručnih mišljenja pripremljenih za međunarodne organizacije.¹⁰⁰ Na primjer, Venecijanska komisija u svom mišljenju upozorava da bi proširenje nadležnosti Tijela za medije Albanije (AMA) na online medije moglo dovesti do neopravdanog ograničavanja slobode govora korisnika. Pored toga, prije dodjeljivanja ovih ovlaštenja AMA-i neophodno je revidirati njen sastav, kao i sastav Vijeća za prigovore, kako bi se garantirala njihova nezavisnost od države i korporativne kontrole. Komisija je savjetovala osnivanje nezavisnog nezavisnog samoregulatornog tijela koje može garantirati odgovornost medija. Na kraju se odustalo od ovih izmjena i dopuna.

U Sjevernoj Makedoniji je 2013. godine bilo pokušaja inicijativa za reguliranje sadržaja na internetu, online informativnim portalima i u online publikacijama. Vlada je donijela opšti Zakon o medijima kojim bi se regulirali audiovizuelni, štampani i online mediji te proširila ovlaštenja regulatornog tijela za medije na sve vrste medija. Međutim, pod pritiskom sektora civilnog društva i međunarodnih organizacija, Zakon je 2014. godine izmijenjen i online mediji su isključeni iz njegovog djelokruga. Vlada je 2019. godine usvojila Prijedlog-akcioni plan za suzbijanje lažnih vijesti i dezinformacija koji je izazvao reakcije novinarskih udruženja i organizacija civilnog društva zbog bojazni da bi pojedini medijski sadržaji mogli biti tretirani i sankcionirani kao lažne vijesti ili dezinformacije. Međutim, ovaj akcioni plan nije rezultirao nikakvom inicijativom za donošenje zakona kojim bi se regulirale dezinformacije.

⁹⁷ Pogledati detaljnije u: IRIS 2019-8:1/20. [FR] Narodna skupština usvojila prijedlog zakona o govoru mržnje na internetu. Dostupno na: <https://merlin.obs.coe.int/article/8651>

⁹⁸ IRIS 2020-8 :1/22: Ustavno vijeće blokiralo zakon o mržnji na internetu, <https://merlin.obs.coe.int/article/8972>

⁹⁹ Décret n° 2020-1444 du 24 novembre 2020 pris pour l'application de l'article 15-3-3 du Code de procédure pénale Projet de loi confortant le respect des principes de la République Dostupno na: <https://tinyurl.com/ybx5asx7>
Uredba br. 2020-1444 of 24 November 2020 od 24. novembra 2020. godine u skladu sa članom 15-3-3 Prijedloga zakona o krivičnom postupku jačanje poštovanja principa Republike. Detaljnije pogledati ovdje: IRIS 2021-2:1/9, Govor mržnje ponovo uključen u Prijedlog zakona „Jačanje poštovanja principa Republike“, <https://merlin.obs.coe.int/article/9094>

¹⁰⁰ Mir, Joan Barata (2019). Legal Analysis on the Draft Laws on Changes and Amendments to the Law on Audiovisual Media in the Republic of Albania. Pripremljeno na zahtjev Ureda predstavnika OSCE-a za slobodu medija. Bogdani, Mirela, Paolo Cavaliere i Deirdre Kevin (2020). Tehnički dokument: European standards and case law references relevant to the draft amendments to the Law No. 97/2013 "Audiovisual Media in the Republic of Albania". Vijeće Evrope. Mišljenje Venecijanske komisije br. 980/2020, <https://rm.coe.int/vc-opinion-albania-0620/16809ec9c9>

Ovi primjeri ukazuju na složenost pokušaja donošenja zakona u ovoj oblasti i neizbježne sumnje i kritike koje dolaze ne samo od domaćih aktera već i od međunarodnih organizacija zbog potencijalnog ugrožavanja slobode izražavanja. Istovremeno, čini se da raste svijest (čak i među novinarskim organizacijama) o potrebi da se nešto uradi po pitanju online medija koji u svom radu ne poštuju profesionalno novinarstvo i etiku.

Online mediji u okviru regulatorne nadležnosti

Zakon o elektroničkim medijima (EMA) u Hrvatskoj primjenjuje se na usluge elektronskih publikacija putem elektronskih komunikacijskih mreža (član 1). Članom 15 propisano je da u elektronskim publikacijama (isto važi i za audiovizuelne medije) treba objavljivati tačne informacije, poštovati ljudska prava i osnovne slobode; doprinostiti slobodnom formiranju mišljenja, svestranom i objektivnom informiranju slušatelja i gledatelja, kao i njihovom obrazovanju i zabavi; promovirati hrvatske kulturne stečevine i podsticati slušatelje i gledatelje na učešće u kulturnom životu; promovirati međunarodno razumijevanje i osjećaj javnosti za pravdu, braniti demokratske slobode, služiti zaštiti okoliša, podsticati ravnopravnost žena i muškaraca; promovirati ravnopravnost pripadnika nacionalnih manjina; promovirati ravnopravnost osoba s invaliditetom i djece sa poteškoćama u razvoju.

Zakon o elektroničkim medijima je u Hrvatskoj stupio na snagu nedavno, 2021. godine i njime je preuzeta Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama iz 2018. godine. Pružatelji elektronskih publikacija dužni su preduzeti sve mjere kako bi zaštili maloljetnike i onemogućili objavljivanje sadržaja koji potiče na nasilje ili mržnju, kao i sadržaja koji potiče na krivična djela terorizma, krivična djela u vezi s dječijom pornografijom i krivična djela koja se odnose na rasizam i ksenofobiju (član 94 (2)).

Pored toga, Zakonom iz 2021. propisuje se odgovornost pružatelja elektronske publikacije (npr. informativnih portala) za sav sadržaj objavljen na elektronskoj publikaciji, uključujući i sadržaj koji generiraju korisnici ako propusti registrirati korisnika i ako nije na jasan i lako uočljiv način upozorio korisnika na pravila komentiranja (član 94 (3)).¹⁰¹

Ovaj posljednji element je interesantan aspekt nečega što može biti dio samoregulatornog ili koregulatornog sistema. O tome će detaljnije biti riječi u nastavku.

Drugi propisi kojim se regulira štetan sadržaj na internetu

Dva skorašnja prijedloga zakona u Irskoj i Ujedinjenom Kraljevstvu imaju za cilj reguliranje ne samo nezakonitog sadržaja nego i „štetnog sadržaja“. Zakon o sigurnosti na internetu u Ujedinjenom Kraljevstvu je prošao proceduru pred Odborom u Donjem domu u junu 2022.¹⁰² Prema Ofcomu (Ured za komunikacije), režim sigurnosti na internetu je podijeljen u četiri ključne oblasti, od kojih će svaka imati posebne uslove za usluge i rok za implementaciju. Te oblasti su:

- Zaštita ljudi od nezakonitog sadržaja;
- Zaštita djece od sadržaja neprimjerenog uzrastu;
- Osnaživanje odraslih da se zaštite od zakonitog, ali štetnog sadržaja; i
- Povećanje transparentnosti mjera koje pružatelji kategoriziranih usluga preduzimaju u cilju zaštite.¹⁰³

¹⁰¹https://www.sabor.hr/sites/default/files/uploads/sabor/2021-07-30/110302/PZE_62.pdf

¹⁰² <https://bills.parliament.uk/bills/3137>

¹⁰³ Ofcom (2022): Online Safety Bill: [Ofcom's roadmap to regulation](#).

Korisno bi bilo analizirati i Zakon o sigurnosti na internetu i Ofcomov pristup regulaciji kao pristup zasnovan na principima. Prvi aspekt bi bio **diferenciran i proporcionalan pristup** što znači da će različiti uslovi biti propisani za različite vrste usluga. To se ne razlikuje od pristupa u Aktu o digitalnim uslugama (DSA)

Drugo, Ofcom planira da se i dalje **posebno bavi uslugama koje predstavljaju naročit rizik**. Iz Ofcoma kažu sljedeće: „razvijanje veće kulture i prakse upravljanja rizikom u pružanju online usluga je dugoročan projekat koji neće riješiti probleme štete na internetu preko noći. Stoga planiramo da naše sveobuhvatne mjere vezane za upravljanje rizikom popratimo ranim djelovanjem na rješavanju najznačajnijih oblika vidova na internetu”.

Drugo ključno pitanje je **usklađivanje sa drugim regulatorima**. Ofcom je zajedno sa Uredom povjerenika za informiranje (ICO), Upravom za konkurenciju i tržišta (CMA) i Upravom za finansijsko poslovanje (FCA) osnovao Forum za saradnju u oblasti digitalne regulative (DRCF) radi lakše koordinacije regulatornih aktivnosti u Ujedinjenom Kraljevstvu (see discussion below).

Zakon o sigurnosti na internetu i regulaciji medija u Irskoj iz 2022. je trenutno u trećoj fazi zakonodavnog postupka u državnom parlamentu (septembar 2022). Njime se pod štetnim sadržajem podrazumijeva niz sadržaja (uključujući nezakoniti štetni sadržaj iz Direktive o audiovizuelnim medijskim uslugama). Pored toga, Zakonom je definiran niz sadržaja koji su štetni, ali nisu nezakoniti uključujući:

- (a) sadržaj na internetu kojim se maltretira ili ponižava druga osoba;
- (b) sadržaj na internetu kojim se promovira ili podstiče ponašanje karakteristično za poremećaj hranjenja ili ishrane;
- (c) sadržaj na internetu kojim se promovira ili podstiče samopovređivanje ili samoubistvo;
- (d) sadržaj na internetu u kojem se opisuju načini samopovređivanja ili izvršavanja samoubistva;
- (e) sve kategorije navedene za potrebe ovog stava u članu 139B.

Zakonom je također propisano da prethodno navedene kategorije moraju proći provjeru rizika da bi bile okvalificirane kao štetan sadržaj: odnosno treba provjeriti da li dati sadržaj predstavlja— (a) opasnost po život, ili (b) opasnost od ozbiljnog narušavanja nečijeg fizičkog ili mentalnog zdravlja, pri čemu je to moguće objektivno predvidjeti.¹⁰⁴

Što se tiče mjera samoregulacije i koregulacije, Ujedinjeno Kraljevstvo je inspirativan primjer pošto je kultura funkcioniranja ovih mehanizama dobro ukorijenjena. U skladu sa svojim opštim obavezama propisanim Zakonom o komunikacijama iz 2002. godine, uključujući naknadne izmjene i dopune,¹⁰⁵ Ofcom ima ovlaštenje za priznavanje samoregulatornog tijela koje struka eventualno osnuje. Ofcom također ima sljedeća dodatna ovlaštenja: da imenuje regulatorno tijelo za VSP; da postupa kao regulatorno tijelo ako ono ne bude osnovano; da zahtijeva prijavljivanje VSP i naplaćuje odgovarajuću naknadu; da prati i zahtijeva informacije od VSP; da pomaže u izradi kodeksa ponašanja VSP u vezi sa hranom i pićem u komercijalnoj komunikaciji u video materijalima ili vezano za video materijale koji mogu biti interesantni djeci; da izdaje upozorenja ili izriče novčane kazne VSP u slučaju neispunjavanja obaveza prijavljivanja i obaveza provođenja mjera zaštite potrošača od štetnog sadržaja, uključujući oglašavanje.

¹⁰⁴ DIO 8A SIGURNOST NA INTERNETU POGLAVLJE 1 Tumačenje: štetan sadržaj i sadržaj neprimjeren uzrastu na internetu Dostupno na: https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/bill/2022/6/eng/ver_b/b06b22s.pdf

¹⁰⁵ <https://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/1062/made>

Ofcom je, u skladu s tim, zadužio Upravu za standarde oglašavanja (ASA¹⁰⁶) za regulaciju audiovizuelne komercijalne komunikacije, uključujući komunikaciju na VSP. To podrazumijeva izradu smjernica i pravila, postupanje po prigovorima te obavještanje Ofcoma o neusklađenostima i odnosi se na sve oglase koje VSP ili pružatelji audiovizuelnih medijskih usluga prodaju ili uređuju. Ofcom je ostaje direktno zadužen za kontrolu adekvatnosti mjera koje VSP preduzimaju kako bi garantirali da i komercijalna komunikacija koju oni ne prodaju ili uređuju bude u skladu sa zakonima i standardima.

Zakon o sigurnosti na internetu i regulaciji medija u Irskoj iz 2022. predviđa značajne promjene u organizacionoj strukturi postojećeg regulatornog tijela za medije, Uprave za radiodifuziju Irske, koja će biti rasformirana, a njene nadležnosti prenesene na veće tijelo - Komisiju za medije. Komisija za medije će biti zadužena da vodi računa da VSP (a) preduzimaju odgovarajuće mjere zaštite propisane izmijenjenom i dopunjenom AVMSD, (b) ispunjavaju zahtjeve u vezi sa audiovizuelnim komercijalnim komunikacijama koje oni stavljaju na tržište, prodaju i uređuju, i (c) preduzimaju odgovarajuće mjere za ispunjavanje zahtjeva u vezi sa audiovizuelnim komercijalnim komunikacijama koje ne stavljaju na tržište, prodaju ili uređuju oni imajući u vidu ograničenu kontrolu koju te platforme imaju nad tim komunikacijama.

Što se tiče samoregulacije i koregulacije, buduća Komisija za medije će biti ovlaštena da pruža podršku u uspostavljanju samoregulatornog sistema i učestvuje u uspostavljanju koregulatornog sistema u vezi sa VSP. Za sada je, u skladu sa Irskim zakonskim instrumentom br. 258 iz juna 2010. godine ministra veza, energetike i prirodnih resursa¹⁰⁷ koji predviđa sistem koregulacije pružatelja audiovizuelnih medijskih usluga na zahtjev, uključujući izradu kodeksa ponašanja za pružatelje audiovizuelnih medijskih usluga na zahtjev, osnovana Grupa za audiovizuelne medijske usluge na zahtjev (ODAS) i izrađen je kodeks ponašanja za pružatelje audiovizuelnih medijskih usluga.¹⁰⁸

5.3. Izbori, političke debate i dezinformacije

Kao što je pomenuto u prethodnom poglavlju, akteri intervjuirani za potrebe ove studije navode da je pogođen gotovo svaki aspekt života građana, uključujući „dezinformacije i lažne informacije u vezi sa izbornim procesom i nadležnostima i radom Centralne izborne komisije (CIK)“¹⁰⁹, što ozbiljno dodatno ugrožava nedovoljno razvijenu i krhku demokratiju u zemlji.

Po mišljenju CIK-a, nadležnost da prati ponašanje kandidata na internetu samo 30 dana u predizbornoj kampanji i reagira na prijave ili pokreće postupke po službenoj dužnosti treba izmijeniti tako da CIK „može postupati na isti način kako je propisano za audiovizuelne medije u predizbornom periodu, gdje bi mogao zakonski regulirati publikacije na internetu tokom predizborne kampanje, sa aspekta vlasnika informativnih portala“.¹¹⁰

To podrazumijeva i jasnu nadležnost za online publikacije sa aspekta političke debate i dezinformacija. Premda nema velika očekivanja kada je riječ o reguliranju društvenih mreža, CIK smatra da bi bilo dobro da se barem napravi korak ka uspostavljanju odgovornosti internet portala.

Postoji veliki broj primjera nastojanja država da riješe probleme dezinformacija u kontekstu izbora. Narodna skupština Francuske usvojila je 2018. godine Zakon o manipulaciji

¹⁰⁶ <https://www.asa.org.uk/>

¹⁰⁷ Zakon o audiovizuelnim medijskim uslugama (eng. European Communities (Audiovisual Media Services) Regulations) iz 2010, Irska. Dostupno na: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2010/si/258/made/en/pdf>

¹⁰⁸ Kodeks ponašanja za pružatelje audiovizuelnih medijskih usluga, Irska. Dostupno na: <https://tinyurl.com/mruxj73c>

¹⁰⁹ Maksida Pirić, CIK

¹¹⁰ Maksida Pirić, CIK

informacijama.¹¹¹ Ovim novim zakonom omogućava se primjena hitne procedure za zaustavljanje širenja, u toku predizborne kampanje, „netačnih ili obmanjujućih tvrdnji ili izjava koje mogu uticati na iskrenost glasanja“ ako se one „šire u masovnim razmjerama smišljeno, na vještački ili automatiziran način putem online javnih komunikacijskih servisa“.

Ono što je značajno ovdje jeste naglasak na netačnim i obmanjujućim izjavama koje se plasiraju u masovnim razmjerama, smišljeno i na automatiziran način.

Ovim francuskim zakonom propisane su nove obaveze za digitalne platforme u pogledu saradnje (borba protiv „lažnih vijesti“) i transparentnosti. Na primjer, oni „čija aktivnost premašuje određeni broj konekcija na francuskom tlu“ biće u obavezi da „korisnicima pruže tačne, jasne i transparentne informacije o identitetu fizičkog lica, ili nazivu, sjedištu i svrsi pravnog lica, odnosno onoga u čije ime djeluje, koje platformi plaća za promoviranje informacija vezanih za raspravu od opšteg javnog interesa“.

CSA je 15. maja 2019. izdala preporuku operaterima platformi da uvedu niz praktičnih mjera koje imaju za cilj unapređenje borbe protiv plasiranja lažnih vijesti te je osnovala interni stručni odbor za pogrešne informacije na internetu. U predložene mjere spadaju: sistemi prijavljivanja; obrada informacija; kvantitativni aspekti; transparentnost algoritama; postojeća partnerstva ili inicijative za provjeru činjenica; postupati sa sponzoriranim sadržajem itd. CSA je konkretno tražila od operatera da navedu kako definiraju sadržaj informacija vezanih za rasprave od opšteg javnog interesa. Od platformi je također traženo da se izjasne kako „garantiraju da su mjere koje primjenjuju u skladu sa slobodom izražavanja i komunikacije“.

Zakon o izbornoj reformi Irske iz 2022. godine¹¹² je usvojen u državnom parlamentu u julu 2022. godine. Njime je (po prvi put) propisano osnivanje Izborne komisije.

Neki od glavnih elemenata ovog zakona su (između ostalog):

- reguliranje političkog oglašavanja na internetu radi garantiranja transparentnosti tokom predizborne kampanje te sprečavanja prikrivenih uticaja na način glasanja građana
- odredbe za zaštitu integriteta izbornih procesa kojima će se regulirati informacije u izbornom procesu i informacije o izborima na internetu radi zaštite od manipulativnog ili neautentičnog ponašanja tokom predizborne kampanje

Irski zakon o izbornoj reformi daje novoj Izbornoj komisiji¹¹³ velika istražna ovlaštenja u tom pogledu pri čemu Izborna komisija može nadgledati informacije o izborima na internetu (član 50): (2) Ako Komisija opravdano smatra da bi neke informacije o izborima na internetu mogle (a) predstavljati dezinformacije, (b) predstavljati pogrešne informacije, ili (c) uključivati manipulativno ili neautentično ponašanje, uključujući korištenje prijavljenih botova,

Zakon također obavezuje Izbornu komisiju da osnuje vijeće zainteresiranih strana koje će Komisiji davati savjete i mišljenja uopšteno, a i u vezi sa izradom i primjenom kodeksa ponašanja. Ovo vijeće zainteresiranih strana će imati najviše 15 članova koje imenuje Komisija, a u njenom sastavu moraju biti zastupljeni interesi članova Oireachtas-a (domova u parlamentu i senatu), kao i interesi štampanih, radiodifuznih i online medija.

Važne pouke koje se iz ovih primjera mogu izvući, također u svjetlu preporuka Vijeća Evrope u ovoj oblasti, Prijedloga uredbe o transparentnosti političkog oglašavanja Evropske komisije

¹¹¹[Zakon o manipulaciji informacijama, Francuska](#)

¹¹²[Zakon o izbornoj reformi iz 2022.](#)

¹¹³POGLAVLJE 3- Ovlaštenja Komisije - Praćenje i istraga informacija o izborima na internetu: <https://data.oireachtas.ie/ie/oireachtas/act/2022/30/eng/enacted/a3022.pdf>

su: Izborna komisija mora biti jaka i dobro opremljena; postoji potreba za transparentnošću političkog oglašavanja na mreži i van mreže; potreban je poseban pristup u postupanju u slučaju netačnih ili obmanjujućih izjava koje se plasiraju u masovnim razmjerama, smišljeno i na automatiziran način. Pored toga, Izborna komisija mora imati ovlaštenja da se bavi ovim fenomenom.

U razgovorima sa akterima konstatirano je da je CIK-u nešto slično predložila Ambasada UK u Bosni i Hercegovini da počne sa radom na problematici dezinformacija u predizbornom periodu u skladu sa izbornim procesom i nadležnostima CIK-a kroz osnivanje odjela za brzo djelovanje u okviru CIK-a. Ovaj odjel za brzo djelovanje bi morao imati odgovarajući podršku i materijalna sredstva.

5.4. Samoregulatorni i koregulatorni pristupi u oblasti online medija

Struka, kao i većina drugih aktera, poziva na uvođenje koregulatornih i samoregulatornih mjera, uključujući institucionalizaciju i propisivanje „većih odgovornosti Vijeća za štampu i online medije“¹¹⁴ kako bi se „omogućila koregulacija između RAK-a i Vijeća za štampare i online medije kroz sankcioniranje najeklatantnijih primjera sadržaja u online medijima koji su u suprotnosti sa kodeksima“¹¹⁵ vodeći računa o nepostojanju političkih uticaja na ova tijela.

Drugim riječima, neophodni su mehanizmi kojim će se garantirati trajno i stabilno finansiranje RAK-a, CIK-a i Vijeća za štampu i online medije, kao i „mehanizmi garantiranja njihove političke nezavisnosti kao preduslova za njihovo sistematsko i svrsishodno djelovanje u oblasti koregulacije u online prostoru i offline medijima“¹¹⁶. Uvođenje koregulatornih sistema i jačanje samoregulacije neminovno će „sa sobom donijeti razne 'dječije bolesti'...koje iziskuju vrijeme, strpljenje i veliki i predan trud različitih aktera, medija, fakulteta, NVO“¹¹⁷, pošto ne postoje instant izvodljiva rješenja.

Vijeće za štampu i online medije je u teškoj finansijskoj situaciji. Trenutno raspolaže „samo donatorskim sredstvima koja su nedovoljna za rad i održivost dok se izazovi u online komunikaciji umnožavaju i rastu“.¹¹⁸ Također je utvrđeno da je preduslov za bilo kakve aktivnosti usvajanje odgovarajuće zakonske regulative kojom „bi trebalo postaviti temelje, dok sve ostalo treba prepustiti samoregulaciji i regulaciji, pa sankcije treba predvidjeti za najteže vidove kršenja prava na slobodu izražavanja, kao što je govor mržnje, po kojima bi Tužilaštvo i sudovi Bosne i Hercegovine trebali postupati ...što se tiče ostalog, treba jačati i primjenjivati druge mehanizme samoregulacije i regulacije“.¹¹⁹

Pored koregulatornih i regulatornih mehanizama, akteri insistiraju na aktivnostima medijskog i informatičkog opismenjanja „pošto izgleda da još uvijek ne postoji svijest o tome da je online prostor zapravo javni prostor“.¹²⁰ Premda su regulatorni i zakonodavni okviri prepoznati kao najvažnije metode, također se ističe i potreba za „jačanjem uticaja tehnoloških kompanija u borbi protiv dezinformacija kroz provjeru činjenica, onemogućavanje poslovnih modela nekredibilnih medija i jačanje vidljivosti kredibilnih sadržaja za algoritme na društvenim mrežama“¹²¹.

¹¹⁴Elvir Švrakić, Hayat TV.

¹¹⁵Anida Sokol, Mediacentar Sarajevo.

¹¹⁶Lejla Turčilo, Univerzitet u Sarajevu.

¹¹⁷Vuk Vučetić, Univerzitet u Istočnom Sarajevu.

¹¹⁸Maida Bahto – Kestendžić, Vijeće za štampu i online medije.

¹¹⁹Ibid.

¹²⁰Vuk Vučetić, Univerzitet u Istočnom Sarajevu.

¹²¹Darko Brkan, NVO Zašto ne.

U kontekstu hrvatskog zakonodavstva koje regulira obaveze pružatelja usluga elektroničkih publikacija, Zakon propisuje odgovornost pružatelja usluga elektroničkih publikacija (npr. informativnih portala) a cjelokupni sadržaj objavljen na elektroničkoj publikaciji, uključujući i sadržaj koji generiraju korisnici ako propusti registrirati korisnika i ako nije na jasan i lako uočljivi način upozorio korisnika na pravila komentiranja (član 94 (3)).

Ovaj posljednji element je interesantan aspekt nečega što može biti dio samoregulatornog ili koregulatornog sistema. O tome će detaljnije biti riječi u nastavku. Na primjer, kratak pregled online informativnih medija u drugim zemljama ukazuje na značaj uslova za ljude koji se registriraju kako bi ostavljali komentare. Neki od primjera prirode takvih smjernica i politika dati su u tabeli u nastavku.

TABELA 3 PRIMJERI PRAVILA ZA ODJELJKE ZA KOMENTARE U INFORMATIVNIM MEDIJIMA		
Vođenje odjeljaka za komentare	UK Independent	Journal.ie
Obavezna registracija za ostavljanje komentara	x	x
Zabranjeno anonimno objavljivanje – registracija pod pravim imenom uz dozvoljeno korištenje korisničkih imena	x	x
Mogućnost korisnika da izbrišu svoj komentar	x	
Mogućnost korisnika da označavaju komentare	x	x
Mogućnost korisnika da prijave komentare		x
Program za moderaciju automatski na moderaciju prosjeđuje komentare u kojima su korištene određene riječi, a moderiranje traje manje od 24 sata	x	
Povratne informacije prilikom pisanja komentara: Googleov program Perspective koji pomaže da se odredi da li neki komentar može biti shvaćen kao „toksičan“ za konstruktivnu diskusiju.		x
Potencijalna zabrana za korisnike	x	x
Zabranjeni i problematični sadržaji		
Komentari koji su klevetnički, zlonamjerni, prijeteći, lažni, obmanjujući, uvredljivi ili zlostavljajući	x	x
Zlostavljajući komentari na račun drugih osoba koje ostavljaju komentare ili novinare se ne toleriraju .	x	x
Seksistički, rasistički, homofobični ili drugi diskriminatorni izrazi ili stavovi	x	x
Komentari koji podstiču nasilje ili djeluju prijeteće ili uznemiravajuće se također brišu	x	x
Komentari u kojima se koriste psovke se automatski upućuju na moderiranje i obično brišu.	x	
U svojim objavama poštovati privatnost drugih osoba koje ostavljaju komentare i ne objavljivati adrese, e-mail adrese, telefonske brojeve ili puna imena. Ne predstavljati se lažno kao drugi korisnik u svojim objavama.	x	
Zadržavamo pravo da onemogućimo komentare na članke o sudskim postupcima u toku i druge članke iz bilo kog razloga.	x	
Brisaćemo komentare za koje smatramo da su potencijalno klevetnički, da predstavljaju kršenje autorskih prava ili da su iz drugog razloga nezakoniti .	x	

Ombudsman za medije u Švedskoj, nezavisno samodisciplinsko tijelo, je proširio svoju nadležnost na rješavanje pojedinačnih prigovora na uređivački sadržaj u novinama, časopisima, radiodifuznim medijima i njihovim internet stranicama i društvenim medijima. Švedska uprava

za štampu i radiodifuziju (MPRT) će sada učestvovati u koregulaciji pitanja vezanih za odgovarajuće mjere koje platforme za razmjenu videozapisa moraju preduzeti i razviti odgovarajući mehanizam vansudskog rješavanja sporova.

Pored toga, Švedsko vijeće za medije (SMC) bi, u skladu sa važećim zakonom, moglo dobiti nadležnost da pružateljima sadržaja pomaže u stvaranju sistema upozoravanja za sadržaj i učestvuje u koregulaciji platformi za razmjenu videozapisa kroz mapiranje inicijativa koje imaju za cilj promociju medijske i informatičke pismenosti.

U Španiji (Katalonija) i Nizozemskoj, VSP će imati obavezu da donesu i primjenjuju kodeks ponašanja koji predviđa redovno, transparentno i nezavisno praćenje, mjere procjene stepena ostvarivanja ciljeva i efikasne primjene, uključujući efikasne i srazmjerne sankcije. Regulatornom tijelu za medije Nizozemske, CvdM, i regulatornom tijelu Katalonije, CAC, data je zakonska obaveza da prate da li VSP ispunjavaju ovu obavezu te da garantiraju usklađenost mjera koje VSP provode sa ciljevima utvrđenim u ovim kodeksima ponašanja.

U Francuskoj je Zakonom o manipulaciji informacijama uvedena nova koregulatorna šema. Ovim zakonom (22. decembar 2018) je propisano da platforme treba podsticati da - u zavisnosti od teme - preduzmu mjere u cilju borbe protiv dezinformacija na internetu i daju se ovlaštenja CSA za izdavanje preporuka platformama u ovoj oblasti.¹²² Pored toga, ovaj zakon obavezuje CSA da objavljuje periodične izvještaje o primjeni i efikasnosti mjera koje su donijele platforme.

5.5. Značaj saradnje

Digitalno okruženje je natjeralo donositelje javnih politika i regulatorne organe da preispitaju granice u šemama saradnje kako bi se u obzir uzeli ne samo prekogranični nego i međuresorni izazovi.¹²³

Saradnički pristupi regulaciji online sfere razvijeni su u brojnim zemljama, a većina njih je detaljno obrađena u nedavnom zajedničkom izvještaju Evropske audiovizuelne opservatorije i EPRA-e u kojem se analizira pitanje regulatornih organa za medije i izazova u saradnji.¹²⁴

Što se tiče rada regulatornih tijela, u skorašnjem Preglednom izvještaju pripremljenom na osnovu ankete članova EPRA-e također je istaknuto da je neophodno uspostaviti intenzivniju i inkluzivniju saradnju sa akterima, upravnim tijelima, regulatornim tijelima iz srodnih tornih oblasti (telekomunikacije, zaštita podataka, konkurencija, izbori), NVO i akademskom zajednicom.¹²⁵ Postoje brojni primjeri uspostavljanja saradnje između aktera kako bi se omogućila razmjena informacija i stručnih znanja te intenzivnih saradnja između različitih tijela na unapređenju nadzora nad digitalnim aktivnostima i digitalnim uslugama.

U julu 2020. godine Ofcom je u Velikoj Britaniji osnovao Forum za saradnju u oblasti digitalne regulative (DRFC), CMA (Upravu za konkurenciju i tržišta), ICO (Ured povjerenika za informiranje) (a kasnije FCA – Upravu za finansijsko poslovanje) radi omogućavanja veće

¹²² Detaljnije informacije potražiti u Preporuci CSA operaterima online platformi u kontekstu obaveze saradnje u borbi protiv plasiranja lažnih informacija od 15. maja 2019. godine (također dostupno na engleskom jeziku, na: <https://tinyurl.com/mrytjrk7>)

¹²³ Citirano iz: Cabrera Blázquez F.J., Denis G., Machet E., McNulty B. (2021). Media regulatory authorities and the challenges of cooperation, IRIS Plus, Evropska audiovizuelna opservatorija, Strasbourg. Dostupno na: <https://tinyurl.com/hnj63tzd>

¹²⁴ Ibid

¹²⁵ 52. (virtuelna) plenarna sjednica d EPRA-e: "Great expectations: The changing paradigm of media regulators" Pregledni izvještaj, autori: Asja Rokša-Zubčević i Jean-François Furnémont, Wagner-Hatfield 27. oktobar 2020. Dostupno na: <https://tinyurl.com/ycxnsnwm>

saradnje s obzirom na jedinstvene izazove regulacije online platformi. Prema Poslovniku¹²⁶ Foruma DRFC ima tri cilja:

- *promovirati veću usklađenost tako, da tamo gdje se regulatorni režimi preklapaju, DRFC pomaže u rješavanju potencijalnih tenzija dajući pojašnjenja građanima i industriji*
- *sarađivati na područjima opšteg interesa i zajedno rješavati složene probleme*
- *zajedno raditi na razvijanju neophodnih kapaciteta upoznavajući se sa domenom rada svih regulatora težeći ka ostvarivanju najboljih rezultata, kako sada tako i u budućnosti*

U ciljeve DRCF-a spadaju:

- Cilj 1: Promovirati usklađeno planiranje javnih politika na osnovu kolektivnih stručnih znanja svih regulatora članova Foruma radi upoznavanja sa izazovima u donošenju javnih politika u digitalnom prostoru i pronalaženja odgovarajućih rješenja.
- Cilj 2: Sarađivati na provjeri dosljedne primjene regulative i drugih instrumenata izvršenja u oblasti digitalnog prostora od strane regulatora članova Foruma.
- Cilj 3: Razvijati regulatorne kapacitete kroz udruživanje znanja i resursa kako bi se garantiralo da svi regulatori članovi Foruma raspolažu vještinama, stručnim znanjem i instrumentima koji su im neophodni za efikasno obavljanje njihovih funkcija na digitalnim tržištima.
- Cilj 4: Pripremati se za budući razvoj događaja kroz zajedničko upoznavanje sa novim digitalnim trendovima radi unapređenja efikasnosti regulatora i boljeg planiranja strategija.
- Cilj 5: Promovirati inovacije kroz razmjenu znanja i iskustva, uključujući inovacije u pristupima regulatora.
- Cilj 6: Jačati međunarodnu saradnju sa regulatornim tijelima radi razmjene iskustva i najboljih praksi u pogledu pristupa regulaciji digitalnih tržišta.

Ofcom je također osnovao neformalnu grupu za diskusiju o izazovima online regulacije sa kolegama iz Australije, Irske i Kanade.

U tabeli u nastavku dat je kratak pregled ovih vidova i modela saradnje.

TABELA 4 PRIMJERI MODELA SARADNJE IZMEĐU DRŽAVNIH ORGANA			
Država i platforma	Vrsta saradnje	Članovi	Predmetna tematika
Švedska mreža za DSA	Dobrovoljni forum	Švedska uprava za štampu i radiodifuziju, Švedsko vijeće za medije, Švedska uprava za pošte i telekomunikacije, Švedska uprava za zaštitu privatnosti, Švedska uprava za zaštitu konkurencije, Švedska agencija za zaštitu potrošača, Nacionalni odbor za trgovinu Švedske, Švedska agencija za digitalnu upravu	regulacija medija, telekomunikacije, zaštita podataka, konkurencija, zaštita potrošača i prekogranična trgovina
Nizozemska platforma za saradnju supervizora	Formalna saradnja ¹²⁷	Nizozemska uprava za zaštitu podataka (AP), Nizozemska uprava za zaštitu potrošača i tržište (ACM), Nizozemska uprava za the finansijska tržišta (AFM) i Uprava za medije	zaštita ličnih podataka, zaštita potrošača, protection, integritet digitalnog sadržaja i konkurencija,

¹²⁶<https://www.gov.uk/government/publications/drcf-terms-of-reference/terms-of-reference>

¹²⁷Pretpostavlja se iz planova o "zajedničkom ulaganju u interno znanje, stručnost i kompetencije te međusobnom pružanju podrške u postupku primjene"

digitalnih usluga (SDT)			umjetna inteligencija, algoritmi i obrada podataka, online dizajn, personalizacija, manipulacija i obmana
Forum za saradnju u oblasti digitalne regulative u Ujedinjenom Kraljevstvu (DRCF)	dobrovoljni forum za saradnju	Uprava za konkurenciju i tržišta (CMA); Ured za komunikacije (Ofcom); i Ured povjerenika za informiranje (ICO). I	podrška koordinaciji regulative u oblasti online usluga i saradnja u oblastima od opšteg značaja.
Australija Forum regulatora digitalnih platformi		Australska komisija za konkurenciju i zaštitu potrošača, Australijska uprava za komunikacije i medije, Ured povjerenika za informiranje Australije i Ured povjerenika za e -sigurnost	međuresorna pitanja i aktivnosti vezane za regulaciju digitalnih platformi: pretraživači interneta, digitalni agregatori sadržaja, usluge društvenih medija, usluge slanja privatnih poruka, usluge preporučivanja i elektronska trgovina.

Slično tome, u Švedskoj je NRA osnovala Mrežu za DSA kao dobrovoljni forum za saradnju između zainteresiranih tijela po pitanjima koja se prvenstveno odnose na DSA. Članovi ove mreže se bave regulacijom medija, telekomunikacijama, zaštitom podataka, konkurencijom, zaštitom potrošača i prekograničnom trgovinom.¹²⁸ Ova tijela su uvidjela potrebu za većom saradnjom u oblasti regulacije online platformi i smatraju da je širi dijalog o pitanjima vezanim za DSA od velikog značaja.¹²⁹

U Nizozemskoj je u oktobru 2021. godine niz nizozemskih institucija osnovao Platformu za saradnju regulatora digitalnih usluga (SDT) s ciljem razvoja „pametnog“ praćenja pružatelja digitalnih usluga – usluga koje se pružaju putem interneta ili digitalne mreže. Cilj je intenzivnija saradnja radi boljeg nadzora nad digitalnim aktivnostima. Jedan od razloga za osnivanje ove platforme je bila i činjenica da nova evropska pravila mogu proizvesti obaveze za kompanije koje utiču na više od jednog regulatora te je saradnja neophodna. Što se tiče tih pravila, članovi se posebno pozivaju na Akt o digitalnim uslugama i Evropski akt o slobodi medija čije se donošenje očekuje. Platforma želi efikasno odgovoriti na brzi razvoj događaja koji iziskuje dosljedan i koordiniran pristup u najboljem interesu kako korisnika tako i digitalnih usluga. Članovi će sarađivati kroz razmjenu znanja i iskustva iz nadzorne prakse u oblastima poput umjetne inteligencije, algoritama i obrade podataka, online dizajna, personalizacije, manipulacije i obmane. Njihova namjera je također da zajednički ulažu u znanje, stručnost i kompetencije. Regulatori također razmatraju mogućnosti međusobnog pružanja podrške u

¹²⁸U sastavu mreže su trenutno predstavnici SPBA, Švedskog vijeća za medije, Švedske uprave za pošte i telekomunikacije, Švedske uprave za zaštitu privatnosti, Švedske uprave za zaštitu konkurencije, Švedske agencije za zaštitu potrošača, the Nacionalnog odbora za trgovinu Švedske i Švedske agencije za digitalnu upravu.

¹²⁹ Detalji iz: Cabrera Blázquez F.J. i saradnici (2021)

postupku primjene, na primjer kroz zajedničko rješavanje problema vezanih za digitalno tržište.¹³⁰

Diskusija sa akterima o uvođenju efikasne šeme saradnje u oblasti samoregulacije i koregulacije u Bosni i Hercegovini

Sa akterima je razgovarano o mogućnosti osnivanja šire međuinstitucionalne i interdisciplinarnе platforme za saradnju u rješavanju izazova vezanih za online medije. Akteri smatraju da je takav jedan pristup izuzetno relevantan i nužan i svi podržavaju ovaj prijedlog: „Takva jedna platforma za saradnju je odlična ideja, vjerovatno jedina koja bi mogla efikasno rješavati izazove u online prostoru, naročito kada je riječ o VSP“.¹³¹

Na pitanje o mogućnosti uspostavljanja šeme saradnje u Bosni i Hercegovini većina aktera je identificirala RAK i CIK kao glavne aktere koji prvenstveno imaju nadležnost za aktivnosti vezane za bilo kakvu vrstu platforme za saradnju.

CIK smatra (slično kao i RAK) da je, premda je ova ideja odlična, neophodno uključiti državna tijela na višem nivou, barem u osnivanje takve platforme, kao što su Ministarstvo transporta i komunikacija, Ministarstvo pravde itd.

Idealno bi bilo da osnivanje ove platforme bude praćeno usvajanjem odgovarajuće zakonske osnove, međutim, pošto Parlament Bosne i Hercegovine praktično već godinama ne funkcioniра i da se zakoni gotovo uopšte ne usvajaju, osim onih koji idu u prilog pozicijama i beneficijama izabranih nositelja javnih funkcija, to je iluzorno očekivati, pa je prijedlog da se pravna osnova osigura kroz podzakonske akte.

Također, njena uspješnost bi „zavisila od toga kako bi platforma funkcionirala, koji bi bili njeni zadaci, koliko bi zaključci bili obavezujući te na osnovu kojih propisa bi funkcionirala...“¹³². Iako su svi akteri izrazili interesovanje da učestvuju u osnivanju i radu platforme za saradnju, prvi izazov koji je identificiran u tom pogledu, pored potrebe za formalnim i institucionalnim priznavanjem njenog rada, vezan je za naslijeđeni nedostatak finansijskih i kadrovskih resursa, čak i u RAK-u i CIK-u, zbog problema sa usvajanjem i izvršenjem budžeta, zabrane/poteškoća u zapošljavanju novih uposlenika itd, da ne spominjemo tešku ekonomsku i finansijsku situaciju u sektoru NVO, medijima i samoregulatornom mehanizmu, što potvrđuju svi akteri.

Kao što je prethodno pomenuto, interesantno je to da je slučajno CIK-u nešto slično predložila Ambasada UK u Bosni i Hercegovini da počne sa radom na problematici dezinformacija u predizbornom periodu u skladu sa izbornim procesom i nadležnostima CIK-a kroz osnivanje odjela za brzo djelovanje u okviru CIK-a. CIK smatra da bi platforma koja bi bila osnovana na nivou Bosne i Hercegovine svakako trebala imati jedan takav odjel koji bi trebala biti finansirana i koja bi tačno znala svoje zadatke i način pružanja tačnih informacija javnosti bi trebao biti finansiran i koji bi tačno znao svoje zadatke i način pružanja tačnih informacija javnosti.

¹³⁰ Autoriteit Persoonsgegevens (2021). Nizozemski regulatori pojačavaju nadzor nad digitalnim aktivnostima kroz veću saradnju. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4vhhkcsb>

Pogledati također Toezine (2022). AFM, ACM, AP i CvdM ujedinjени u strogom nadzoru digitalizacije. Dostupno na: <https://www.toezine.nl/afm-acm-ap-en-cvdm-verenigd-in-stevig-toezicht-op-digitalisering/>

¹³¹G. Nasir Muftić, docent, Pravni fakultet, Univerzitet u Sarajevu

¹³²Maksida Pirić, CIK.

5.6. Regionalni modeli tretiranja fenomena dezinformacija

Jedna zanimljiva novina može se naći u Hrvatskom nacionalnom planu oporavka i otpornosti 2021-2026¹³³, u komponenti „Otporno, zeleno i digitalno gospodarstvo“. U Planu se navodi da „porast prisutnosti dezinformacija i manipulacija u medijima ugrožavaju medijsku industriju, između ostalog zbog nepostojanja sustava za sigurnu upotrebu digitalnih sadržaja i spore prilagodbe klasičnih medija izazovima digitalnog tržišta“.¹³⁴

Prema ovom planu, Ministarstvo kulture Hrvatske i Agencija za elektroničke medije su korisnici sredstava namijenjenih za „uspostavu provjere medijskih činjenica i sustava javne objave podataka“ te reformu pod nazivom „Razvoj otpornog kulturnog i kreativnog sektora“.

Hrvatskoj je za unapređenje situacije odobreno oko 6,5 miliona eura (finansijska sredstva EU) sa opštim ciljem jačanja otpornosti društva na pogrešne informacije smanjivanjem količine dezinformacija/pogrešnih informacija u javnom prostoru kroz unapređenje pouzdanosti informacija i sigurnosti pri korištenju medijskih sadržaja i društvenih mreža; jačanje kvaliteta novinarstva i kredibilnog izvještavanja; i jačanje medijske pismenosti. Specifični ciljevi Plana su: jačanje kompetencija postojećih nezavisnih verifikatora tačnosti informacija objavljenih u javnom prostoru, medijima i na društvenim mrežama te podsticanje uspostavljanja novih; razvoj softvera i platformi za rad na verifikaciji informacija; jačanje otpornosti medija na dezinformacije; podsticanje kvalitetnog i pouzdanog novinarstva; promovirati edukaciju i osnaživanje građana u borbi protiv dezinformacija i njihovih negativnih uticaja; i uspostavljanje platforme za saradnju i direktorija verificiranih informacija.

U okviru ovih inicijativa izrađena je i studija pod nazivom „Jačanje otpornosti društva na dezinformacije: Analiza stanja i smjernice za djelovanje“¹³⁵ u kojoj je data iscrpna analiza trendova u oblasti novinarstva, medija, digitalnih platformi, društvenih mreža i novih tehnologija, kao i njihovog uticaja na društvo, problema dezinformacija i funkcioniranja sistema provjere činjenica. U Studiji je dat i pregled najznačajnijih međunarodnih i dokumenata u oblasti borbe protiv dezinformacija, kao i analiza međunarodnih praksi, standarda i kriterija vezanih za rad verifikatora informacija i uspostavljanje sistema provjere tačnosti.

¹³³Dokument koji je usvojila Hrvatska vlada, dostupno na hrvatskom jeziku na: <https://planoporavka.gov.hr/dokumenti-113/113>. Plan je usvojen pošto ga je Evropska komisija odobrila u julu 2021. godine u okviru inicijative za otpornost i oporavak koju finansira EU, a koja je pokrenuta 2020.

¹³⁴<https://planoporavka.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/NPOO%20prezentacija%20-%20kultura.pdf?vel=532488>

¹³⁵ Grbeša-Zenzerović Marijana i Iva Nendić (2022). Jačanje otpornosti društva na dezinformacije: Analiza stanja i smjernice za djelovanje. Agencija za elektroničke medije./ Dostupno na: <https://tinyurl.com/3fst4sp2>

6. ZAKLJUČNI KOMENTARI I PREPORUKE

Za rješavanje problema štetnog sadržaja u online medijima s jedne i štetnog sadržaja koji se plasira putem online platformi s druge strane neophodan je čitav spektar različitih i usklađenih mjera. Ova dva problema iziskuju različite, ali koordinirane pristupe. U tom smislu, u ovoj studiji je dat niz preporuka zasnovanih na nalazima o trenutnom stanju u vezi sa štetnim sadržajem u online medijima u Bosni i Hercegovini. Te preporuke se odnose na potencijalne intervencije u zakonodavnom i regulatornom okviru, pristup zasnovan na saradnji koji je neophodan za rješavanje brojnih izazova vezanih za štetni sadržaj, kao i potencijalno dalje učešće Vijeća Evrope u radu na ovim pitanjima.

6.1. Rad na zakonodavnom i regulatornom okviru

Preuzimanje izmijenjene AVMSD

Aktivnosti koje je RAK preduzeo na usklađivanju važećih podzakonskih akata sa odredbama izmijenjene AVMSD bi trebale biti u skladu sa promjenom paradigme u regulaciji online usluga. Za razliku od audiovizuelnih medijskih usluga, predmet regulacije ovdje nisu pojedinačni sadržaji nego procjena da li su pružatelji usluga uveli odgovarajuće mjere, sisteme i procedure za zaštitu svojih korisnika od štetnog sadržaja.

Uzimajući u obzir ponuđene primjere, principe izmijenjene AVMSD, složenost online prostora, kao i potrebu (koja je sada veća nego ikada) za zaštitom principa slobode govora i slobode medija, predloženi smjer pokušaja ublažavanja posljedica ogromne količine štetnog sadržaja na internetu se javlja u vidu uvođenja samoregulatornog i koregulatornog mehanizma kao jednog od osnovnih principa propisa o štetnom sadržaju na internetu.

Kao što je istaknuto u izmijenjenoj AVMSD: „Iskustvo je pokazalo da i instrumenti samoregulacije i instrumenti koregulacije, primijenjeni u skladu s različitim pravnim tradicijama država članica, mogu imati važnu ulogu u garantiranju visokog stepena zaštite potrošača. Mjere namijenjene ostvarivanju ciljeva od opšteg javnog interesa u novom sektoru audiovizuelnih medijskih usluga biće efikasnije ako se provode uz aktivnu podršku samih pružatelja tih usluga.”¹³⁶

Jasno je da je postojeći model samoregulacije nedovoljan pošto je rad Vijeća za štampu i online medije ograničen na medijaciju i donošenje odluka o medijskim sadržajima koji su u suprotnosti sa standardima Kodeksa za štampu. Iako je unapređenje profesionalnih standarda i odgovornosti profesionalnih online medija od ključnog značaja, samoregulacija ima ograničen učinak, kako je istaknuto u izvještaju Komisije Evropske unije iz 2021. Zapravo, Vijeće za štampu ne samo da nema nadležnost za donošenje obavezujućih odluka nego je, što je još značajnije, nemoćno kada je riječ o brojnim anonimnim portalima. Zbog svega toga problemi koji muče građane ne mogu se adekvatno riješiti isključivo kroz samoregulaciju: kao što je pomenuto, broj prigovora koje Vijeće za štampu i online medije zaprima u vezi sa štetnim sadržajem na internetu, a posebno korisničkim komentarima, je u konstantnom porastu, što ukazuje na rastuću svijest i zabrinutost građana zbog širenja štetnog sadržaja u ovim medijima. Pored stvaranja zakonskih preduslova za transparentnost i odgovornost online medija, savjetuje se primjena sistemskog pristupa zasnovanog na koregulaciji u kojem treba podijeliti uloge i problem rješavati u korijenu. Samoregulacija putem kodeksa ponašanja bi i dalje trebala biti glavni mehanizam za rješavanje prigovora vezanih za konkretni sadržaj u online

¹³⁶Uvodna izjava (13) AVMSD

medijima dok bi zakonske odredbe¹³⁷ trebalo primjenjivati za slučajeve neprimjenjivanja mjera za sprečavanje i smanjivanje uticaja štetnog sadržaja, kao što su npr. nemoderiranje korisničkih komentara na efikasan način i u skladu sa Kodeksom. Zapravo, regulatorni pristup u moderaciji sadržaja bio bi ne samo nepraktičan već i potpuno nemoguć zbog velike količine sadržaja koji se objavljuje na internetu.

Izmjene i dopune pravila RAK-a o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga i medijskih usluga radija

RAK ne bi trebao usvojiti predložene izmjene i dopune svojih pravila kojima bi se urednička odgovornost nositelja dozvola proširila i na njihov sadržaj na internetu. Kao što su neki akteri istakli, pružatelji istih usluga bi se time zaista doveli u neravnopravan položaj na tržištu. Ono što je još važnije, predložene izmjene i dopune u sadašnjoj formulaciji ne bi riješile jedan od gorućih problema vezanih za online portale, a to je njihova anonimnost. Upravo netransparentnost po pitanju vlasništva i nepostojanje uredničke odgovornosti omogućava ovim portalima plasiranje dezinformacija, propagande i govora mržnje bez snošenja ikakve odgovornosti, a to je posljedica nedostataka u zakonodavstvu koje omogućava postojanje i ekspanziju ovakvog poslovnog modela. Prijedlog RAK-a, s obzirom na ograničen djelokrug primjene, neće riješiti ova pitanja. Svaki eventualni pristup bi stoga trebao biti usmjeren na uspostavljanje odgovarajućeg sistema odgovornosti koji bi se primjenjivao na sve pružatelje usluga na tržištu.

Konačno, takvo rješenje ne bi moglo biti u skladu ni sa domaćim ni sa međunarodnim pravnim okvirom ili principima slobode izražavanja.

Regulacija se, u tradicionalnom smislu, smatra opravdanim ograničavanjem slobode izražavanja, koje mora biti pažljivo izbalansirano, zbog specifične prirode radiodifuznih medija, a posebno uticaja tih medija na formiranje mišljenja građana. Nešto kasnije, ovi argumenti su preslikani i na usluge na zahtjev i usluge platformi za razmjenu videozapisa zbog činjenice da se te usluge takmiče za istu publiku i prihode kao i audiovizuelne medijske usluge, kao i zbog njihovog uticaja na formiranje mišljenja kod ljudi. U definiranju svog djelokruga AVMSD se striktno ograničava na one usluge čija je osnovna svrha pružanje programa u svrhu informiranja, zabave ili obrazovanja isključujući sve usluge čija osnovna svrha nije pružanje programa, tj. u kojima je audiovizuelni sadržaj samo prateći element usluge i nije njena osnovna svrha.¹³⁸ Po istoj analogiji, kod proširivanja djelokruga regulacije na platforme za razmjenu videozapisa, izmijenjena AVMSD se odnosi samo na one usluge kod kojih pružanje programa i videozapisa koje su generirali korisnici - tj. audiovizuelnog sadržaja, predstavlja njihovu osnovnu funkcionalnost.¹³⁹

Pružatelje medijskih usluga treba podsticati da primjenjuju stroge etičke standarde na pisani sadržaj na svojim internet stranicama i to tako da se „isti standardi primjenjuju na sve sadržaje, bez obzira gdje se oni objavljuju“.¹⁴⁰

¹³⁷Kao što je konstatirano u Uvodnoj izjavi (14) izmijenjene AVMSD, postojanje zakonodavne podloge smatra se važnim faktorom uspjeha u promoviranju poštovanja kodeksa samoregulacije ili koregulacije.

¹³⁸ Uvodna izjava 22 AVMSD

¹³⁹ Uvodna izjava (5) izmijenjene AVMSD

¹⁴⁰Wardle, C. i Derakhshan, H. (2017).

Propisi o transparentnosti vlasništva nad medijima i oglašavanja

Ove propise treba usvojiti bez odlaganja. U zakonu treba dati jasnu definiciju medija te propisati obavezu registracije prije početka pružanja medijskih usluga.

Treba podsjetiti da je civilni sektor u Bosni i Hercegovini, okupljen oko Konzorcija koji realizira projekat finansiran sredstvima EU pod nazivom „Mediji i javni ugled“ čiji je cilj promoviranje medijskog vlasništva i legitimnih obrazaca finansiranja medija i oglašavanja u Bosni i Hercegovini, pripremio Nacrt zakona o transparentnosti medija, vlasništva i zaštiti medijskog pluralizma u Bosni i Hercegovini, kao i Nacrt zakona o oglašavanju u Bosni i Hercegovini.¹⁴¹ Ovim nacrtima se, između ostalog, predviđa:

- Uspostavljanje registra medija sa kontakt podacima i informacijama o vlasništvu,
- Obaveza transparentnosti prema kojoj su svi mediji dužni prijaviti informacije o medijskom vlasništvu i vlasništvu u povezanim aktivnostima,
- Odredbe o sukobu interesa i zaštiti konkurencije na tržištu, uključujući odredbe o nedozvoljenoj horizontalnoj i vertikalnoj koncentraciji,
- Transparentnost finansijskih informacija poput tržišnog udjela i prihoda od oglašavanja,
- Osnivanje Fonda za medijski pluralizam i različitost,
- Osnivanje samoregulatornog tijela za oglašavanje,
- Principi online oglašavanja.

Ovi nacrti zakona su dostavljeni nadležnim ministrima koji bi trebali pokrenuti proceduru za njihovo usvajanje, ali od tada nije bilo nekih pomaka. Postojeći nacrti predstavljaju solidnu osnovu za pravni okvir u skladu sa evropskim standardima te ne bi bilo loše da se ponovo pokrenu aktivnosti na njihovom ažuriranju i usvajanju, umjesto da se radi na izradi novih nacrti. Ovaj proces bi moglo koordinirati Vijeće Evrope pošto su oni dali pravnu analizu pomenutih nacrti i organizirali dijalog između članova Konzorcijuma i nadležnih državnih institucija.¹⁴²

Partnerstva sa istraživačkim institucijama i akademskom zajednicom su naročito korisna u slučajevima kada iz zvaničnih registara nije moguće otkriti skriveno vlasništvo. Dobar primjer nastojanja da se utvrdi pravo vlasništvo nad medijskom kućom je baza podataka Media Ownership¹⁴³, registar koji služi kao referentna tačka za primjenu zakona o zaštiti konkurencije, kao i zakonska obaveza Uprave za radiodifuziju Irske (BAI) da provodi istraživanja o pluralitetu medija u Irskoj i izvještava o uticaju promjena vlasništva i kontrole na pluralitet medija u zemlji. Bazu podataka je razvio Fakultet za komunikacije Univerziteta grada Dablina na inicijativu BAI-a, a podaci se dobijaju iz različitih izvora kao što su Ured za registraciju poslovnih subjekata Irske, godišnji izvještaji korporacija, internet stranice kompanija i direktna komunikacija sa medijskim kućama i/ili njihovim vlasnicima.

Izrada Nacrta zakona o sprečavanju nezakonitog govora mržnje na internetu

Rad radne grupe za izradu ovog zakona treba obustaviti. Kao što je prethodno obrazloženo, slični zakoni u EU su doživjeli kritike zbog ograničavanja slobode izražavanja i njihove neefikasnosti u smislu rješavanja problema govora mržnje ili drugog nezakonitog sadržaja na

¹⁴¹Delegacija EU u Bosni i Hercegovini (2018). Mediji i javni ugled: predstavljeni nacrti zakon o transparentnosti medijskog vlasništva i oglašavanja. Dostupno na: <https://europa.ba/?p=61396>

¹⁴² Na okruglom stolu održanom u Sarajevu 16. decembra 2019. u okviru projekta "Izveštavanje o ljudskim pravima i uloga medija u BiH – analiza zakonskog okvira o medijskim standardima".

¹⁴³<http://www.mediaownership.ie/#about>

internetu. Ovi primjeri također pokazuju da pojedinačni pokušaji država da zauzdaju probleme vezane za širenje nezakonitog sadržaja na internetu, naročito kada je riječ o izrazito velikim online platformama, nisu efikasni u savladavanju postojećih izazova.¹⁴⁴

Reguliranje nezakonitog i štetnog sadržaja na internetu iziskuje oprezan pristup uz vođenje računa o međunarodno kontekstu i, prije svega, mora biti pažljivo izbalansirano sa drugim pravima i slobodama.

Zakonodavci u Bosni i Hercegovini bi se stoga trebali usmjeriti na praćenje razvoja događaja na nivou EU (što je prethodno opisano) u pogledu usvajanja Akta o digitalnim uslugama (DSA), Prijedloga uredbe o transparentnosti političkog oglašavanja i Prijedloga akta o slobodi medija (EMFA) radi informiranosti i blagovremenog djelovanja, kao i odgovarajućeg preuzimanja ovih instrumenata u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine. Novim zakonodavnim okvirom EU predlaže se zajednički skup pravila za cijelu EU umjesto rješavanja ovog problema na nivou pojedinačnih država članica.

Treba napomenuti da je primjena zakonodavstva EU obaveza Bosne i Hercegovine prema Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju pa sve zakonodavne mjere moraju garantirati preuzimanje principa iz pomenutih akata u zakonodavstvo Bosne i Hercegovine, kao i izbjegavanje eventualnog preklapanja ili kontradiktornosti između domaćeg zakonodavstva i zakonodavstva EU.

6.2. Saradnje između aktera

Inicijative i pokušaji borbe protiv nezakonitog sadržaja na internetu trebaju biti koordinirane i usklađene kako bi se izbjegla provizorna i polovična rješenja.

Uspostavljanje platforme za saradnju

Bosna i Hercegovina bi trebala obratiti pažnju na nadzorni mehanizam predviđen u DSA u vidu takozvanih koordinatora za digitalne usluge. Države članice će biti u obavezi da odrede jedno ili više nadležnih tijela za provođenje DSA. Jedno od tih nadležnih tijela biće Koordinator za digitalne usluge, nezavisno tijelo koje će morati ispuniti stroge zahtjeve u pogledu nezavisnog i transparentnog obavljanja svojih zadataka, koji će biti važno regulatorno sjedište koje će osiguravati dosljednost i digitalne kompetencije.¹⁴⁵

Imajući u vidu i zaokret ka sistemskoj regulaciji i koregulaciji (pogledati poglavlje tri i četiri), koju predviđa i DSA i izmijenjena AVMSD, kao i složenost i raznorodnost online izazova i problematike (štetni sadržaj na internetu, zaštita podataka, slobodni izbori, zaštita potrošača ...) vezane za internet, predlaže se da se nadzor, umjesto jednoj instituciji, povjeri platformi zasnovanoj na saradnji između različitih aktera koji imaju ulogu u digitalnom okruženju.¹⁴⁶

Pored toga, kao što je ranije navedeno, ove vrste foruma za saradnju se osnivanju širom Evrope pošto brojni relevantni organi i organizacije smatraju da: „jedinstveni izazovi regulacije online platformi iziskuju veći stepen saradnje regulatora“.

Predlaže se da, zbog svog iskustva u regulaciji tradicionalnih medija i rada na pitanjima kao što su govor mržnje i zaštita maloljetnika, kao i zbog novih nadležnosti za platforme za razmjenu videozapisa, RAK bude koordinator ove platforme koja će okupljati veći broj aktera, a i budući DSC. Ostali akteri bi bili Centralna izborna komisija, Agencija za zaštitu ličnih

¹⁴⁴ Evropska komisija, Pitanja i odgovori: Akt o digitalnim uslugama. Dostupno na: <https://tinyurl.com/w3p4br5c>

¹⁴⁵ *ibid.*

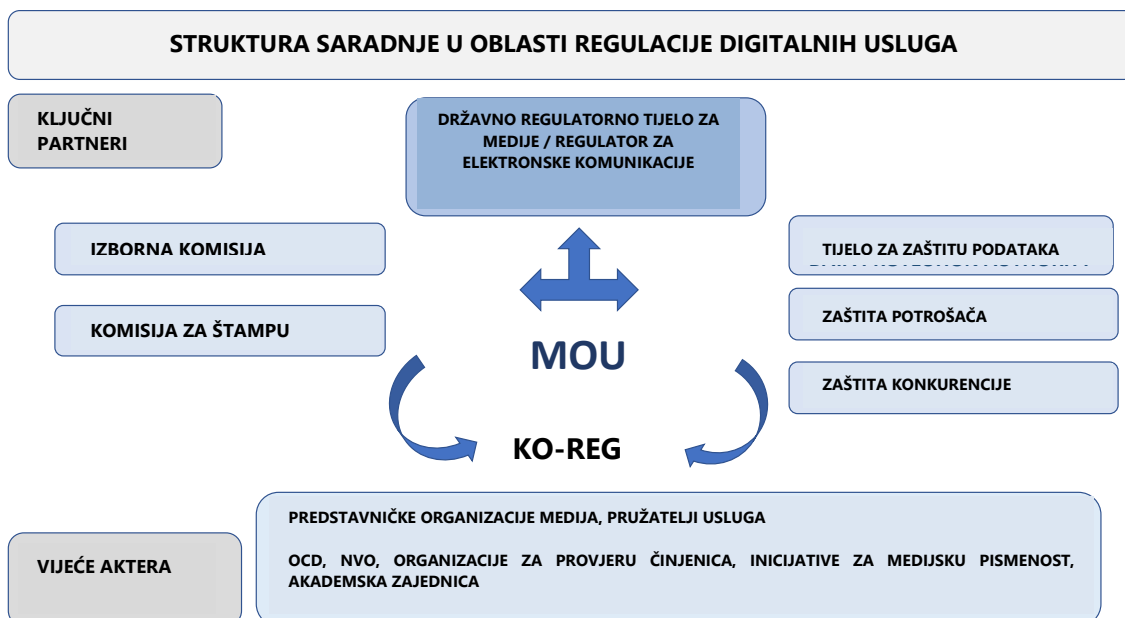
¹⁴⁶ Ili "nacionalnom digitalnom forumu" kako se predlaže u: Furnémont, Jean-François i Rokša-Zubčević, Asja (2021), 'Reclaiming digital democracy: A need for inauguration of regulated digital sovereignty', *Journal of Digital Media & Policy*, 12:3, str. 521–29.

podataka, Konkurencijsko vijeće, Vijeće za štampu i online medije, uz podršku relevantnih OCD, medija/organizacija za provjeru tačnosti informacija, akademske zajednice itd.

Formalizacija saradnje

Saradnju u okviru platformi treba formalizirati pravnim instrumentom tako da zadaci svih aktera budu jasno definirani te da se omogući njihova bliska i efikasna saradnja. Budući da bi postupak usvajanja posebnog zakona za ove potrebe predugo trajao, predlaže se platforma osnuje na osnovu podzakonskog akta, tačnije odluke koju bi usvojilo Vijeće ministara Bosne i Hercegovine, a koja je, odgovarajući pravni instrument za implementaciju DSA. Ovom odlukom bi trebalo definirati djelokrug i principe njenog rada, uloge i obaveze svih partnera u okviru ove platforme za saradnju, metodologiju rada i mehanizam koordinacije, kao i pitanja finansiranja.

Radi provjere izvodljivosti i funkcioniranja takve platforme trebalo bi provesti pilot projekat, po mogućnosti uz podršku Vijeća Evrope i Evropske komisije. Taj projekat bi bio odlična prilika da se pripreme svi neophodni preduslovi za pravilno i nesmetano funkcioniranje ove platforme, uključujući određivanje sastava platforme, uspostavljanja upravljačkih i funkcionalnih struktura platforme, izradu statuta, memoranduma o saradnji i razumijevanju, planova rada itd. To bi bila prilika i da se ispita agilnost platforme da se uhvati bori sa štetnim sadržajem na internetu kroz prosljeđivanje slučajeva organima nadležnim za njihovo rješavanje, učvršćivanje regionalne i međunarodne saradnje po tim pitanjima, ali i kroz organiziranje kampanja, radionica itd. u cilju razrade efikasnih kontrarnarativa. U nastavku je data preliminarna ilustracija sastava platforme:

Slika 3: Potencijalni model strukture za saradnju u oblasti regulacije online medija

6.3. Osnaživanje aktera

Da bi takav model dobro funkcionirao, potrebno je osnažiti relevantne aktere uključene u saradnju i razradu i implementaciju svih koregulatornih mehanizama.

Osiguravanje odgovarajućih institucionalnih kapaciteta

S obzirom na nove, šire nadležnosti i zadatke koji su predviđeni, RAK-u (kao i CIK-u Bosne i Hercegovine) treba garantirati odgovarajuće finansijske i kadrovske resurse kako bi efikasno izvršavali svoje poslove. Što se tiče RAK-a, član 30 izmijenjene AVMSD jasno propisuje obavezu da se garantira da je regulator pravno odvojen i funkcionalno nezavisan od vlade, da svoja ovlaštenja vrši nepristrasno i transparentno te da ne traži odnosno ne prima instrukcije od nekog drugog tijela u vezi sa izvršavanjem poslova koji su mu povjereni. Pored toga, za potrebe regulacije platformi će biti neophodne razviti potpuno nove vještine i kompetencije kod osoblja RAK-a, kao i zapošljavanje novog osoblja i njegovanje partnerstava izvan institucije.

Vijeću za štampu i online medije treba garantirati stabilan izvor prihoda umjesto postojećeg koji se zasniva na donacijama. To bi se moglo vezati za sektorsku politiku ili strateške ciljeve definirane pomenutom odlukom Vijeća ministara.

Podrška organizacijama specijaliziranim za provjeru tačnosti činjenica i medijskim organizacijama

DSA daje posebnu ulogu pouzdanim prijaviteljima: platforme će morati uspostaviti poseban kanal putem kojeg će pouzdani prijavitelji prijavljivati nezakoniti sadržaj te prioritarno postupati po njihovim prijavama. Pouzdani prijavitelji moraju biti nezavisni subjekti koje odobravaju koordinatori za digitalne usluge na osnovu dokazane stručnosti i kompetentnosti za otkrivanje, identifikiranje i prijavljivanje nezakonitog sadržaja. Organizacije za provjeru tačnosti činjenica i medijske organizacije moraju biti dodatno osnažene za obavljanje ove važne funkcije.

Da bi se izbjeglo jednokratno, nedosljedno i neredovno finansiranje sa varirajućim rezultatima, podršku medijskim organizacijama treba organizirati i pružati na koordiniran način, na primjer kroz stručno savjetodavno tijelo osnovano u okviru platforme za saradnju koje bi bilo zaduženo za stratešku orijentaciju projekata i povratne informacije o njihovoj efikasnosti. Donatori bi na taj način mogli komunicirati samo sa jednom službom što bi garantiralo dugoročniju obavezanost i održivost njihovih aktivnosti.

6.4. Strategija za borbu protiv dezinformacija i govora mržnje

Bosni i Hercegovini nedostaje strategija i akcioni plan za borbu protiv dezinformacija i uključivanje različitih aktera kao što su vlade, nevladine organizacije, regulatori, samoregulatori i akademici. Npori usmjereni na suzbijanje dezinformacija uglavnom su ograničeni na samoregulatorne okvire, pojedinačne medijske kuće, platformu za provjeru činjenica i društvene mreže.¹⁴⁷

Uloga platforme za saradnju bi također trebala podrazumijevati izradu te strategije i provođenje koordinirane i sveobuhvatne kampanje, naročito u pogledu izbora.

¹⁴⁷ Sokol, Anida i Maja Čalović (2022), str. 91.

Poseban naglasak treba staviti na razvoj i promociju kontranarativa protiv govora mržnje, diskriminacije i stereotipa koji će se plasirati putem online platformi, a u cilju obnavljanja osnovnih demokratskih vrijednosti.

6.5. Regionalna saradnja

Potreba za nastavkom i daljnjim jačanjem regionalne saradnje nikada nije bila toliko izražena nego što je u svjetlu izazova koje postavlja digitalno okruženje. Pored toga, zbog prekograničnih aspekata audiovizuelnih medijskih usluga i usluga platformi za razmjenu videozapisa, prisutna je sve veća potreba za saradnjom i koordinacijom između regulatornih tijela za medije i drugih relevantnih tijela u oblasti elektronskih komunikacija, zaštite podataka, konkurencije, izbora itd.¹⁴⁸

Bosna i Hercegovina, kao i sve zemlje iz regiona, su mala tržišta na kojima se ne može očekivati prisustvo velikih online platformi u smislu zakonske registracije. S druge strane, razumno je očekivati njihovo regionalno prisustvo.¹⁴⁹ U tom smislu, preporučuje se razrada koordiniranog regulatornog pristupa koji bi regiji mogao dati mnogo jači glas u komunikaciji sa online platformama. To bi se, opet, moglo ostvariti kroz neki vid platforme za saradnju zasnovane na memorandumu o razumijevanju koja bi služila za razmjenu ideja, planiranje zajedničkih politika i strategija, kao i zajedničko nastupanje u dijalozima sa online platformama, ali i sa Evropskom komisijom zadužena za primjenu pravila iz DSA od strane izrazito velikih online platformi i pretraživača.

6.6. Potencijalno učešće Vijeća Evrope

Kao što je prethodno pomenuto, Vijeće Evrope bi moglo odigrati ulogu u ponovnom otvaranju rasprave oko nacrtu zakona o transparentnosti medijskog vlasništva i oglašavanja, uključujući pomoć u njihovom ažuriranju i komunikaciju sa nadležnim ministarstvom po pitanju pokretanja postupka za njihovo usvajanje.

Nadalje, Vijeće Evrope bi moglo iskoristiti svoj uticaj da promovira potrebu za funkcionalnom saradnjom u okviru koregulatorne šeme koja bi se uspostavila na nacionalnom nivou te uključenim stranama pomoći u njenom uspostavljanju.

Pored toga, Vijeće Evrope bi trebalo nastaviti da podržava regionalnu saradnju regulatornih tijela, naročito njihove pokušaje na uspostavljanju koordiniranog pristupa globalnim online platformama.

Od neprocjenjivog značaja bi bila i pomoć u unapređenju institucionalnih kapaciteta, stručnosti i znanja RAK-a i partnerskih institucija kroz različite obuke i radionice.

Konačno, finansijska podrška (od strane Vijeća Evrope kao i drugih međunarodnih aktera) za pilot projekat platforme za saradnju bi značajno pomogla u implementaciji ovog rješenja.

¹⁴⁸ Vijeće Evrope, Tehnički dokument sa regionalne konferencije regulatornih tijela za medije: Uloga nacionalnih regulatornih tijela za medije u novim medijskim paradigmatama, održana u Budvi, Crna Gora 9. i 10. septembra 2021.

¹⁴⁹ Početkom 2022. godine najavljeno je da će Meta otvoriti svoje predstavništvo za Balkan u Srbiji. Dostupno na:

<https://www.kurir.rs/vesti/biznis/3849087/fejsbuk-stize-u-srbiju-odlucili-su-se-za-nasu-drzavu-jer-smo-lideri-u-regionu>

O AUTORKAMA

Deirdre Kevin

Deirdre Kevin je voditeljica istraživanja i konsultantica u Commsolu, gdje radi već pet godina. Prije toga je radila u Evropskoj audiovizuelnoj opservatoriji, Evropskom institutu za medije u Dizeldorfu i Institutu za istraživanje medija u Stirlingu, Škotska. Deirdre je međunarodni ekspertica sa preko 20 godina iskustva u oblasti istraživanja i razvoja medijskog tržišta, ljudskih prava, slobode izražavanja, regulacije medija, medijskog prava, ravnopravnosti polova, različitosti i inkluzije u medijima. Na ove teme je pripremala izvještaje, pravila analize i učestvovala u konferencijama za različite klijente i institucije uključujući Evropsku komisiju, Evropski parlament, Vijeće Evrope, Venecijansku komisiju, Evropsku platformu regulatornih tijela (EPRA), Evropsku regulatornu grupu za audiovizuelne medijske usluge (ERGA) i Upravu za radiodifuziju Irske. Angažirana je kao ekspertica u projektu Sloboda medija u Jugoistočnoj Evropi (JUFREX) gdje za Generalni direktorat za ljudska prava i vladavinu zakona (DGI) VE daje pravna mišljenja o nacrtima zakona i propisa. Trenutno je vođa tima na projektu Evropske komisije EuropeAid u Sjevernoj Makedoniji „EU za slobodu izražavanja: Usklađivanje domaćeg zakonodavstva o medijima sa pravnom stečevinom EU i medijskim standardima“. Diplomirala je komunikacije na Gradskom univerzitetu u Dublinu, a potom stekla zvanje mastera u oblasti evropske ekonomije i javnih poslova na Univerzitetском koledžu u Dublinu i zvanje mastera iz evropskog prava (LLM) na Londonskom univerzitetu.

Asja Rokša – Zubčević

Asja Rokša-Zubčević je partnerica u istraživačko-konsultantskoj kući [Wagner-Hatfield](#). Duži niz godina je radila u Regulatornoj agenciji za komunikacije (RAK) Bosne i Hercegovine gdje se bavila svim aspektima regulatornih pitanja u sektoru za audiovizuelne usluge. Učestvovala je u predmetu odbrane slobode izražavanja pred Domom za ljudska prava Bosne i Hercegovine. Nastupala je kao sutkinja na takmičenju „Monroe E. Price Media Law Moot Court“ u okviru Programa uporednog medijskog prava i politike. Asja je predstavljala Bosnu i Hercegovinu u radu Stalnog odbora za prekograničnu televiziju te brojnih drugih međunarodnih foruma. Ekspertica je Vijeća Evrope i učestvuje u izradi različitih studija i istraživačkih dokumenata. Redovno je učestvovala u pripremi dokumenata, studija i panela Evropske platforme regulatornih tijela (EPRA). Diplomirala je političke nauke i međunarodne odnose na Univerzitetu Illinois u Chicagu, SAD, i stekla zvanje magistricе u oblasti ljudskih prava i demokratije na Univerzitetu u Bologni i Univerzitetu u Sarajevu. Koautorica je više publikacija o audiovizuelnoj politici. Asja je stručnjakinja u oblastima prava na slobodu izražavanja i medijskih sloboda, izrade i revizije zakonskih/podzakonskih akata o audiovizuelnim uslugama i zakona o radiodifuziji, mehanizama samoregulacije i koregulacije, istraživanja i prikupljanja podataka, pitanja nadležnosti, promocije evropskih djela, zaštite maloljetnika, medijske i informatičke pismenosti, govora mržnje, sistema dodjele dozvola, borbe protiv diskriminacije, komercijalnih komunikacija i klevete. Autorica je je više srodnih studija, pregleda i analiza u oblasti medijskih sloboda, samoregulacije i koregulacije medija, medijskog prava itd.

BIBLIOGRAFIJA

KNJIGE, POGLAVLJA I TEHNIČKI DOKUMENTI

Bogdani, Mirela, Paolo Cavaliere i Deirdre Kevin (2020). Tehnički dokument: European standards and case law references relevant to the draft amendments to the Law No. 97/2013 "Audiovisual Media in the Republic of Albania". Vijeće Evrope.

Vijeće Evrope (2021). Tehnički dokument sa regionalne konferencije regulatornih tijela za medije: Uloga nacionalnih regulatornih tijela za medije u novim medijskim paradigmama, održana u Budvi, Crna Gora 9. i 10. septembra 2021.

Furnémont, Jean-François i Rokša-Zubčević, Asja (2021). 'Reclaiming digital democracy: A need for inauguration of regulated digital sovereignty'. Journal of Digital Media & Policy, 12:3, str. 521–29.

ČLANCI I IZVJEŠTAJI

Agencija za elektroničke medije, Hrvatska. Standardi i kriteriji za provedbu Javnog poziva za dodjelu bespovratnih sredstava. Dostupno na: <https://tinyurl.com/bdcnz6za>

Article 19 (2017). Njemačka: Zakon o unapređenju primjene zakona na društvenim mrežama. Dostupno na: <https://www.article19.org/wp-content/uploads/2017/09/170901-Legal-Analysis-German-NetzDG-Act.pdf>

Propisi o audiovizuelnim medijskim uslugama 2020, UK. Dostupno na:

<https://www.legislation.gov.uk/uksi/2020/1062/made>

Autoriteit Persoonsgegevens (2021). Nizozemski regulatori pojačavaju nadzor nad digitalnim aktivnostima kroz veću saradnju. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4vhhkcsb>

Baghdasaryan Meri i Karen Gullo (2021). Komitet UN za ljudska prava kritizira njemački NetzDG zbog dozvoljavanja platformama društvenih mreža da kontroliraju govor na internetu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/47uf7v26>

Blocman, Amélie (2019). Narodna skupština usvojila prijedlog zakona o govoru mržnje na internetu. Objavljeno u biltenu IRIS Legal Observations of the European Audiovisual Observatory, IRIS 2019-8:1/20. Dostupno na:

<https://merlin.obs.coe.int/article/8651>

Blocman, Amélie (2020). Ustavno vijeće blokiralo zakon o mržnji na internetu. Objavljeno u biltenu IRIS Legal Observations of the European Audiovisual Observatory, 2020-8:1/22. Dostupno na:

<https://merlin.obs.coe.int/article/8972>

Blocman, Amélie (2021). Govor mržnje ponovo uključen u Prijedlog zakona „Jačanje poštovanja principa Republike“. Objavljeno u biltenu IRIS Legal Observations of the European Audiovisual Observatory, 2021-2:1/9. Dostupno na: <https://merlin.obs.coe.int/article/9094>

Cabrera Blázquez F.J., Denis G., Mchet E., McNulty B., Media regulatory authorities and the challenges of cooperation, IRIS Plus, Evropska audiovizuelna opservatorija, Strasbourg, decembar 2021. Dostupno na: <https://tinyurl.com/hnj63tzd>

Christina Etteldorf (2022). Upravni sud u Kelnu: Nove odredbe Zakona o društvenim mrežama u suprotnosti sa zakonodavstvom EU. Objavljeno u biltenu IRIS Legal Observations of the

European Audiovisual Observatory, IRIS 2022-4:1/23. Dostupno na: <https://merlin.obs.coe.int/article/9442>

Regulatorna agencija za komunikacije. Godišnji izvještaj za 2021. Dostupno na bosanskom jeziku na: <https://tinyurl.com/42ac7vwf>

Regulatorna agencija za komunikacije. Kodeks o audiovizuelnim medijskim uslugama i medijskim uslugama radija. Dostupno na: <https://rak.ba/en/articles/108>

Regulatorna agencija za komunikacije. Pravilo 60/2012 o obavljanju djelatnosti davaoca pristupa internetu. Dostupno na: <https://rak.ba/en/articles/60>

Vijeće Evrope (2018). Preporuka CM/Rec(2018)2 Odbora ministara državama članicama o ulozi i odgovornostima internetskih posrednika (Usvojio Odbor ministara 7. marta 2018. na 1309. sjednici zamjenika ministara). Dostupno na: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=0900001680790e14

Vijeće Evrope (2020). Rezolucija Parlamentarne skupštine 2326 (2020): Hakirana demokratija? Kako odgovoriti? Dostupno na: <https://tinyurl.com/47jjz5ka>

Vijeće Evrope (2022a). Preporuka CM/Rec(2022)4 Odbora ministara državama članicama o promoviranju povoljnog ambijenta za kvalitetno novinarstvo u digitalnom dobu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/yjbd6rrk>

Vijeće Evrope (2022b). Preporuka CM/Rec(2022)11 Odbora ministara državama članicama o principima upravljanja medijima i komunikacijama (Usvojio Odbor ministara 6. aprila 2022. na 1431. sjednici zamjenika ministara). Dostupno na: <https://tinyurl.com/z8usxpk5>

Vijeće Evrope (2022c). Preporuka CM/Rec(2022)16[1] Odbora ministara državama članicama o borbi protiv govora mržnje (Usvojio Odbor ministara 20. maja 2022. na 132. sjednici Odbora ministara). Dostupno na: <https://tinyurl.com/y85aeb9>

Vijeće Evropske unije (2008). Okvirna odluka Vijeća 2008/913/JHA od 28. novembra 2008. o suzbijanju određenih vidova i načina izražavanja rasizma i ksenofobije krivičnopravnim sredstvima. Dostupno na: <https://tinyurl.com/59998yd3>

Krivični zakon Bosne i Hercegovine, član 145a. Dostupno na: <https://tinyurl.com/yderax2r>

Cvjetićanin, Tijana i saradnici (2019). Dezinformacije u online sferi: Slučaj BiH. Zašto ne? Dostupno na: <https://tinyurl.com/ywsw298a>

Hrvatska vlada. Nacionalni plan oporavka i otpornosti 2021. – 2026. Dostupno na hrvatskom jeziku na: <https://tinyurl.com/4z9hh6td>

Hrvatski zakon o elektroničkim medijima. Dostupno na: <https://tinyurl.com/2sbyr9f3>

CSA, Francuska. Preporuka br. 2019-03 od 15. maja 2019. Visokog vijeća za audiovizuelne medije (Conseil supérieur de l'audiovisuel) operaterima online platformi u kontekstu obaveze saradnje u borbi protiv plasiranja lažnih informacija. Dostupno na: <https://tinyurl.com/mrytjrk7>

Forum za saradnju u oblasti digitalne regulative (DRCF), UK. Poslovnik DRCF-a. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5n7ux25r>

Direktiva 2000/31/EZ Evropskog parlamenta i Vijeća od 8. juna 2000. o određenim pravnim aspektima usluga informacijskog društva na unutrašnjem tržištu, posebno elektronske trgovine („Direktiva o elektronskoj trgovini“). Dostupno na: <https://tinyurl.com/ypkmrvpp>

Direktiva (EU) 2018/1808 Evropskog parlamenta i Vijeća od 14. novembra 2018. o izmjeni Direktive 2010/13/EU o koordinaciji određenih odredbi zakona i drugih propisa u državama članicama o pružanju audiovizuelnih medijskih usluga (Direktiva o audiovizuelnim medijskim uslugama) u svjetlu promjenjivog stanja na tržištu. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2018/1808/oj>

EBU (2018). Mišljenje: "Fake news" and the Information Disorder. Dostupno na: <https://tinyurl.com/jhw4hdpy>

Zakon o izornoj reformi 2022. Irska. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5n6sxe8h>

Mreža za etičko novinarstvo. Dostupno na: <http://ethicaljournalismnetwork.org/tag/fake-news>

Kodeks EU o dezinformacijama (2018). Dostupno na: <https://tinyurl.com/2fkcu9be>

Delegacija EU u Bosni i Hercegovini (2018). Mediji i javni ugled: predstavljeni nacrti zakona o transparentnosti medijskog vlasništva i oglašavanja. Dostupno na: <https://europa.ba/?p=61396>

Eurobarometar (2018). Fake news and disinformation online. Dostupno na:

<https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2183>

Evropska komisija (2018a). Akcioni plan za borbu protiv dezinformacija. Zajedničko saopštenje Evropskom parlamentu, Evropskom vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija. JOIN(2018) 36 final, Dostupno na: <https://tinyurl.com/5n774xtk>

Evropska komisija (2018b): Konačni izvještaj Ekspertske grupe na visokom nivou o lažnim vijestima i dezinformacijama na internetu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/53yzapmk>

Evropska komisija (2020a): Saopštenje Komisije Evropskom parlamentu, Vijeću, Evropskom ekonomskom i socijalnom odboru i Odboru regija o Evropskom akcionom planu za zaštitu demokratije. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0790&from=EN>

Evropska komisija (2020b). Evropska komisija, Prijedlog uredbe Evropskog parlamenta i Vijeća o jedinstvenom tržištu digitalnih usluga (Akt o digitalnim uslugama) i izmjeni Direktive 2000/31/EZ. Dostupno na: <https://tinyurl.com/yd935ccv>

Evropska komisija (2021a). Izvještaj o Bosni i Hercegovini za 2021. Dostupno na: <https://tinyurl.com/knr33ptp>

Evropska komisija (2021b). Prijedlog UREDBE EVROPSKOG PARLAMENTA I VIJEĆA o transparentnosti i ciljanju u političkom oglašavanju. Dostupno na: <https://tinyurl.com/49wy2ckx>

Evropska komisija (2022a). Evropski akt o slobodi medija: Komisija predložila pravila za zaštitu medijskog pluralizma i nezavisnosti u Uniji. Dostupno na: <https://tinyurl.com/2j8fbmrj>

Evropska komisija (2022b). Pitanja i odgovori: Akt o digitalnim uslugama. Dostupno na: <https://tinyurl.com/w3p4br5c>

Evropska komisija za demokratiju kroz pravo (Venecijanska komisija) (2020). Mišljenje o nacrtu izmjena i dopuna Zakona br. 97/2013 o audiovizuelnim medijskim uslugama. Dostupno na: <https://tinyurl.com/36yfntz7>

Zakon o audiovizuelnim medijskim uslugama (eng. European Communities (Audiovisual Media Services) Regulations) iz 2010, Irska. Dostupno na: <https://www.irishstatutebook.ie/eli/2010/si/258/made/en/pdf>

Evropska federacija novinara (2018). Njemačka: Ukinuti zakon NetzDG, brisanje nije rješenje. Dostupno na: <https://tinyurl.com/yv6ktusv>

Evropski parlament (2020). Rezolucija od 25. novembra 2020. o jačanju slobode medija: zaštita novinara u Evropi, govor mržnje, dezinformacije i uloga platformi (2020/2009(INI)). Dostupno na: <https://tinyurl.com/2fxpsrt>

Evropski parlament (2022). Borba protiv govora mržnje i krivičnih djela počinjenih iz mržnje u EU. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4swvyz xu>

Evropska platforma regulatornih tijela (EPRA). "Great expectations: The changing paradigm of media regulators". Pregledni izvještaj za 52. (virtuelnu) plenarnu sjednicu EPRA-e održanu 27. oktobra 2020, autori: Asja Rokša-Zubčević i Jean-François Furnémont. Dostupno na: <https://tinyurl.com/ycxnsnwm>

Evropska regulatorna grupa za audiovizuelne medijske usluge (ERGA). NOTIONS OF DISINFORMATION AND RELATED CONCEPTS. Dostupno na: <https://tinyurl.com/2ctth8mc>

Evropska unija (2021): Mapiranje lažnih vijesti i dezinformacija na Zapadnom Balkanu i pronalaženje efikasnih načina borbe protiv njih. Pripremljeno za potrebe Odbora za vanjske poslove (AFET) Evropskog parlamenta. Dostupno na: <https://tinyurl.com/bdwayhuu>

Narodna skupština Francuske (2019). Prijedlog zakona o govoru mržnje na internetu. Dostupno na francuskom jeziku na: https://www.assemblee-nationale.fr/dyn/15/textes/l15t0310_texte-adoptee-seance#

Narodna skupština Francuske (2020). Uredba br. 2020-1444 od 24. novembra 2020. godine u skladu sa članom 15-3-3 Prijedloga zakona o krivičnom postupku jačanje poštovanja principa Republike. Dostupno na francuskom jeziku na: <https://tinyurl.com/ybx5asx7>

Gesetz zur Verbesserung der Rechtsdurchsetzung in sozialen Netzwerken (NetzDG). Dostupno na engleskom jeziku na: <https://germanlawarchive.iuscomp.org/?p=1245>

Grbeša-Zenzerović Marijana i Iva Nendić (2022). Jačanje otpornosti društva na dezinformacije: analiza stanja i smjernice za djelovanje. Agencija za elektroničke medije. Dostupno na hrvatskom jeziku na: <https://tinyurl.com/3fst4sp2>

Hasanagić, Snježana, Maja Papović i Slađana Kovačević. (2020). Medijske navike djece i stavovi roditelja. Unicef i RAK. Dostupno na bosanskom jeziku na: <https://tinyurl.com/5n7t5n4c>

Hasanagić, Snježana, Maja Papović i Erna Lević. (2021). Istraživanje o medijskim navikama odraslih u BiH. Vijeće Evrope i RAK. Dostupno na: <https://tinyurl.com/b2tkbtr2>

Human Rights Watch (2018). Njemačka: Loš zakon o društvenim mrežama. NetzDG je pogrešan odgovor na zlostavljanje na internetu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/nk7ut3bj>

Irska: Zakon o sigurnosti na internetu i regulaciji medija, Dostupno na: <https://tinyurl.com/3fm2cjjd>

Irska - Kodeks ponašanja Audiovizuelne medijske usluge na zahtjev, Irska. Dostupno na: <https://tinyurl.com/mruxj73c>

Jeremić, Ivana i Milica Stojanovic (2021). Muke Fejsbuka i Tvitera u borbi protiv kršenja pravila na Balkanu. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4hrbnx6t>

Kurir, Srbija (2022). FEJSBUK STIŽE U SRBIJU: Odlučili su se za našu državu jer smo lideri u regionu! Dostupno na srpskom jeziku na: <https://tinyurl.com/3j8bs8uy>

McGonagle, Tarlach (2017). "Fake news": False fears or real concerns?, Netherlands Quarterly of Human Rights, tom 35,br.4, str.203–209. Media Ownership Ireland. Dostupno na: <http://www.mediaownership.ie/#about>

Mir, Joan Barata (2019). Legal Analysis on the Draft Laws on Changes and Amendments to the Law on Audiovisual Media in the Republic of Albania (Prijedlog zakona o medijskim uslugama). Pripremljeno na zahtjev Ureda predstavnika OSCE-a za slobodu medija.

NATO (2022). Izvještaj o misiji u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://tinyurl.com/3zmavb9h>

Noyan, Oliver (2022). Velike tehnološke kompanije protiv novog njemačkog zakona o govoru mržnje. Dostupno na: <https://tinyurl.com/5dvct7j5>

Ofcom (2022). Online Safety Bill: Ofcom's roadmap to regulation. Dostupno na: https://www.ofcom.org.uk/data/assets/pdf_file/0016/240442/online-safety-roadmap.pdf

Osmančević, Enes i saradnici (2021). Mapiranje medijskih web portala u Bosni i Hercegovini. CPCD. Dostupno na bosanskom jeziku na: <https://tinyurl.com/nsew5ukn>

Vijeće za štampu i online medije. Internet portali u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: <https://tinyurl.com/mrhn5vv>

Slovenska poslovna točka. Upis medija u registar medija. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4ucs85mz>

Sokol, Anida (2020). Modeli propagande, dezinformacija i mržnje u medijima i komunikacijama u Bosni i Hercegovini. SEENPM, Mirovni institut i fondacija Mediacentar. Dostupno na: <https://tinyurl.com/4nct6rwf>

Sokol, Anida i Maja Čalović (2022). Regulacija štetnog sadržaja na internetu u Bosni i Hercegovini: Između slobode izražavanja i štete po demokratiju. Mediacentar Sarajevo. Dostupno na: <https://tinyurl.com/28xue9dn>

Unaprijeđeni kodeks dobre prakse u suzbijanju dezinformacija 2022. Dostupno na: <https://tinyurl.com/yjxzc6w>

Toezone (2022). AFM, ACM, AP i CvdM ujedinjeni u strogom nadzoru digitalizacije. Dostupno na: <https://www.toezine.nl/afm-acm-ap-en-cvdm-verenigd-in-stevig-toezicht-op-digitalisering/>

Tomić, Slađan (2021). Regulacija sadržaja internet stranica televizijskih i radijskih emitera. Dostupno na bosanskom jeziku na: <https://tinyurl.com/mu4spnwc>

UK: Zakon o sigurnosti na internetu, Dostupno na: <https://bills.parliament.uk/bills/3137>

UN, Izvještaj Specijalnog izvjestitelja za promociju i zaštitu prava na slobodu mišljenja i izražavanja, Pandemije bolesti i sloboda mišljenja i izražavanja, A/HRC/44/49, 23. april 2020, paragraf 42. Dostupno na: <https://undocs.org/A/HRC/44/49>

Wardle, C. & Derakhshan, H. (2017). Information disorder: Toward an interdisciplinary framework for research and policy making. Strasbourg: Vijeće Evrope. Dostupno na: <https://tinyurl.com/bdea2u8d>

Zašto Ne? (2021). Šta bi za građane i građanke FBiH značilo proglašavanje interneta javnim mjestom? Dostupno na bosanskom jeziku na: <https://tinyurl.com/bkzd8bua>

INTERNET STRANICE

Uprava za standarde oglašavanja (ASA). Dostupno na: <https://www.asa.org.uk/>

Evropska opservatorija za digitalne medije (EDMO). Dostupno na: <https://edmo.eu/>

Globalni indeks dezinformacija. Dostupno na: <https://disinformationindex.org/>

Ova studija je pripremljena uz finansijsku podršku Evropske unije i Vijeća Evrope u okviru programa "Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku". Pripremljena je uz podršku zajedničkog programa "Sloboda izražavanja i sloboda medija u Bosni i Hercegovini (JUFREX)" (2019-2022), a objavljena u okviru programa "Zaštita slobode izražavanja i slobode medija u Bosni i Hercegovini (PRO-FREX)" (2023-2026).

Sadržaj je isključiva odgovornost autora / autorke i ni u kom slučaju ne predstavlja zvanične stavove Evropske unije ili Vijeća Evrope.

Zajednički program Evropske unije i Vijeća Evrope „Horizontal Facility za Zapadni Balkan i Tursku“ (Horizontal Facility III) je inicijativa za saradnju, koja traje od 2023. do 2026. godine. U okviru programa aktivnosti će se provoditi u Albaniji, Bosni i Hercegovini, na Kosovu*, u Crnoj Gori, Sjevernoj Makedoniji, Srbiji i Turskoj. Pod okriljem programa se pruža podrška korisnicima u ispunjavanju reformskih agendi u oblastima ljudskih prava, vladavine prava i demokratije i usklađivanju sa evropskim standardima, što je prioritet u procesu proširenja EU.

Projekat „Zaštita slobode izražavanja i medija u Bosni i Hercegovini (PRO-FREX-BIH)“ omogućuje institucijama korisnicima i organizacijama civilnog društva u Bosni i Hercegovini da napreduju ka ispunjavanju svojih reformskih agendi u oblasti slobode izražavanja i slobode medija, u skladu sa evropskim standardima. Cilj projekta je doprinijeti efikasnijoj realizaciji prava na slobodu izražavanja, posebno za novinare i novinarkе te medijske aktere, u ostvarivanju sigurnijeg medijskog okruženja, a u skladu sa standardima koji su postavljeni u skladu sa članom 10 Evropske konvencije o ljudskim pravima.

*Ovaj naziv je bez prejudiciranja statusa, i u skladu je sa Rezolucijom Vijeća sigurnosti Ujedinjenih nacija 1244 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o Deklaraciji o nezavisnosti Kosova.

BOS/HRV/SRP

Zemlje članice Evropske unije odlučile su da udruže svoja znanja, resurse i sudbine. Zajedno su izgradile zonu stabilnosti, demokratije i održivog razvoja, zadržavajući kulturnu raznolikost, toleranciju i individualne slobode. Evropska unija poklanja posebnu pažnju razmjeni postignuća i vrijednosti sa zemljama i narodima izvan svojih granica.

www.europa.eu

Vijeće Evrope je glavna organizacija za zaštitu ljudskih prava na kontinentu. Obuhvata 46 država članica, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Vijeća Evrope su potpisale Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sporazum koji ima za cilj da zaštiti prava čovjeka, demokratiju i pravnu državu. Evropski sud za ljudska prava kontroliše implementaciju Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Sufinansira
Evropska unija

COUNCIL OF EUROPE

Sufinansira i
implementira Vijeće Evrope